SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
Štefan Peciar
VÝKONNÝ REDAKTOR
Ladislav Dvonč
REDAKČNÁ RADA
Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička
REDAKCIA
Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

F. Buffa, O výskume a atlasovom spracovaní slovotvornej stránky slovenských nárečí . . 3
Š. Ondruš, Význam a pôvod slov *báň — baňa* . 12
M. Marsinová, Denominatíva s odlukovým významom „zbaviť, odstrániť" 20

DISKUSIE

P. Ondrus, O slovách, ktoré netvoria systém slovných druhov 28
J. Mlacek, Poznámky k vzťahu vety a syntagmy 33
J. Rybák, Ešte raz o časovom význame tvarov slovenského kondicionálu 38
J. Štolc, Poznámka o gen. sg. mask. na *-a/u-* . 39
F. Kočiš, O tvaroch a význame podstatného mena *korále* 43

SPRÁVY A POSUDKY

Za Jozefom Vavrom. E. Jóna 46
Za profesorom B. Hálom. J. Dvončová . . 46
Úvod do fonetiky slovenčiny. Š. Peciar . . 48
J. Mistrík, Štylistika slovenského jazyka. J. Jacko 52
F. Miko, Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie. J. Mlacek 56
VI. letný seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry v Ľubľane (29. 6. — 11. 7. 1970). M. Ivanová-Šalingová 58

ROZLIČNOSTI

Očierniť — očierňovať. Š Peciar 60
Čo s výrazom „bronzový medailista"? Š. Peciar 61
O príd. mene *divúci* a jeho použití. M. Ivanová-Šalingová 62
Džudo, džudista (džudistka), džudistický. L. Dvonč 63

SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka

ROČNÍK 36, 1971

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED BRATISLAVA

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 36 — 1971
ČÍSLO 1

Ferdinand Buffa

O VÝSKUME A ATLASOVOM SPRACOVANÍ SLOVOTVORNEJ STRÁNKY SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

1. Je všeobecne známe, že slovenské nárečia, čo i na pomerne malom priestore, sú zemepisne dodnes veľmi diferencované. Súvisí to najmä s veľkou členitosťou terénu, na ktorom sa rozprestierajú (hornatosť a malá prístupnosť i uzavretosť dolín ovplyvnili už samotnú kolonizáciu tohto územia a potom aj ďalší rozvoj nárečí tamojších obyvateľov); ďalej táto diferencovanosť súvisí aj so vzdialenosťou mnohých osád od mestských centier, potom s tradičným, donedávna hodne konzervatívnym roľníckym spôsobom života ich obyvateľov a nie v poslednej miere aj s neskorým vznikom spisovného jazyka. Všetky tieto, ale aj iné momenty (napr. neskoršie migrácie obyvateľstva a i.) spôsobili značnú diferenciáciu slovenských nárečí, ktorú dnes (vďaka doterajším výskumom[1]) už dosť dobre poznáme v hláskosloví a tvarosloví. Záujem o ostatné zložky nárečí (najmä o tvorenie slov, slovník a syntax) bol donedávna nepatrný.

2. Podrobnejšie materiálové údaje o slovenských nárečiach (získané najmä atlasovou akciou pre hláskoslovie a tvaroslovie[2] a zo zbierky súvislých textov[3]) nás upozornili na to, že slovenské nárečia nie sú jednotné ani z hľadiska slovotvorného, že sú medzi nimi rozdiely aj v oblasti tvorenia slov. Dozvedieť sa bližšie, aké sú to rozdiely, o to sme sa pokúsili samostatnou akciou podľa *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí II.*[4] Takto získaný materiál sa využije v samostatnom zväzku Atlasu slovenského jazyka (ASJ), ktorý práve spracúvame. Okrem toho bude dobrým

---

[1] Pozri prehľady nárečového výskumu, najmä E. Paulinyho (Carpatica I A, zv. 2, 1939, 377 n.), A. Habovštiaka (JČ 8, 1954, 69 n.), J. Štolca (JČ 11, 1960, 175 n., SR 33, 1968, 194 n. a i.) a F. Buffu (SR 34, 1969, 14 n.).

[2] Podľa *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* od E. Paulinyho a J. Štolca. Bratislava 1947.

[3] V dialektologickom oddelení Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave.

[4] 1. *Lexika* — zostavil A. Habovštiak. 2. *Tvorenie slov* — zostavil F. Buffa. Bratislava 1964.

podkladom aj pre samostatnú podrobnú charakteristiku slovotvorného systému slovenských nárečí. V týchto našich poznámkach sa chceme dotknúť niektorých otázok súvisiacich so spomínanou akciou, s výskumom tohto špeciálneho materiálu i s jeho atlasovým spracovaním.

3. Pri zostavovaní slovotvorného dotazníka sme narážali na niekoľko ťažkostí. Najväčšou z nich bol nedostatok podrobných slovotvorných monografií našich nárečí; takéto práce by nám totiž poskytli informácie o tom, pri ktorých slovotvorných typoch sú medzi slovenskými nárečiami najväčšie diferencie, a to by umožnilo zamerať dotazníkový výskum patričným smerom. My sme však mali k dispozícii (z excerpcie dovtedajších materiálov) len viac-menej náhodné údaje o slovotvornej odlišnosti jednotlivých slov z rozličných onomaziologických skupín i z rozličných nárečí, čo podstatne ovplyvnilo obsah nášho dotazníka. (A vyčerpávajúco sa zamerať na dotazníkový výskum aspoň niektorých slovotvorných typov je nemožné pre rozsah problematiky, ako aj z dôvodov metodických.) Ale aj napriek týmto objektívnym ťažkostiam sa nám podarilo získať predbežné údaje z viacerých slovných druhov a z rozličných onomaziologických skupín, z čoho sme zostavili dotazník s 592 otázkami. (V 335 lokalitách vybraných pre ASJ uvedený dotazník pod vedením autorov vyplnili v r. 1965—1970 priamo v teréne predovšetkým dialektológovia a podrobne inštruovaní externí spolupracovníci najmä z radov slovakistov a učiteľov. Získaný materiál sa starostlivo skúma a podľa potreby dopĺňa i kontroluje.) Zmapovanie takto získaného materiálu dokázalo, že skoro všetky skúmané heslá sa môžu využiť v atlase. (Predpokladaný rozsah však dovolí použiť z nich len časť, azda niečo vyše polovice. Ostatný materiál by sme chceli využiť pri spomínanej celkovej charakteristike slovenských nárečí zo slovotvorného hľadiska.)

4. V našom slovotvornom dotazníku je 393 otázok na substantíva, 114 na adjektíva, 71 na slovesá a 13 na príslovky. Ako vidieť, najviac pozornosti (2/3 otázok) sme venovali tvoreniu substantív, čo súvisí s ich centrálnym postavením ako pomenovaní substancií,[5] ktorých rozmanitosť odzrkadľuje aj bohatosť slovotvorných prostriedkov substantív. V dotazníku je tento materiál zoradený do sémantických okruhov. (Hladšie sa totiž získavajú od objektov názvy reálií zoradených za sebou tak, ako vecne k sebe patria, hoci je tu nebezpečenstvo uplatnenia sa slovotvornej analógie.) Pre atlasové spracovanie tohto materiálu sme použili ako hlavné klasifikačné kritérium onomaziologické hľadisko (dôkladne prepracované najmä M. Dokulilom[6]), ktoré sme doplnili — predovšetkým vzhľadom na kvantitatívnu obmedzenosť nášho materiálu — hľadiskom sémantickým.

[5] Pozri *Tvoření slov v češtině 2, Odvozování podstatných jmen.* Praha 1967, 5.
[6] Pozri najmä jeho *Tvoření slov v češtině 1, Teorie odvozování slov.* Praha 1962.

Takto spojením početne málo zastúpených a sémanticky si blízkych skupín odvodených slov sme dostali niekoľko väčších kapitol, pričom sme postupovali od kategórií závažnejších a výraznejších (ako sú činiteľské mená) ku skupine odvodených mien s menej významnou kategoriálnosťou (ako sú napr. mená podľa podobnosti).

Prvú skupinu v našom materiáli tvoria názvy motivované činnosťou a dejom (sú to najmä činiteľské mená, mená nástrojov a názvy výsledkov činnosti), druhú skupinu tvoria názvy motivované vlastnosťou pomenovanej veci. V tretej skupine sú okrem názvov miesta aj pomenovania hromadnín, množstva a názvy číselného významu. Do štvrtej skupiny sme zahrnuli názvy podľa príslušnosti a podobnosti a k nim sme pridali aj prechýlené názvy mláďat. V piatej skupine sú deminutíva a augmentatíva, v šiestej maznavé a hypokoristické názvy. V siedmej skupine sú abstraktá (názvy dejov a vlastností). Do poslednej, ôsmej skupiny (s označením Varia) sme zaradili odvodeniny s nejasným slovotvorným základom, ďalej odvodeniny tautologického charakteru (ktorých význam sa rovná významu základu), potom sú tu ešte slovotvorné adaptácie prevzatých slov a rodové varianty. Takto spojením početne málo zastúpených a sémanticky si blízkych skupín odvodených slov sme dostali niekoľko väčších kapitol, v rámci ktorých však materiál je už roztriedený podľa jednotlivých onomaziologických kategórií. Vo vnútri týchto kategórií sme usporiadali jednotlivé pomenovania s prihliadaním na ich gramatický rod, na ich sémantickú príbuznosť a nie v poslednom rade aj na ich jazykovozemepisnú diferencovanosť a príslušnosť k slovotvornému typu, ako aj na spôsob odvodenia. Sme si vedomí, že zaradenie niektorých slov do istej slovotvornej kategórie je pre mnohostrannosť motivačných vzťahov (a mnohofunkčnosť slovotvorných prostriedkov) diskutabilné, takže sa môžu zaradiť do niekoľkých slovotvorných skupín. (Také sú napr. niektoré názvy osôb podľa činnosti a súčasne aj názvy nositeľov vlastností.) O našom zaradení takýchto slov rozhodli najmä ich vzťahy k ostatným slovám tej-ktorej skupiny, čím sa podchytili aj niektoré analogické procesy a vzťahy medzi jednotlivými slovami.

Pri samotnej slovotvornej analýze sme sa pridržali dôsledne synchrónneho hľadiska;[7] len sekundárne sme prihliadali (napr. pri rozšírených sufixoch) aj na vývinový moment, najmä ak takýto zreteľ ponúkala jazykovozemepisná situácia (t. j. navzájom závislé rozloženie odvodenín s jednoduchým a zloženým príbuzným sufixom ap.).

---

[7] Teóriu synchrónneho hľadiska u nás vypracoval najmä J. Horecký, predovšetkým vo svojej práci *Slovotvorná sústava slovenčiny* (Bratislava 1959).

5. V súlade s doterajšou koncepciou ASJ aj v tejto slovotvornej časti prevažuje uvádzanie materiálu nad jeho vysvetľovaním, hoci sa nevyhýbame výkladom o slovotvornej stavbe jednotlivých javov (pri každom uvádzanom slove sa na ňu poukazuje) a pozornosť venujeme aj vzťahom i súvislostiam medzi jednotlivými odvodeninami (čo naznačuje už aj samotný spôsob radenia a triedenia materiálu). Základný význam však vidíme v utriedení a opise získaného materiálu.

Materiál sa spracuje na jednofarebných symbolových mapách. Na jednej mape sa zachytí slovotvorná diferencovanosť (resp. aj diferencovanosť lexikálna, zriedka aj iná ako vedľajší produkt) v rámci jedného slova (pojmu), pričom má byť ťažisko v derivátoch so spoločným základom a s tým istým významom. Takéto deriváty sa vyznačujú na bodových mapách rozličnými symbolmi, pričom sa dodržiava zásada menej výrazné symboly (napr. prázdne krúžky) používať pre deriváty najrozšírenejšie a spravidla stredoslovenské (obyčajne najbližšie aj spisovným formám), kým výraznejšie symboly sa používajú na menej rozšírené a spravidla okrajové podoby, aby sa dosiahol veľký kontrast a tým aj dobrá čitateľnosť mapy. Charakteristické nesystémové fonetické javy zviazané s istými slovotvornými odvodeninami sa vyznačujú menej výraznými prídavnými znakmi. Lexikálne diferenciácie sa zaznačujú menšími, spravidla nie geometrickými znakmi. Výnimočne, pri veľkej diferencovanosti slovotvorných základov (napr. pri slove *hundroš*), za základ pri voľbe symbolov sa zobrali sufixy a slovotvorné diferencie sa vyznačili ich vnútorným členením. Sporadicky (raz, dva razy) sa vyskytujúce formy na mape vyznačujeme literou K a podávame ich v komentároch. Z vecných dôvodov chýbajúce odpovede sa vyznačujú znakom Ø.

Samostatnú mapu nemajú slová, pri ktorých zemepisné rozloženie jednotlivých slovotvorne diferencovaných foriem je zhodné s takým istým rozložením analogických foriem v inom mapovanom hesle, takže uvedené slová majú pri takomto hesle príslušný komentár (s opisom prípadných menších, nepodstatných diferencií; takéto sú viaceré prípady pri deminutívach). Z úsporných dôvodov je situácia pri slovách, ktorých slovotvorná diferencovanosť je jednoduchá a obmedzená na malé územie, zaznačená osobitnou technikou na inej, hoci aj „nepríbuznej" mape. Takým istým spôsobom sa vyznačuje aj iný (napr. lexikálny) údaj súvisiaci s mapovaným slovom (napr. na mape mláďat typu *kura-kurča* ap. sa vyznačuje aj rozsah slova *kura* vo význame „sliepka").

V legendách k mapám sa kladie dôraz na mapované slovotvorné prostriedky; slovotvorné základy, na ktoré sa uvedené morfémy viažu, podávame v schematizovanej, od fonetických diferencií abstrahovanej (zväčša v najčastejšie sa vyskytujúcej) podobe v zátvorke. Ich podrob-

nejší výpočet (najmä prípadov s nesystémovými fonetickými javmi) je v komentároch k mapám.

Doplnkom k takýmto jednotlivým (analytickým) mapám sú zhrnujúce (syntetické) mapy, na ktorých sa (tiež symbolovou metódou) vyznačuje častosť výskytu istého sufixu v tej-ktorej skupine jednotlivo zmapovaných slov.

V komentároch k jednotlivým mapám sa najprv uvádzajú všetky derivácie (v zátvorkách aj lexikálne diferencované podoby) mapovaného slova. Potom nasleduje významová charakteristika mapovaného pomenovania vzhľadom na jeho slovotvornú formu (obyčajne vo forme slovotvornej parafrázy) a doplňujúca slovotvorná i zemepisná charakteristika vyskytujúcich sa odvodenín. Postup radenia jednotlivých odvodenín závisí od ich rozšírenosti a od ich vzájomných vzťahov (postupovali sme od najrozšírenejších k menej rozšíreným, pričom sme rešpektovali príbuzenské vzťahy sufixov).

V úvodnom komentári k jednotlivým kapitolám uvádzame aj stručnú celkovú charakteristiku odvodzovania slov zahrnutých do tej-ktorej kapitoly; pritom pre strsl. nárečia vychádzame z práce A. Habovštiaka *Oravské nárečia* (1965), pre zsl. nárečia z rukopisnej práce J. Sabršúla *Odvodzovanie podstatných a prídavných mien v podjavorinskom nárečí* a pre vsl. nárečia používame materiál našej práce *Šarišské nárečia II* (v tlači). Na konci podávame stručnú charakteristiku opisovaného typu v spisovnej slovenčine, češtine, poľštine, ruštine a srbochorvátčine.

6. V nasledujúcich poznámkach sa pokúsime charakterizovať zmapovaný materiál týkajúci sa tvorenia substantív v slovenských nárečiach.

Najčastejšie slovotvorné diferencie v našom materiáli sú v sufixoch. Prejavujú sa v tom, že slová toho istého významu a s etymologicky totožným slovotvorným základom majú v jednotlivých nárečiach rozličné sufixálne zakončenia (napr. pre „človeka, ktorý mláti obilie cepami", sú v sloven. nárečiach od slovesného základu *mlať-* tieto názvy líšiace sa sufixami: *mlať-ec, mlac-ač, mlac-ek, mlac-ko, mlac-koš, mlac-kar, mlac-ar, mlac-o).* Pomerne zriedkavé sú diferencie v prefixoch, často popri diferenciách sufixálnych (napr. *náručo — na-náručo, naručko — na-naručko; ľadovica — po-ľadovica, ľaduvka — po-ľaduvka, ľadovič — po-ľadovič; chrpťina — po-chrepcina — pot-chripcina* ap.). (Častejšie sú také prefixálne diferencie medzi jednotlivými deriváciami, ktoré majú svoj pôvod už v samotných slovotvorných základoch; napr. pri pomenovaniach pre „človeka, ktorý zdiera", sú aj také formy: *zďier-ač, viďier-ač, oďier-ač, obďier-ač* a i. Podobne pre „kúsky škvareného, resp. oškvareného mäsa" máme ako hlavný protiklad formy *oškvarok/-ek: škvarka,* teda s nerovnakými základmi.) Menej časté sú aj diferencie v spôsobe odvodzovania:

proti niektorým sufixálnym diferenciám stoja aj zloženiny (napr. popri spomínaných odvodeninách *zďierač, oďerák, zdziroš, zdzirňik* ap. sú aj zložené formy ako *oďer-svet, vidri-groš, vidri-duch* ap.). Podobne proti menej rozšíreným formám *rúb-ač* a *rub-ár* stojí celoslovenská (novšia?) zloženina *drevo-rubač*. Popri deadjektívnej forme *ňehanbľiv-ec* sa vyskytuje ako sporadická aj podoba *bez-hanb-ivec*, ktorá vznikla zo syntaktického spojenia „bez hanby" sufixom *-ivec* (analógiou podľa *ňehanbľivec*). V niektorých prípadoch okrem derivácií sa vyskytujú na istých oblastiach aj opisné (dvojslovné) pomenovania (napr. *ďiviak: ďivá sviňa, splň: plní mesiac, ľekvárňik: ľekvároví koláč: koláč z ľekvárom, ovsienka: ovsená slama, treťina: treťia čiastka* ap.). Okrem toho pri názvoch osôb v niektorých nárečiach sa používajú aj substantivizované adjektíva. A tak tu máme proti odvodeninám *závisľiv-ec, závist-ňík, závist-ľík* aj *závisľiví*, proti *usmrkaň-ec, smark-oš, smark-ač* ap. aj *smarkati* atď.

Zásadu spoločného slovotvorného základu sme sa usilovali dosť dôsledne zachovávať; len výnimočne sme zaradili aj prípady, keď v tom istom význame je niekoľko derivácií s rozličnými slovotvornými základmi. Napr. pre „človeka, ktorý hundre, žundre, šomre, frfle, brble, mrmle . . .", máme názvy utvorené od takýchto (expresívnych) základov sufixami *-oš : -ák : -ač : -oň*. Častejšie sú prípady, že slovotvorné základy mapovaného hesla sú síce etymologicky totožné, ale líšia sa svojou slovotvornou charakteristikou. Takto stoja proti sebe deverbálne názvy od slovesa *žrať* ako základu („pre človeka, ktorý veľa žerie"): *žr-áč, žr-ak, žr-och, žr-út* a deadjektívne názvy od adj. *pažraví, pažerní* ako základu: *pažrav-ec, pažrav-ňík, pažern-ek*. Podobne proti deadjektívnemu názvu *usmrkaň-ec* (k *usmrkaní*) stoja deverbálne odvodeniny (k slovesu *smrkať*, vsl. *smarkac*) ako *smrk-án, smrk-áň, smrk-o, smark-oš, smark-ač* ai. Proti deverbálnym odvodeninám (k slovesu *smrdieť*, vsl. *śmerdzec*) *smrd-ľiak, smrd-ák, smrd-oš, śmerdž-uch, śmerdz-och* stoja desubstantívne odvodeniny (k subst. *smrad*) *smrad-ľiak, smrad-úch, smrad-oš* a deadjektívne *smradlav-ec* (k adj. *smradlaví*). Podobne proti deadjektívnym formám *ňeboš-ka, ňebož-ička* (k *ňebohí*) stojí prechýlená podoba *ňebośčič-ka* (k *ňebośčik*). Niekedy ide o rozličné podoby toho istého slovesa: od prítomníkového základu je *meľ-ivo*, od infinitívneho základu je vsl. *mľ-ivo* (k slovesu *mlieť — meliem*).

V tejto súvislosti je dôležitá otázka slovotvornej analýzy. Ako sme už spomínali, naša analýza je dôsledne synchrónna, ale aj tak sú prípady, ktoré pripúšťajú viacero spôsobov slovotvornej analýzy slova; tak napr. formu *prasňica* možno pokladať za deadjektívnu (k *prasní*) so sufixom *-ica: prasň-ica* (t. j. „prasná sviňa"), ako aj za desubstantívnu (k *prasa*) so zloženým sufixom *-ňica: pras-ňica* (ako je napr. *pras-ačka*). *Zimňík* možno traktovať ako deadjektívnu odvodeninu *zimň-ík* (t. j. „zimní kabát", po-

dobne ako vsl. *žimušň-ak*) alebo ako desubstantívne *zim-ňík* (t. j. „kabát na zimu", podobne ako zsl. *zim-ák*). Alebo *makovňík* možno ako deadjektívum členiť na *makov-ňík* (t. j. „makoví koláč") alebo ako desubstantívum (t. j. „koláč s makom") na *mak-ovňík*. V takýchto prípadoch boli pre nás rozhodujúce významové súvislosti patričnej odvodeniny s fundujúcim slovom, ako aj geografické súvislosti takejto formy s ostatnými (najmä príbuznými) deriváciami mapovaného hesla. Synchrónne hľadisko sa tu prejavilo najmä v tom, že sme sa dôsledne usilovali vyčleniť taký slovotvorný základ, ktorý by významovo i formálne korešpondoval s fundujúcim slovom. Zväčša sa nám to darilo, len v niektorých prípadoch sme si museli vypomôcť tzv. viazaným slovotvorným základom; napr. v slove *chuďera* je ten istý základ ako v slove *chudák* (pretože adj. *chudí*, ktoré je tu formálne slovotvorným základom, významovo dnes nekorešponduje s významom odvodeniny *chuďera*). Sem patria najmä prípady s dnes už nejasným slovotvorným základom, napr. *vrabec-vrabeľ, veverica-veverka, ližica-liška* ap.

Druhá časť odvodeniny získaná takouto analýzou je sufix alebo prefix (resp. oboje naraz). Synchrónne hľadisko sa tu uplatňuje najmä v tom, že jednoduché sufixy hodnotíme na tej istej rovine ako sufixy zložené alebo rozšírené. Zložený sufix má napr. vsl. odvodenina *mlac-kar:* vznikol zo sufixu *-ko* alebo *-ek* (ako je vo formách *mlac-ko, mlac-ek*) + *-ar* (ako je v slove *mlac-ar*); podobne zložený sufix má vsl. forma *pec-uchar:* skladá sa z prvej časti *-uch* (ako v slove *pec-uch*) a v druhej časti *-ar* (ako v slove *pec-ar*). Zložený sufix majú aj názvy *fčeľ-iňec* a *fčeľ-ieňec:* skladá sa z prvej časti *-ín, -ien* (ako v slovách *fčeľín, fčeľien*) a z druhej časti *-ec*. Podobne zložený sufix má aj forma *húšč-avina:* skladá sa z prvej časti *-av-* (ako v pomenovaní *húšč-ava*) a z druhej časti *-ina* (ako v slove *húšťina*). Rozšírený sufix sa vyskytuje pomerne často, pričom časť, ktorá ho rozširuje, je rozličného pôvodu. Napr. v slove *bil-tek* je v porovnaní so slovom *bil-ek* rozšírený sufix *-tek* (asi analógiou podľa príbuzného slova *žult-ek*, kde však toto *-t-* patrí ku koreňu); podobne v názvoch ako *skup-toš* (proti *skú-poš*), *hluch-toš* (proti *hlu-choš*), *kriv-toš* (proti *kriv-oš*) je rozšírený sufix *-toš* (pravdepodobne analogický podľa podobných expresívnych názvov osôb typu *čapt-oš, šant-oš, šmajt-oš*, kde však takéto *-t-* je súčasťou základu); rozšírený sufix majú aj slová typu *zdzir-ňik, zdzir-ovňik* s *-n-* a *-ov-* adjektívneho pôvodu (podľa slov, kde toto *-n-* a *-ov-* patrí k adj. slovotvornému základu). Z dnešného hľadiska chápeme takéto príbuzné sufixy ako samostatné, hoci prípady typu *-oš/-toš* by sme mohli pokladať aj za varianty toho istého sufixu.

Z povedaného vyplýva, že v rámci jedného mapovaného hesla vzťahy medzi jednotlivými deriváciami môžu byť veľmi komplikované. Ich spo-

ločným menovateľom je identický význam a spravidla etymologická totožnosť slovotvorného základu. Rozdiely medzi nimi sú najmä v rozličných slovotvorných prostriedkoch (predovšetkým v sufixoch) a v rozličných spôsoboch odvodzovania. Tieto diferencie sú vlastne obsahom tohto zväzku ASJ. (Ostatné, najmä lexikálne diferencie sú z nášho hľadiska nežiadúce, preto ich značíme len ako vedľajší produkt.) Pri mnohých mapovaných heslách sa vyskytujú viaceré, nie zriedka aj všetky uvedené diferencie medzi jednotlivými deriváciami, takže mnohé mapy sú dosť komplikované. Preto sme museli upustiť od zaznačovania na mape aj diferencií hláskoslovných; vyznačujeme z nich len výnimočne výsledky nesystémových zmien, najmä ak sa viažu na isté derivácie alebo slovotvorné typy. Tak napr. prídavným znakom sme rozlíšili formy *hluch-tak* a *hluš-tak* („hluchý človek"), ďalej formy *nos-áň* a *noch-áň* „nosatý človek", podobne *mušac-iňec — mušač-iňec, muchač-iňec, muchac-iňec* „muší trus" ap. Podobne aj pri sufixoch rozlišujeme len netypické hláskové alternácie, ako *-isko/-iščo/-išťo* ap., resp. morfologické diferencie typu *-áreň/-árňa* alebo *-e/-o* (v prípadoch ako vsl. *naruče/naručo;* nerozlišujeme tu však strsl. hláskoslovné varianty *-ie/-ia/-á* ap.). Len v ojedinelých prípadoch sú aj morfologické diferencie obsahom niektorých máp, napr. pri názvoch mláďat formy pl. typu *ďi̯evčence — ďi̯evčatá, prasce — prasatá* ap.

Z hľadiska jazykovozemepisného dôležité sú slovotvorné diferencie vzhľadom na zemepisné rozloženie jednotlivých derivácií. Pre nás najvýznamnejšie sú prípady, keď jednotlivé derivácie (istého heslového pomenovania) sú rozšírené na určitých (čo najväčších) oblastiach, ktoré stoja proti sebe. Najjednoduchší je typ a:b[8], napr. *kosec-kośač, babrák:babroš, pijan-pijak, kľinček(-ok):kľinčik, okoľie:okoľica, srňec:sarňak,* alebo a:b:c, napr. *kovár:kováč:kovaľ,* ale aj a:b:a, napr. *ňehaňebňík:ňehanbľivec:ňehaňebňik, mlínek:mlinček:mlinek(-ok)* ap. Takéto „čisté" prípady sú však pomerne zriedkavé. Oveľa častejšie sa uvedené diferencie vyskytujú v rozličných kombináciách, pričom niektoré derivácie si na istých oblastiach konkurujú, navzájom sa preplietajú (čo označíme lomenou čiarou) a tak máme prípady typu a:a/b:b, napr. *babrák:babrák/babroš:babroš* alebo a:b/c, napr. *pijavica:pijafka/pijalka* ai. V ojedinelých prípadoch aj takéto konkurovanie si dvoch alebo viacerých odvodenín od toho istého slovotvorného základu tvorí hlavný obsah mapy (ako je to v prípade *ľep:ľepidlo, húščina:húšťava* ap.). Často sa vyskytujú aj také prípady, že na istej oblasti prevažuje istá forma, kým iná sa vyskytuje oveľa zriedkavejšie (na našej schéme ju značíme v zátvorke), napr. a(b):c v prípade *sveták*

[8] Podobný spôsob schematického znázorňovania sa používa aj v práci: W. Doroszewski, H. Koneczna, W. Pomianowska, *Gwary Warmii i Mazur.* Prace Językoznawcze, Warszawa 1956, 113 n.

(svetár) : švetovec, fčelín (fčeľiňec) : pčoľňik alebo a(b):b, napr. *zlatka (zlatovka) : zlatovka,* alebo a(b):c(b), napr. *oráčina (oraňisko) : oraňina (oraňisko)* alebo a(b):c(b), napr. *kijaňica (kijaňa) : kijaň (kijaňa)* ap.

7. Podľa nášho materiálu pre slovotvornú časť ASJ sú teda charakteristické mapy s rozvetvenými slovotvornými variantmi istého hesla a s ich pomerne komplikovaným zemepisným rozložením. Len neveľa prípadov je takých, že mapované slovo má iba niekoľko derivácií vytvárajúcich väčšie uzavreté oblasti (čo je vážny prínos najmä pre delenie našich nárečí). Oveľa častejšie sú prípady, že početné derivácie sa navzájom preplietajú alebo zaberajú len menšie oblasti, resp. vyskytujú sa len zriedkavo alebo iba osihotene, sporadicky. Sú to reliktné alebo inovačné javy, ktoré poukazujú na živé derivačné postupy v našich nárečiach, takže sú dôležitým ukazovateľom vývinu našich nárečí v tejto oblasti. Z veľkého množstva takýchto prípadov by sa azda dalo usúdiť, že dnešná, pomerne bohatá slovotvorná diferencovanosť našich nárečí nie je príliš starého dáta.

V mnohých prípadoch však aj slovotvorné diferencie vytvárajú isté väčšie oblasti (často zhodné s oblasťami vytvorenými napr. diferenciami hláskoslovnými); zdá sa, že aj slovotvorné diferencie boli v našich nárečiach pôvodne systémovejšie a menej rozdrobené. Poukazuje na to väčšina našich máp, na ktorých len na prvý pohľad je slovotvorná diferencovanosť až chaoticky rozdrobená; spôsobujú ju zriedkavé a sporadické slovotvorné formácie, ktoré vznikli rozličnými, najmä analogickými postupmi. Ak si tieto zriedkavejšie derivácie odmyslíme, ostanú nám také odvodeniny, ktoré sú rozšírené na väčších oblastiach (často už len vo zvyškoch). Obyčajne sú to oblasti zhodné s tými, ktoré vytvára napr. hláskoslovná diferencovanosť našich nárečí. Napr. vo vsl. nárečiach pre „človeka, ktorý mláti obilie cepami", sa medzi sebou preplietajú názvy: *mlacač, mlacek, mlacko, mlackar, mlackoš, mlacar.* Z nich najrozšírenejšia (po celom vsl. území, najmä po jeho okrajoch) je forma *mlacač;* keď ju postavíme proti strsl.-zsl. podobe *mlaťec,* dostaneme ten istý protiklad ako pri *košač : kosec.* Preto podoba *mlacač* sa zdá byť pre vsl. nárečia najpôvodnejšia, kým ostatné formy sú pravdepodobne novšie.

Veľmi pestrá je situácia, pokiaľ ide o množstvo slovotvorných formácií a ich roztratený výskyt, pri názvoch s expresívnym zafarbením, čím sa tento fakt aj dostatočne vysvetľuje (napr. pri viacerých názvoch podľa vlastností, ďalej pri deminutívach a augmentatívach, a najmä pri maznavých a familiárnych podobách slov a mien).

Vo všeobecnosti prichodí nám pri našom materiáli o slovotvornej stránke našich nárečí konštatovať najmä to, že je v našej dialektológii novosťou a teda možno očakávať, že prinesie aj mnoho nového o našich nárečiach. Tým sa naše poznanie slovenských nárečí veľmi rozšíri. Vzhľadom na to,

že ide o špeciálny materiál z pomenovacej oblasti, v ktorej sa vyskytujú aj isté svojskosti, môžeme očakávať, že tento materiál nám pomôže nielen rozšíriť, ale aj prehĺbiť naše poznatky o slovenských nárečiach. A pretože medzi nárečovými slovotvornými variantmi toho-ktorého názvu je vždy aj spisovná forma, nebudú iste bez významu naše poznatky aj pre spisovný jazyk. Pritom veľkou prednosťou nášho materiálu je jeho bohatosť, lebo vzhľadom na pomerne hustú sieť skúmaných bodov pravdepodobne len veľmi málo derivátov vyskúmaných pomenovaní sme nezachytili. Vážny je aj fakt, že k jednotlivým odvodeninám máme údaj o ich zemepisnom rozšírení, a teda aj o ich geografických súvislostiach. Tento moment je veľmi dôležitý pri interpretácii jednotlivých javov, čo však bude predmetom iného, nie atlasového skúmania.

Šimon Ondruš

VÝZNAM A PÔVOD SLOV *báň* — *baňa*

Slovo *báň* vo význame „rúbanisko" je charakteristické pre stredoslovenskú jazykovú oblasť. Svedčí o tom aj okolnosť, že je doložené iba od spisovateľov pochádzajúcich zo stredného Slovenska. *Slovník slovenského jazyka* I, Bratislava 1959, str. 69 uvádza príklady z Ondrejova a Vansovej. Zo staršej poézie ho poznáme napr. zo Smrti Jánošíkovej od Jána Bottu.[1]

Z osobného poznania vieme, že na východnom Slovensku uvedené slovo vo význame „rúbanisko" nie je známe. Nepozná ho ani západná slovenčina. Nenachádzame ho preto ani v *Slowári* Antona Bernoláka.

Štúdiom slovnej zásoby slovanských jazykov zisťujeme, že slovo *báň* vo význame „rúbanisko" okrem strednej slovenčiny nepozná nijaký iný slovanský jazyk. *Báň* v uvedenom význame patrí teda do skupiny špecificky slovenských slov, ako sú napr. *bozk, hútať, páčiť sa, súriť* a i. Práve týmto slovám musí genetická slovakistika venovať osobitnú pozornosť.

Slovanská porovnávacia jazykoveda pri genetickom výklade slovanských slov nebrala doteraz slovenské *báň* „rúbanisko" vôbec do úvahy. Ani V. Machek, autor *Etymologického slovníka jazyka českého a slovenského*

[1] V kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra pre slovník zo štúrovského obdobia je slovo *báň* doložené z Domovej pokladnice 1847, 86/20: *Táto ňebezpečná bilina rasťje običajno v tuoňavích horách, na* báňach, *rúbaniskách.* — V kartotéke pre historický slovník je *báň* v tomto význame doložené pomerne bohato. Porov. napr. Prot. TS 1635, 136: *Ten(to Guro Blass)tik zrovnal se svim testom Gurčom Cabanom timto spuosobem, ze (Blass)tikowy Caban Gurčo pustil slobodne s toho darowanja dva lazy, geden w kraynom luze a druhy w* banjach.

z roku 1957, nespomína pod heslom *báň* tento stredoslovenský význam. Vedieť o ňom mohol z dovtedajšej lexikografickej literatúry. Uvádzal ho napr. *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí* od K. Kálala a M. Kálala z roku 1923.

Metódou pozitívne zistených významových responzií, ktorá predstavuje hlavnú cestu vedeckého zdokonalenia výskumu pôvodu slov, sa dá dokázať, že naše stredoslovenské slovo *báň* v uvedenom význame je vzácnym pozostatkom z praslovanského obdobia a že geneticky súvisí tak s naším slovom *baňa* „miesto, kde sa rúbe ruda, uhlie ap.", ako aj s južno-východoslovanským *baňa* „kúpeľ".

Významovým rozborom nemeckého slovesa *schlagen* zisťujeme, že popri všeobecnom význame „biť" má aj syntagmaticky úzko podmienený význam „rúbať, sekať", porov. *Bäume schlagen* „rúbať, stínať stromy". Obdobne aj podstatné meno *Schlag* neznamená iba „rana, úder", ale aj „rúbanisko, paseka". V tomto význame prešlo aj do slovenských nárečí ako *šlog, šloga, šlôga, ślog* ap.[2]

Obdobne zisťujeme, že lotyš. sloveso *bliezt* — *bliežu* znamená „biť", ale aj „rúbať, stínať, sekať". Odvodené podstatné meno *bliznis* má význam „báň, rúbanisko".[3]

V zhode s uvedenou významovou členitosťou nem. *schlagen* a lotyš. *bliezt* je aj významová členitosť nášho slovesa *ťať*, ktoré znamená „rúbať, sekať", ale aj „biť": *Nezbedné detiská treba* ťať (Hečko).[4]

Z uvedených (a ďalších) príkladov vyplýva, že významy „biť" a „rúbať", resp. „biť" — „rúbať", „rúbanisko" predstavujú významové responzie, že vznikajú syntagmatickou určenosťou jedného a toho istého významu. Pre genetický výklad slov významu „rúbanisko" to znamená, že ak slovná morféma s týmto významom je hláskove responzibilná v tom istom jazyku, resp. v tej istej jazykovej rodine so slovesnou morfémou významu „biť", ide o geneticky totožné morfémy.

Táto induktívna metodologická zásada nás oprávňuje vysloviť názor, že sloven. *báň* „rúbanisko", resp. psl. **banь bolo* odvodené od starého slovan. slovesa *batati* „biť", ktoré sa najpreukaznejšie zachovalo v srb.-chorv. *batati*.[5]

---

[2] Porov. K. Kálal a M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, Banská Bystrica 1923, 683. — A. Habovštiak, *Oravské nárečia*, Bratislava 1965, 68, 107, 519.

[3] E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I, Heidelberg 1962, 46.

[4] *Slovník slovenského jazyka* IV, Bratislava 1964, 496.

[5] Sloveso *batati*, hoci je v historickej dobe v slovanských jazykoch zachované pomerne skromne, bolo v predhistorickej dobe rozšírené na celom slovanskom území. Svedčia o tom jeho bohaté odvodeniny, ako napr. *batъ* „bič, palica", rozšírené v južných a východných slovanských jazykoch, *batogъ* „bič, palica kyjak", rozšírené v západných a východných slovanských jazykoch. Slovesnými odvodeninami sú, resp. boli *bat-s-ati* > *bacati* „udierať, hádzať", *bat-ol-iti* „padavo, ťažko chodiť" a i.

V zmysle uvedeného zistenia responzibilnosti významov „rúbanisko" a „biť" rekonštruujeme naše *báň*, resp. **banь* ako **bat-n-i-*, v ktorom sa hlásková skupina *tn* zákonite zjednodušila na *n*: *bat-n-i-* > *banь*.

Prvotný význam odvodeniny *bat-n-i-* > *banь* bol všeobecný, t. j. označovala „miesto, kde sa niečo zbíja, rúbe, stína, seká". Na tej oblasti praslovančiny, z ktorej sa vyvinula stredná slovenčina, sa tento všeobecný význam špecifikoval na „miesto, kde sa pozbíjali, postínali, vyrúbali stromy, rúbanisko".

Významový vzťah medzi psl. slovesom *batati* „biť" a odvodeninou *batni-* > *banь*, sloven. *báň* „rúbanisko" je ten istý ako medzi nem. *schlagen* „biť" a *Schlag* „rúbanisko", medzi lotyš. *bliezt* „biť" a *bliznis* „rúbanisko". Vzťah medzi psl. *batati* „biť" a odvodeninou *bat-n-i-* > *banь* je zhodný so vzťahom lotyš. *bliezt* a *bliznis* nielen významove, ale aj odvodzovacou príponou. Aj psl. *batn-i-* aj lotyš. *bliznis* je odvodené príponou *-n-*, čo pri blízkej príbuznosti baltských a slovanských jazykov ani neprekvapuje.

Aký je vzťah medzi *báň* „rúbanisko" a *baňa* „fodina"?

Kým *báň* „rúbanisko" je charakteristické iba pre strednú slovenčinu, zatiaľ *baňa* „fodina" má celoslovenské rozšírenie. Z územia Slovenska presahuje *baňa* „miesto, kde sa rúbe ruda, uhlie ap." aj do oblasti susediacich poľských nárečí, kde má význam spisovného poľského *kopalnia*.[6] Presahuje aj do západných ukrajinských nárečí, a to jednak na Podkarpatskú Ukrajinu, kde má význam „baňa na rudu", jednak do západných ukrajinských nárečí na sever od Karpát, kde má význam „baňa na soľ".[7] Zo Slovenska prešlo *baňa* „fodina" aj do maďarčiny, a to veľmi dávno, pretože maď. *bánya* je doložené už z 13. stor.[8]

Celoslovenské (a susediace nárečové poľ. a ukraj.) *baňa* „fodina" sa v doterajšej slavistike skoro všeobecne pokladá za geneticky totožné s južnoslovanským a východoslovanským *baňa* „kúpeľ", a to v tom zmysle, že južnoslovansko-východoslovanský význam „kúpeľ" je pôvodný, prvotný, kým „slovenský" význam „fodina" je neskorší, druhotný. Významový prechod od „kúpeľ" k „baňa" sa vykladá tak, že staré kúpele Slovanov boli v zemi a mali podobu guľatých jám. A pretože takú podobu mali aj bane, prenieslo sa pomenovanie kúpeľa na pomenovanie bane. Tento výklad sa snažil obšírnejšie rozviesť M. Murko v časopise *Wörter und Sachen* V,

---

[6] A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, 14. — F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952—1956, 26. — J. B. Rudnickyj, *An etymological dictionary of the Ukrainian Language*, part 1, Winnipeg 1962, 74.

[7] F. Sławski, c. d., 26. — O. N. Trubačev, *Remeselnnaja terminologija v slavjanskich jazykach*, Moskva 1966, 290.

[8] *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapest 1967, 241.

1–42. Po ňom ho opakujú všetky etymologické slovníky a iné práce.[9] Tento výklad prevzal aj O. N. Trubačev v monografii *Remeslennaja terminologija v slavjanskich jazykach*, Moskva 1966, str. 290–293. Prvotný význam „kúpeľ" sa slovanskej lexéme *baňa* pripisuje hlavne, ba vlastne jedine preto, že sa jeho pôvod vidí v gr. *balaneion*, resp. v lat. *balneum* „kúpeľ".[10]

Názor o gréckom alebo latinskom pôvode slovanského *baňa* má podľa nášho chápania vedeckej etymológie tieto nedostatky:

1. Slovanská hlásková podoba *baňa* sa nedá bez násilia vysvetliť ani z gr. podoby *balaneion*, ale ani z lat. podoby *balneum*. V. Machek, ktorý sa prikláňa k názoru o gréckom pôvode, musí subjektivisticky predpokladať najprv zmenu *bala-* na *baja-* (sic!) a potom nezákonité stiahnutie na *bā-* (v južno-východoslovanskej oblasti!).[11] Pri výklade z gréčtiny sa však zabúda aj na tú okolnosť, že gr. *b-* pri preberaní do slovančiny niekedy v 7.–9. stor. by bolo dalo začiatočné *w-*, nie *b-*.

Nie menšej násilnosti sa dopúšťajú tí autori, ktorí slovu *baňa* pripisujú latinský pôvod. Historicky sa totiž vôbec nedá pozitívne dokázať, že lat. *balineum*, *balneum* „kúpeľ" už v období 7.–9. stor. stratilo laterálu *-l-* a že už v tomto období znelo ako *baneum*, *banea*, resp. **banjo*, ako to predpokladajú autori od Meilleta a Bernekera až po Trubačeva. Prívrženci názoru o pôvode *baňa* „kúpeľ" z ľudovej latinčiny sa dali príliš zlákať historicky neskoršími románskymi podobami tal. *bagno*, fr. *bain*, špan. *baño*. Genetické stotožňovania slovanského *baňa* „kúpeľ" s uvedenými románskymi slovami je, ako ukážeme nižšie, dobrým príkladom na jav, že v dvoch jazykoch, resp. v dvoch jazykových rodinách sa slová úplne rozdielneho pôvodu môžu v svojom hláskovom aj významovom vývine priblížiť natoľko, že vyzerajú ako zhodné.

2. Z vývinu takých slovanských slov, ktoré boli na konci predhistorického alebo na začiatku historického vývinu slovanských jazykov prevzaté z iných jazykov, nepoznáme taký prípad, že by sa prevzaté slovo v ďalšom vývine významove diferencovalo tak bohato, ako sa to predpokladá pre významový vývin údajne na oblasti južných slovanských jazykov prevza-

---

[9] V. Machek, *c. d.*, 45 vykladá vývin významu „kúpeľ" > „baňa" > „oblá, dutá vec, kupola" takto: „v slangu horníků přeneseno b. „kamenná lázeň" na doly (společné znaky: zapuštění do země, poměrná těsnost, kamenný spodek i stěny, vysoká teplota, horníci pracovali téměř nazí). Předhistorický rudný důl měl vertikální průřez ovální, proto b. bylo přeneseno dál na předměty jiné."

[10] Väčšina autorov sa kloní k názoru o pôvode z ľudovej latinčiny. Sú to napr. A. Meillet, *Mémoire de la société linguistique de Paris XI*, 178. — A. Sreznevskij, *Materijaly dľa slovaŕa drevne russkogo jazyka* I, 41. — E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1912, 43. Po Bernekerovi opakujú tento názor všetky slovanské etymologické slovníky okrem Machka.

[11] V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968, 45.

tého *baňa* „kúpeľ“ cez slovenský význam „fodina“ až po česko-poľský význam „oblá, guľatá nádoba, kupola“. Doterajší názor o významovom vývine „kúpeľ“ → „baňa“ má čisto špekulatívny ráz. Neopiera sa o nijaké pozitívne zistené responzie z iných jazykov. Prieskumom pomenovaní kúpeľa v iných jazykoch sa nám nepodarilo nájsť prípad, aby sa prvotné pomenovanie kúpeľa prenieslo na pomenovanie bane. Úvahy o tom, že u Slovanov sa slovo pre kúpeľ prenieslo na pomenovanie bane preto, lebo u starých Slovanov mali aj kúpele, aj bane guľatý, okrúhly tvar, má takú istú vedeckú hodnotu ako tvrdenie, že pomenovanie jablka sa prenáša na pomenovnie hlavy, lebo jablko aj hlava majú guľatú podobu.

3. Pri doterajšom výskume slovanskej lexémy *banъ* — *baňa* sa nebrala do úvahy existencia sloven. slova *báň* „rúbanisko“. Ako sme už na viacerých miestach uviedli, slovenčina je závažným indikátorom pre rekonštrukciu praslovanskej slovnej zásoby, a to tak z hľadiska sémantického, ako aj z hľadiska pôvodnej hláskovej podoby slov. Ako sa nižšie pokúsime ukázať, platí to aj o sémantickej rekonštrukcii psl. lexémy *banъ* — *baňa*, ktorá sa pri prihliadaní na sloven. *báň* „rúbanisko“ ukazuje v inom svetle ako doteraz.

4. Metodologickým nedostatkom doterajšieho skúmania slovanského *baňa* „kúpeľ“ je okolnosť, že sa nebrali do úvahy syntagmatické ani paradigmatické významové vzťahy ďalších slovanských synoným z pojmového okruhu „umývať, kúpať, kúpeľ“. Nehľadali sa v rámci slovanskej slovnej zásoby príbuzenské vzťahy západoslovanského (okrem slovenčiny) *laznъ*, *lazňa* „kúpeľ“. Nehľadali sa ani vnútroslovanské vzťahy psl. slovesa *myti* „umývať“.

5. Ak sa argumentuje pri názore o gr.-lat. pôvode slovanského *baňa* „kúpeľ“ kultúrnohistoricky tak, že Slovania v predhistorickej dobe kúpanie, kúpeľ nepoznali, je to neopodstatnené, pretože existencia všeobecne slovanského slovesa *kọpati* „kúpať“ i existencia západoslovanského *laznъ*, *lazňa* „kúpeľ“ tomu odporuje.

Uvedené nedostatky doterajšieho genetického výkladu slovanskej lexémy *banъ* — *baňa* a zásadná požiadavka opierať každý etymologický výklad o pozitívne zistené významové responzie nás vedú k pokusu o nový výklad tohto slovanského slova.

Lit. sloveso *perti* má základný všeobecný význam „biť, šľahať“, ale aj špecifikovaný význam „šľahať prútím (v parnom kúpeli)“ a spätne zovšeobecnený význam „kúpať“. Porov. litovské príslovie *tokia varna perta, tokia neperta*[12] „kúpaná i nekúpaná vrana je taká istá“ (t. j. čierna). Ob-

[12] A. Senn — A. Salys, *Wörterbuch der litauischen Sprache* III, Heidelberg 1957, 62.

dobne odvodené podstatné meno *perene* neznamená iba „bitka", ale aj „kúpeľ, kúpeľňa". Iná odvodenina *pirtis* znamená iba „kúpeľ, kúpeľňa".

Tú istú významovú členitosť má aj lotyš. sloveso *pert* 1. „biť, šľahať", 2. „kúpať". Odvodenina *periens* znamená „bitie", ale aj „kúpeľ". Odvodenina *pirts* značí iba „kúpeľ, kúpeľňa".[13]

Významovej diferenciácii lit. *perti* a lotyš. *pert* „biť" zodpovedá významová členitosť psl. slovesa *perǫ* — *pьrati* v historických slovanských jazykoch. Vo väčšine slovanských jazykov si toto sloveso zachovalo jednak význam „biť, šľahať, tĺcť", ale aj špecifikovaný význam „umývať, prať bielizeň, riad ap.". V južných slovanských jazykoch tento druhotný význam prevláda, porov. srb.-chorv. *sudje prati* „umývať riad". O tom, že významy „umývať, prať" a „kúpať" sú responzibilné, svedčí veľmi preukazne využitie slovesa *prať* v slovenskej piesni

Pri Prešporku na Dunaji
húsky sa perú . . .

V tomto kontexte má sloveso *prať sa* bezpochyby význam „kúpať sa". O potenciálnom význame „kúpať" v lexéme *perǫ* — *pьrati* svedčí aj strus. odvodenina *pьrtь* „kúpeľ, kúpeľňa" a ruské nárečové (z oblasti Leningradu, Novgorodu a Tveru) *priperetok* „kúpeľňa, oddelenie v kúpeľni".[14]

Významový vývin slovesného koreňa *per-* v baltských a slovanských jazykoch je pozitívnym dokladom responzibilného vzťahu medzi významami „biť, šľahať" a „kúpať". Na responzibilnosť týchto dvoch významov možno uviesť z jazykov ďalšie príklady. V slovenčine od expresívneho slovesa *čapať, čapiť, čapnúť* „biť, tĺcť, šľahať" odvodené *čapkať sa* aj *čaprať sa* → *čabrať sa* znamená „vodou sa šľahať a ňou sa oblievať".

Na základe uvedených (a ďalších) pozitívne zistených prípadov[15] na významovú responzibilnosť „biť, šľahať" a „kúpať sa" sme oprávnení slovanské *baňa* „kúpeľ" rekonštruovať ako **bat-n-i̯a* a pokladať ho za odvodeninu slovesa *batati* „biť, tĺcť". Významový vzťah medzi *batni̯a* > *baňa* „kúpeľ" a *batati* „biť" je ten istý ako medzi starorus. *pьrtь* „kúpeľ" a starorus. *pьrati* „biť", medzi lit. *pirtis* „kúpeľ" a lit. *perti* „biť", medzi lotyš. *pirts* „kúpeľ" a lotyš. *pert* „biť".

Po zistení významovej responzibilnosti „biť" — „rúbať, rúbanisko" (pozri vyššie) a významovej responzibilnosti „biť" — „kúpať, kúpeľ" môžeme významy slovanskej lexémy *banь, baňa* dať na spoločného menovateľa:

---

[13] E. Fraenkel, c. d., 578.

[14] M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* II, Heidelberg 1955, 344—345.

[15] Porov. napr. rovnaký koreň lat. *lavō* a gr. *louō* „kúpem, umývam" a staronordického *lyja* „biť".

bat-n-i- *banь* S_u[16] miesto, kde sa bije, šľahá
bat-n-ia *baňa*

S_1 miesto, kde sa zbíjajú,
zrážajú, stínajú stromy, t. j. „báň, rúbanisko"

S_2 miesto, kde sa rozbíja,
roztĺka, rúbe ruda, uhlie, t. j. „baňa, fodina"

S_3 miesto, kde sa bije, šľahá (prútím) v pare, vode, t. j. „kúpeľ"

Vzťah medzi S_1 a S_3, t. j. medzi sloven. *báň* „rúbanisko" a južno-východoslovanským *baňa* „kúpeľ" nie je v slovanskej slovnej zásobe izolovaný, výnimočný.

Porovnávaním významov psl. *lazъ* v jednotlivých slovanských jazykoch sa dá zistiť, že pôvodný význam tejto lexémy bol „miesto po vyrúbaných stromoch v lese". Tento význam je najlepšie zachovaný v slovinčine.[17] Aj srb.-chorv. *laz* neznamená iba chodník v lese alebo malé políčko v lese, ale aj miesto po vyklčovaných, vyrúbaných stromoch v lese.[18] Z prvotného významu „plocha po vyrúbaných stromoch v lese" sa vyvíjali ďalšie významy podľa toho, či sa táto plocha využila ako lúčka (v lese),[19] ako poorané pole (v lese) alebo či sa taká plocha využila na postavenie osady v lese, pri lese. Napríklad Dalimil píše, že „prvé léto laz vzkopachu (t. j. vykopali stromy) a druhé léto rádlem zorachu".[20]

Slovo *laz* malo teda prvotný význam ten istý alebo veľmi blízky ako naše *báň* „rúbanisko". Na základe pozitívne zistenej responzibilnosti významov „rúbanisko" a „kúpeľ" nie je nijako prekvapujúce, že tak ako naše *báň* a južno-východoslovanské *baňa* majú ten istý koreň, aj celoslovanské *lazъ* a česko-poľské *laznь*, *lazňa* majú ten istý koreň.[21] Obidve dvojice predstavujú teda nielen sémantické, ale aj morfematické responzie. O tom, že nejde o responzibilnosť náhodnú, ale zákonitú, svedčí fakt, že aj čes. *mýtina* „rúbanisko" je svojím koreňom responzibilné so všeobecným slovanským slovesom *myti* „umývať, kúpať".[22] Je úplne vylúčené, aby v jednom jazyku, resp. v jednej jazykovej rodine tri dvojice respon-

---

[16] Znakom S_u symbolizujeme všeobecný význam, znakmi S_1, S_2, S_3 špecifikované významy.

[17] F. Tomšič, *Slovensko-nemski slovar*, Ľubľana 1961, 262: *laz* „Gereut, Rodung, Neuland".

[18] I. I. Tolstoj, *Serbsko-chorvatsko-ruskij slovař*, Moskva 1957, 368.

[19] Porov. P. O. Hviezdoslav, *Hájnikova žena:* V hôr neprehľadnom zákutí chalupa čuší hájnikova. Tak bezpečne si stáva tu, bez prepychu, bez závratu, uprostred okrúhleho *lázku*.

[20] Podľa V. Machka, *c. d.*, 322.

[21] Hláskovo-morfematickú rekonštrukciu a významovú interpretáciu koreňa *laz-* v slovách *lazъ* „rúbanisko" a *laznь* „kúpeľ" podáme v osobitnej štúdii.

[22] Vývin významu ie. koreňa *meuH-*, *muH-*, resp. *meu-*, *mū-*, ktorý je zastúpený aj v slovese *myti* a v čes. *mýtina*, budeme sledovať v štúdii, ktorú spomíname v pozn. 21.

zibilných slov s významom „rúbanisko“ a „kúpať, kúpeľ; umývať“ mali tie isté korenné morfémy náhodou, nie zákonite:

báň „rúbanisko“	:	baňa „kúpeľ“
lazъ „	:	laznь „
mýtina „	:	myti „umývať, kúpať“

Zostáva ešte osvetliť vzťah medzi sloven. *baňa* „fodina“ a západoslovanským, čiastočne aj východoslovanským *banь, baňa* „guľovitá nádoba; kupola“.[23]

Prieskumom pomenovaní kúpeľa v indoeurópskych, ugrofínskych a tureckých jazykoch sme zistili, že pomenovanie kúpeľa ako aj guľatých nádob nemá spoločný základ v tom zmysle, že by sa prvotné pomenovanie kúpeľa prenášalo druhotne na pomenovanie dutých guľovitých vecí.

Naproti tomu jazykový materiál z viacerých jazykov ukazuje, že pomenovanie jamy, bane, dutiny, vyhĺbeniny sa druhotne prenáša na pomenovanie dutých guľovitých nádob. Napríklad oproti stind. *kupas* „jama, baňa, dutina“ má lat. *cūpa* význam „bočka, sud“.[24] Obdobne oproti čes. *důl* „baňa“ resp. psl. *dolъ* „jama, dutina“ a gót. *dal* „jama, hlbina, údolie“ má gr. *tholos* význam „kupola, kupolovitá strecha, okrúhla budova“. Responzibilné staronordické *dalr* označuje „oblúk“.[25]

Podľa uvedených prípadov usudzujeme, že aj západoslovanský a čiastočne východoslovanský význam *banь, baňa* „guľovitá, kupolovitá vec“ je druhotný, odvodený z prvotnejšieho významu *baňa* „fodina“.[26] Tento pôvodnejší význam psl. lexémy *baňa* zachovala najkompaktnejšie slovenčina. Aj tento prípad dokazuje, že slovná zásoba slovenčiny má pre plnú rekonštrukciu praslovanskej slovnej zásoby závažný význam.

---

[23] Otázka pôvodného zemepisného rozšírenia *banь, baňa* „oblá vec, banka, kupola“ v slovanských jazykoch nie je istá. Napr. O. N. Trubačev v cit. práci predpokladá, že pôvodne boli tieto významy iba v západoslovanských jazykoch, kým do východoslovanskej oblasti sa dostali až druhotne, transferom. Nie je vylúčené, že aj do slovenčiny prišli tieto významy pri *báň, baňa* z češtiny. Vec treba podrobne preskúmať na historickom materiáli v slovenčine a vo východoslovanských jazykoch.

[24] Walde — Hoffmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* I, Heidelberg 1962, heslo *cūpa*.

[25] F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 20. vyd., Berlin 1967, heslo *Tal*.

[26] Ak tu podľa uvedených responzií geneticky stotožňujeme *banь, baňa* „fodina“ a *banь, baňa* „oblá, guľatá vec, kupola“, neznamená to, že tento výklad pokladáme za jedine možný. Slovanský jazykový materiál umožňuje aj iný výklad. Slovenské slovo *oboňa, obônka* „drevená guľovitá nádoba“, lašské *obuň, obuňka* „bubnovitá nádoba“ (pozri Machek, *c. d.*, 408) zaiste súvisí svojím koreňom s južno-východoslovanským *obod* „kruh, obruč, bahor, prsteň“: rus. *obod* „obruč, prsteň”, ukraj. *obid* „bahor”, srb.-chorv. *obod* „kraj, okraj“, slovin. *obod* „prsteň“. Ten istý koreň, iba inú predponu má rus. *svod* „kupola“. Pre prvú skupinu treba rekonštruovať psl. *ob-vod*, resp. **ob-vod-n-*, *obonь, oboňa*. Tie isté morfémy, ale so zdĺženým korenným vokálom **ob-vōd-n-i-* dajú zákonite *obanь, obaňa*. Po mylnej dekompozícii (porov. *ob-agniti* > *bagniti, ob-volk-* > rus. *boloki* „oblaky” a i.) vznikne podoba *banь, baňa*. To znamená, že *banь, baňa* „oblá vec“ môže geneticky súvisieť s uvedenou skupinou slovanských slov. Všetkým je spoločný význam „niečo okrúhle, guľaté”.

Marta Marsinová

DENOMINATÍVA S ODLUKOVÝM VÝZNAMOM „ZBAVIŤ, ODSTRÁNIŤ"

Pri čítaní alebo jazykovej revízii textov zavše pozorujeme, že slovenské denominatíva od toho istého menného základu i s celkom totožným významom sa odvodzujú rozdielnymi formantmi, takže vznikajú, ako sa zdá, nepotrebné dvojtvary. Chceme si z tohto dôvodu všimnúť skupinu slovies, ktoré majú terminologický charakter a pribúda ich dnes v jazyku navidomoči, aby sme poukázali na naznačenú problematiku.

Ide o slovesá s významom „zbaviť/zbavovať niekoho alebo niečo toho, čo sa pomenúva menom, ktoré je odvodzovacím základom; odstrániť/odstraňovať od niečoho, z niečoho alebo niekoho alebo odniekiaľ, čo sa pomenúva menom, ktoré je odvodzovacím základom", napr. *odblaniť/odblaňovať, odsedlať/odsedlávať, odpečatiť/odpečaťovať,* z cudzích *dezoxidovať* a pod.

Skupinou slovies s týmto významom sa zaoberá aj Š. Peciar v rámci svojej štúdie *Funkcie slovesnej predpony* od(o)- *v slovenčine.*[1] Nadväzuje tu na kapitolku o slovesách s predponou *od-* v *Slovotvornej sústave slovenčiny* od J. Horeckého,[2] pravda na základe oveľa širšieho materiálu, všetkých slovies zo *Slovníka slovenského jazyka II.*[3] My sa k tejto problematike vraciame na základe ešte ďalšieho materiálu: slovies z rozličných terminologických slovníkov,[4] zo zväzkov Jazykovej poradne[5] i z vlastných excerptov z literatúry a tlače.

Je dôležité vedieť, že odvodzovacím základom slovesa s uvedeným významom môže byť len substantívum pomenúvajúce nie osobu; býva to najčastejšie látkové meno *(kyslík — odkysličiť/odkysličovať; síra — odsíriť/odsírovať; mangán — odmangánovať/odmangánovávať),* pomenovanie organickej časti nejakého celku, ktorú možno alebo treba odstrániť vo výrobnom procese alebo pri upotrebení *(blana — odblaniť/odblaňovať mäso,*

---

[1] Š. Peciar, *Funkcie slovesnej predpony* od(o)- *v slovenčine.* Philologica XII, zb. FFUK v Bratislave (v tlači).

[2] J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny,* Bratislava 1959, 189.

[3] *Slovník slovenského jazyka* II, Bratislava 1960, 473—527.

[4] *Slovenská knihovnícka terminológia,* Martin 1965. — *Slovenské poľovnícke názvoslovie,* Bratislava 1966. — *Železničná terminológia I,* Bratislava 1963, II, 1964. — *Banícky terminologický slovník,* Bratislava 1955. — *Terminológia vodného hospodárstva* I, 1953, II, 1954, III, 1955. — *Slovenský lesnícky terminologický slovník,* Bratislava 1969. — *Príručný polygrafický slovník,* Bratislava 1968. — J. Jurga — P. Hamžík — Š. Galusek, *Odevnícke názvoslovie,* Bratislava 1963. — *Terminológia anorganickej a fyzikálnej chémie,* Bratislava 1956. — *Terminológia silikátového priemyslu,* Bratislava 1955.

[5] *Jazyková poradňa* II, Bratislava 1960; IV, 1966.

vetva — odvetviť/odvetvovať stromy, krídlo — odkrídliť/odkrídľovať semená), pomenovanie výstroje, ktorou je osoba alebo vec opatrená *(zbroj — odzbrojiť/odzbrojovať; pečať — odpečatiť/odpečaťovať; maska — odmaskovať/odmaskovávať),* pomenovanie vecí a prírodných daností pôsobiacich ako príťaž v bežných životných situáciách *(hmyz — odhmyziť/odhmyzovať),* pomenovanie vlastností a abstraktných javov *(tučnota — odtučniť/odtučňovať; hmotnosť — odhmotniť/odhmotňovať; magnetizmus — odmagnetizovať/odmagnetizúvať).*

Slovesá typu *odblaniť* si vyžadujú priamy predmet a môže ním byť pomenovanie osoby aj veci *(odmaskovať herca, odzbrojiť záškodníka, odhmyziť knižničné fondy, odvlhčiť prostredie).* Predovšetkým treba poukázať na to, že v danej oblasti ide o jav veľmi produktívny. Ak ho sledujeme historicky, od Bernolákovho *Slowára*[6] po *Slovník slovenského jazyka* rozrástol sa počet týchto slovies mnohonásobne.

S kvantitatívnym rastom pozorujeme však zároveň výskyt dubliet z hľadiska spôsobu odvodzovania, čo zaiste neprispieva k ustálenosti spisovného jazyka, ako sa táto požiadavka vyslovuje v *Tézach o slovenčine.*[7] Všimnime si nejaké doklady:

Odsírené surové železo (Banícky terminologický slovník) — Bol som v USA dvakrát, ani tam *odsírnenie* vyriešené nie je. (Pravda na víkend)

Lúh sa napúšťa pomaly, aby sa listy celulózy dostatočne *odvzdušnili.* (Beseda, Výroba viskózového hodvábu, 1950) — ... získame roztok ..., ktorý sa prefiltruje a *odvzduší* (Klatt, Výroba umelých vláken 1949)

Obkladačky treba vopred dôkladne *odmastiť* acetónom. (Tech. noviny 1965) Šťava, v ktorej sa mäso dusilo, sa *odmastní.* (Vansová)

Okrem prípadov tohto druhu pozorujeme, že napr. popri vidovej dvojici typu *odblaniť — odblaňovať* existuje dvojica typu *odžilkovať — odžilkovávať/odžilkúvať,* že sú rozdiely v kvantite základného substantíva a odvodeného slovesa, napr. *kyslík,* ale *odkysličiť.* Preto i s ohľadom na počet týchto slovies, i s ohľadom na spôsob ich odvodzovania sa treba na vec pozrieť aj trochu z historického aspektu.

V Bernolákovom Slowári nachodia sa vidové dvojice *odpečatiť — odpečatowať, odsedlať — odsedláwať,* ďalej *odputnat a odšpuntowať* bez udania vidu. Okrem toho je tu lexikalizované sloveso *odbedniť* a azda sem možno zaradiť aj sloveso *odčarowať.*[8]

Z Bernolákovho výberu má Jančovič[9] len *odčarovať* a *odpečatiť,* ale uvádza

---

[6] A. Bernolák, *Slowár slowenski-česko-latinsko-ňemecko-uherski,* I—V, Budae 1825—1827.

[7] Pozri zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny,* Bratislava 1967, 286—287.

[8] Všimli sme si výskyt týchto slovies aj v II. zv. Palkovičovho slovníka (Georg Palkowitsch, *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch,* Pressburg 1821). Aj on uvádza *odbednjm, odpečetjm, odputnám, odsedlám,* ale aj *oduzdjm* a *odzubadljm.*

[9] Š. Jančovič, *Slovňík slovensko-maďarski.* Prešporok 1863 (1848).

aj ďalšie *oduzdiť*, ktoré bolo u Palkoviča, a *odvlažiť*, *odzubadliť*, všetky bez vidového páru.

Czambelov slovník v *Slovenskom pravopise* i vo všetkých vydaniach *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* je skúpy na slovesá tohto druhu. Nájdeme v ňom len sloveso *odpečatiť*.

J. Loos,[10] o ktorom je známe, že sa pokúsil zachytiť v slovenskej slovnej zásobe aj terminologické slová, uvádza okrem doteraz spomínaných aj *odkysličiť*, *odnárodniť* a *odvetviť*.

U Tvrdého[11] pribúdajú i ďalšie doklady terminologického rázu. Vo vidových dvojiciach sa uvádzajú *odvodniť — odvodňovať*, *odzbrojiť — odzbrojovať*, bez vidového páru *odnárodniť* a v Doplnkoch *odbremeniť*, *odkyslíčiť*, *odmliečiť*, *odtučňovať*. Ďalej popri *odputnať* nájdeme aj *odpútať*, pravda, s lexikalizovaným významom.

Slovník slovenského jazyka ich už uvádza veľké množstvo. S ohľadom na cit. štúdiu Š. Peciara ich tu nebudeme vymenúvať, lebo sa k nim vrátime pri príslušných analýzach. Slovesá tohto druhu nachodíme aj v jednotlivých terminologických slovníkoch. Sú skutočne typické pre odbornú terminológiu vo všetkých oblastiach. Mnohé z nich, spolu s príslušným dejovým substantívom, sú kalkami latinských termínov s predponou *de(z)-*, napr. *odhmyziť — odhmyzovať — odhmyzovanie : dezinsekcia*. Ako si ďalej ukážeme, je niekoľko stupňov odvodzovania a preberania i kalkovania týchto termínov.

Najproduktívnejší spôsob odvodzovania slovies s daným významom je podľa modelu

prefix *od* + základné substantívum + formant ⟨ dok. *-i-* / nedok. *-ova-*

Doklady z II. zv. SSJ: *odbahniť — (odbahňovať)*,[12] *odblaniť — (odblaňovať)*, *odbremeniť — odbremeňovať*, *odburiniť — odburiňovať*, *odčerviť — odčervovať*, *oddlžiť — oddlžovať*, *odfarbiť — odfarbovať*, *odhmyziť — odhmyzovať*, *odchlpiť — odchlpovať*, *odkaliť — odkaľovať*, *odkrviť — (odkrvovať)*, *odkysličiť — odkysličovať*, *odlistiť — (odlisťovať)*, *odmraziť — odmrazovať*, *odpečatiť — (odpečaťovať)*, *odpeniť — (odpeňovať)*, *[odpleveliť — (odpleveľovať)]*,[13] *odplyniť — odplyňovať*, *odsemeniť — odsemeňovať*; *oduhličiť — oduhličovať*, *odvápniť — odvápňovať*, *odvetviť — odvetvovať*, *odzrniť — odzrňovať*, *odzubadliť — odzubadľovať*.

Ďalej doklady zo VI. zv. — z Doplnkov: *odsíriť — odsírovať*, *odsoliť — odsoľovať*, *odvlákniť — odvlákňovať*.

Z Jazykovej poradne IV máme z poľnohospodárskej terminológie slovesá *od-*

---

[10] J. Loos, *Slowník slowenskej, maďarskej a nemeckej reči*. Pešť 1871.

[11] P. Tvrdý, *Slovenský frazeologický slovník*, Trnava 1931. — *Slovenský frazeologický slovník*, 2. vyd., Praha — Prešov 1933. — *Doplnky k Slovenskému frazeologickému slovníku*, Praha — Prešov 1937.

[12] V prípadoch, v ktorých SSJ nedokonavý pendant neuvádza, ale pritom je známy z úzu, dávame ho do zátvorky.

[13] Uvádzame v hranatých zátvorkách, lebo to je zrejmý bohemizmus, hoci ho SSJ II, 501 za taký neoznačuje. Slovenský ekvivalent je *odburiniť/odburiňovať*.

ihliť — (odihľovať), odôstiť — (odôsťovať), zo železničnej terminológie *odpopolovanie rušňa*, z lesníckej terminológie *odkrídľovanie semien* v súvislosti so slovesom *(odkrídliť) — odkrídľovať*, z baníckej terminológie je pomenovanie *odprašovacie zariadenie* od slovesa *odprašovať*, ďalej už citované *odvzdušiť — (odvzdušovať), odmastiť — odmasťovať (odmasťovač).*

Ako vidieť, máme tu vcelku priezračný a veľmi pravidelný model odvodzovania. Treba si však všimnúť niekoľko výnimiek. Jednou z nich je krátenie formantovej kvantity v substantívach na *-ík* pri odvodzovaní slovies *odkysličiť*[14] (aj v opozite *okysličiť*) a *oduhličiť;* ďalej skracovanie koreňovej kvantity v slovese *odmraziť* (aj v opozite *zamraziť* a v bezpredponovom *mraziť*). Všade inde sa pôvodná kvantita zachováva, napr. *odsíriť, odvápniť, odvlákniť, odkrídliť, odôstiť.*

Z hľadiska významu treba však zaradiť do skupiny slovies typu *odblaniť — odblaňovať* ešte aj viaceré ďalšie slovesá: *odvodniť — odvodňovať* (SSJ II, 524 od subst *voda*), *odkôrniť — odkôrňovať* (SSJ II, 188 od subst. *kôra*), *odlesniť — odlesňovať* (SSJ II, 490 od *les*), *odmastniť — odmastňovať* (SSJ II, 492 od *masť* či *mastnota?*), *odsírniť — odsírňovať* (tlač — od *síra*), *odvzdušniť — odvzdušňovať* (odb. lit.), hoci ako vidíme, pri odvodzovaní sa pripája k substantívnemu základu formant *-ň-*. Toto *-ň-* je pevné a zaužívané v slovesách *odvodniť/-ňovať, odlesniť/-ňovať, odkôrniť/-ňovať,* v ďalších alternuje s nulou, lebo ide o dvojtvary, teda napr. *odsíriť* aj *odsírniť.* Z týchto dubióznych prípadov sa dá z hľadiska významu vyčleniť sloveso *odmastniť*, ktoré aj SSJ (II, 492) vo výklade charakterizuje ako odvodené od substantíva *mastnota,* nie *masť,* čím by ho bolo možné zaradiť k slovesám typu *odtučniť/-ňovať.*

V prípadoch *odvodniť, odlesniť, odkôrniť, odsírniť, odvzdušniť* ide z hľadiska významu jasne o odvodzovanie od substantíva.

Základ rozšírený o formant *-ň-* v slovese *odvodniť* by sa azda dal odôvodniť snahou o rozlíšenie od slovesa *odvodiť/odvodzovať,* ale ukazuje sa to pochybným v porovnaní s opozitom *zavodniť/zavodňovať,* kde sa rovnako používa vkladné *-ň-*. Sloveso *odlesniť* i jeho opozitum *zalesniť* sme zrejme prevzali ako hotový termín z češtiny, lebo z domácej produkcie by sme mali skôr sloveso od základu *hora.*

Sloveso *odkôrniť* sa spôsobom odvodzovania vymyká zo sémantického okruhu lesníckych termínov *odvetviť,* neodb. aj *odhaluziť, odkonáriť,* a *odlistiť,* a prikláňa sa k slovesu *odlesniť.* Termín *odkôrniť* by bolo možné upraviť na *odkôriť — odkôrovať.* Termíny *odsírniť* a *odvzdušniť* i *odmast-*

---

[14] U P. Tvrdého máme v cit. *Doplnkoch* zachovanú kvantitu odvodzovacieho základu: *odkysličiť* (107), hoci už predtým J. Loos v c. d. na str. 319 mal *odkysličiť.*

niť sú nepotrebnými dubletami popri pravidelne odvodených slovesách *odsíriť, odvzdušiť, odmastiť.*[15]

Je zaujímavé, že Š. Peciar vo svojej spomenutej štúdii uvádza sloveso *odkôrniť/odkôrňovať* v skupine desubstantív s poznámkou v zátvorke (s vkladným *-ň-*), ale nezaraďuje do tejto skupiny desubstantívne slovesá *odlesniť/-ňovať, odvodniť/-ňovať, odvzdušniť/-ňovať* (*odsíriť* v SSJ nie je), lež spolu so slovesami typu *odľudniť/-ňovať* ich zaraďuje do tej skupiny, kde má slovesá s dvojitou motiváciou, substantívom a slovesom (spravidla s predponou *za-*). Táto skupina u Š. Peciara sa nám zdá veľmi nesúrodá. Boli by v nej naozaj na mieste slovesá s významom „odstrániť/odstraňovať, zrušiť/rušiť výsledok deja pomenovaného v základe", ako sú *odbrzdiť/-ďovať, odhaliť, odlepiť, odšpendliť, odhamovať, odskrutkovať, odšraubovať, odháčkovať, odhákovať, odrigľovať,* ale nie *odzbrojiť* (v pôv. význame) „vziať dakomu zbraň", ďalej *odfarbiť, odchlpiť, odpečatiť, odzubadliť, odmaskovať, odmínovať, odzátkovať, odštopľovať.*

Nejednoznačnosť stanoviska v tejto veci sa prejavuje aj v práci o odvodzovaní poľských denominatív od R. Grzegorczykowej.[16] V VII. kapitole tejto práce s titulom *Formacje prefiksalno-sufiksalne* v § 6 (str. 91—93) autorka zaraďuje poľské sloveso *odwodnić,* „odprowadzić wodę" (str. 93) celkom jednoznačne medzi útvary deadjektívne, ako sú *odbanalnić, odcieleśnić, odkonkretnić, odpolitycznić, odrealnić.*

Nazdávame sa, že takéto zaradenie je neopodstatnené. Ak je isté, že nové pomenovanie vzniká v jazyku v súvislosti s novým javom, s novou skutočnosťou, je potom tiež logické, že nový známy obsah má dostať podobu podľa modelu, pomocou ktorého sa v jazyku podobné obsahy vyjadrujú. Preto z hľadiska tohto blízkeho obsahu zaraďujeme slovesá *odvodniť, odlesniť, odkôrniť* do radu *odburiniť, odvetviť, odlistiť, odbahniť* a požadujeme pre ne analogickú podobu. Ak je podoba v rozpore s odvodzovacím modelom, treba hľadať príslušné vysvetlenie jej vzniku, možno hovoriť o formálnej analógii, v danom prípade podľa modelu slovies z prídavných mien, ale nie o deadjektívnom odvodzovaní.

Základný odvodzovací model slovies typu *odblaniť/odblaňovať* je teda ten, o ktorom bola práve reč, že sa vidová dvojica vyjadruje protikladom formantov *-i- : -ova-.* Máme aj slovesá podľa druhého, iného modelu, ako je napr. *odmaskovať/odmaskovávať* al. *odmaskúvať,* kde sa vidový protiklad vyjadruje formantami *-ova-:-úva-/-ováva.* Sú to napr.: *odlakovať* (SSJ II, 490 má subst. *odlakovač*), *odmaskovať, odmínovať/odmínová-*

---

[15] Rovnaká situácia je v deverbatívnom substantíve *odklasňovač,* ktoré uvádza SSJ (VI, 67). Treba vychádzať z predpokladaného slovesa *odklasiť — odklasovať* (ako je *odôstiť — odôsťovať*) a potom by bolo náležité *odklasovač.*

[16] R. Grzegorczykowa, *Czasowniki odimienne we współczesnym języku polskim,* Wrocław — Warszawa — Kraków 1969.

vať, odplynovať, odstopkovať, odšlichtovať, odviečkovať, odzátkovať, odžilkovať, odšírovať, odštopľovať. Je zaujímavé, že na rozdiel od predchádzajúcej skupiny, kde v hniezde takmer pravidelne nachodíme vidový pár, v tejto skupine sa vidový pár uvádza len pri slovese *odmínovať/odmínovávať.*

Ak si bližšie všimneme základy slovies typu *odmínovať/odmínovávať,* zistíme, že sa podľa tohto modelu odvodzujú slovesá od substantív tvorených pomocou formantu *-k-*,[17] napr. (feminína) *stopka — odstopkovať, žilka — odžilkovať, zátka — odzátkovať,* (neutrá) *viečko — odviečkovať.* Iste preto, že toto *-k-* nepodlieha ani v skloňovaní alternácii, ale je pevné, vyžaduje sa aj pri odvodzovaní do slovesnej kategórie taký formant, ktorý danú pravidelnosť a ustálenosť nenaruší. V ďalšej skupine takto odvodzovaných slovies je základom nejaké nedomáce slovo a pri tých pozorujeme, že sa od nich odvodzujú slovesá najčastejšie pomocou formantu *-ova-*. Inak v našich dokladoch je i tu niekoľko základov na *k*: *odlakovať, odmaskovať;* ale inak *odmínovať, odšpuntovať* (ešte od Bernoláka), teraz hovorové *odštupľovať, odšlichtovať, odšírovať.*

Z hľadiska týchto tendencií zdá sa neúnosný druhotvar *odplynovať,* ktorý SSJ uvádza popri hesle *odplyniť/odplyňovať* (II, 501), lebo slovo *plyn* nie je cudzieho pôvodu. Je to teda nepotrebné kolísanie medzi dvoma odvodzovacími modelmi.

V týchto súvislostiach treba uviesť aj termín *odpopolovanie rušňa.*[18] Základ *popol* nie je ani cudzieho pôvodu, ani nemá formant *-k-*, preto by mal byť odvodzovací postup podľa skupiny *odblaniť/odblaňovať,* teda *odpopoliť — odpopoľovať — odpopoľovanie rušňa.*

Keď sme na začiatku z hľadiska významu charakterizovali základy, od ktorých sa odvodzujú slovesá s významom „zbaviť", spomínali sme aj názvy vlastností. Azda preto sa hovorí v práve rozoberanej skupine slovies aj o odvodzovaní od prídavných mien, napr. *odhmotniť, odnárodniť.* Tak hovorí Š. Peciar i R. Grzegorczykowa. Ak však uvážime, že vlastnosť napr. červenosti možno vyjadriť dvoma gramatickými kategóriami, adjektívom *červený* i abstraktom *červenosť,* potom by sa dalo hovoriť aj o tom, že máme i skupinu slovesných denominatív od mien vyjadrujúcich vlastnosti. Ide o mená odvodené formantom *-osť* alebo *-ota,* prípadne *-o.*

Sú to potom tieto slovesá: *odnárodniť* (= zbaviť národnosti), *odhodnotiť, odhmotniť, odtelesniť, odtučniť, odživotniť, odmastniť, odhorčiť, odkysliť, odfunkčniť*[19], *odľudštiť* (od *ľudskosť*).

---

[17] Všimli sme si to preto, lebo v skupine *odblaniť/odblaňovať* niet odvodzovacieho základu tohto typu.

[18] Pozri *Železničná terminológia II,* Bratislava 1964, str. 88.

[19] Vychádzame tu z dokladu vyexcerpovaného z čas. Slovenská literatúra 1969, str. 640, od F. Miku: *Pritom práve pri vysvetľovaní maniery ako* „odfunkčneného" *štýlu ukazuje autorka na imanentnosť formy v štýle.*

Všetky môžeme priradiť k typu *odblaniť*. Podľa tohto modelu je odvodené aj sloveso *odprírodniť*, hoci nie je živé abstraktum *prírodnosť*, ale je adj. *prírodný*. Podobne *odľudniť*. Osihotene spôsobom odvodzovania stojí sloveso *odmaďarčiť*, ale významove ho treba zaradiť medzi tieto slovesá.

Ďalším modelom pri odvodzovaní slovies sémantickej skupiny „zbaviť/zbavovať", je sloveso *odalkoholizovať*. Ide o jednovidové dokonavé slovesá od nedomácich základov odvodzované formantom *-izova-*,[20] teda rozšíreným *-ova-*, ktoré sme spomínali ako bežné pri nedomácich základoch. Podľa *odalkoholizovať* môžeme interpretovať aj *odfolklorizovať* ako desubstantívum od *folklor*, ale už napr. nie *odmagnetizovať*. Významove nesúvisí s pomenovaním *magnet*, ale s abstraktom *magnetizmus*, podobne ako *odmilitarizovať* s abstraktom *militarizmus*. Ak uvážime tieto danosti, azda by bolo primeranejšie hovoriť o dvoch skupinách, a to 1. ako doteraz[21] o skupine s formantom *-izova-*: *odalkoholizovať*, *odfolklorizovať*, *odideologizovať* (od *ideológ-ia*, ale so skráteným základom), 2. vychádzať od abstrákt so základom na *-iz* a s príponou *-mus* a odvodzovať sloveso príponou *-ovať*: *magnetiz-mus* (ako aj *magnetiz-ácia*) — *odmagnetizovať* „zbaviť magnetizmu", *alkoholiz-mus* — *odalkoholizovať* „zbaviť alkoholizmu",[22] *odbyrokratizovať*, *odromantizovať*, *odschematizovať*, *odmilitarizovať*. Ale aj z tohto rámca sa nám vymykajú slovesá ako *odpatetizovať* (pátos — patetický — nie „patetizmus"), *odpolitizovať* (politika — politický, nie „politizmus"), *odpoetizovať* (poézia — poetický; poetizmus je lexikalizované). Tieto rozličné odchýlky dávajú tušiť, že väčšina týchto slovies sa neodvodzuje u nás podľa domácich postupov, ale sa preberajú ako hotové a latinský prefix sa vymieňa za domáci; tak napr. paralelne sa dá v slovenčine použiť, ako to uvádza aj Slovník slovenského jazyka: *demilitarizovať* (I, 246) i *odmilitarizovať* (VI, 67), *demaskovať* (I, 246) i *odmaskovať* (II, 492). V odbornej terminológii môžeme však sledovať tendenciu po kalkovaní: tak máme k *denacionalizovať odnárodniť/-ňovať*, k *dekarbonizovať oduhličiť/oduhličovať*, k *dezoxidovať odkysličiť/odkysličovať*, k *dehydrovať odvodniť/odvodňovať*, k *denaturovať odprírodniť/odprírodňovať*.

Záverom môžeme konštatovať: Denominatíva s významom „zbaviť/zbavovať niekoho al. niečo niečoho, odstrániť/odstraňovať z niekoho al. z niečoho niečo" sa v slovenčine bežne odvodzujú ako párové slovesá prefixom *od-*, ktorý má iba lexikálnu platnosť, a formantom *-i-/-ova-*. Rozšírený formant *-ni-/-ňova-* je pevný len v slovesách *odvodniť/-ňovať*, *odlesniť/*

[20] O odvodzovaní slovies formantom *-izova-* s najrozmanitejšími významami pozri V. Dujčíková, *O prípone* -izovať *a* -izácia, SR 19, 1954, 252—255.

[21] Porov. Š. Peciar v c. d. a V. Dujčíková v c. d.

[22] V SSJ II 473 sa uvádza v jednom význame „zbaviť alkoholu" (*odalkoholizovať* pivo) i „odstrániť alkoholizmus", hoci ide zrejme o dva významy.

odlesňovať, ako sme to odôvodnili vyššie. Ostatné dvojtvary sa v spisovnej slovenčine ukazujú pochybnými. Druhý model tvoria denominatíva odvodené od domácich slov, a to od feminín i neutier tvorených formantom *-k-* (*kôra — kôrka — odkôrkovať, žila — žilka — odžilkovať, veko — viečko — odviečkovať*). Príponou *-ovať* sa v tomto prípade odvodzujú dokonavé slovesá, ich nedokonavé pendanty majú príponu *-ovávať* alebo *-úvať*. Rovnaký stav je pri odvodzovaní od základov, ktoré sa pociťujú ako cudzie. Tak máme napr. dok. slovesá *odmaskovať, odšírovať*, ktoré sú často paralelné s cudzími, napr. *demaskovať*. Z hľadiska súčasného jazyka sa zväčša aj slovesá typu *odmilitarizovať — demilitarizovať* pociťujú ako dokonavé odvodené formantom *-(iz)ova-*. Aj tu sú vidové pomery obdobné. Zreteľná je však tendencia čo najviac kalkovať, lebo tým sa zvyšuje možnosť vyjadriť aj vidovú dvojicu; napr. proti *dezoxidovať* je v slovenčine dvojica *odkysličiť — odkysličovať*.

DISKUSIE

Pavel Ondrus

O SLOVÁCH, KTORÉ NETVORIA SYSTÉM SLOVNÝCH DRUHOV

V našich gramatických prácach sa uvádza takýto systém slovných druhov: podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá, príslovky, predložky, spojky, častice a citoslovcia.[1] Najnovší výskum však ukazuje, že systém slovných druhov tvoria iba podstatné mená, prídavné mená, číslovky, slovesá, príslovky, t. j. plnovýznamové slová, z ktorých sa päť slovných druhov vydieľa na základe všeobecného gramatického významu predmetnosti, kvalitatívnosti, kvantitatívnosti, procesuálnosti a okolnosti.[2] Slovné druhy v tomto ponímaní zahrňujú totiž len slová, ktoré pomenúvajú predmety a ich príznaky,[3] majú všeobecné gramatické významy,[4] majú gramatické kategórie,[5] môžu sa spájať len s istými slovnými druhmi,[6] môžu vystupovať v úlohe určitých vetných členov[7] atď. Aké je

---

[1] Častice ako osobitný slovný druh vymedzil E. Jóna v štúdii *Zo školskej gramatiky. Častice ako osobitný slovný druh,* Slovenská reč 17, 1951—52, 233—236. — V našich gramatikách do roku 1950 sa uvádzal deväťčlenný systém slovných druhov (bez častíc).

[2] Porov. P. Ondrus, *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine,* 1969, najmä 11—45.

[3] Len pre krátkosť a výstižnosť používame v tomto príspevku termíny „predmet" a „príznak". Predmet (substancia) *stroj* má príznaky: statický *(dobrý)* a dynamický *(beží).* A „príznak príznaku" *(veľmi)* je vo vzťahu k príznaku statickému *(veľmi dobrý)* i dynamickému *(veľmi beží).* — Tejto problematiky sa u nás ako prvý dotkol E. Pauliny v štúdii *Systém v jazyku,* zb. O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 18 n., a potom J. Ružička v štúdii *Zo základnej problematiky slovných druhov,* Slovenská reč 1961, 78—79.

[4] Všeobecné gramatické významy predmetnosti, kvalitatívnosti, kvantitatívnosti, procesuálnosti a okolnosti vydeľujú podstatné mená, prídavné mená, číslovky, slovesá a príslovky. O tom napr. P. Ondrus aj v príspevku *Miesto číslovíek v systéme slovných druhov,* Jazykovedný časopis 1970, 22 n.

[5] Gramatické kategórie (morfologické) sú menné, napr. rod, číslo, pád, gramatická kategória mužskej osoby, a slovesné, napr. čas, spôsob, osoba atď. Výskyt uvedených gramatických kategórií v slovných druhoch opisuje P. Ondrus v *Morfológii spisovnej slovenčiny* (1964). — Podrobnejší výklad o nich možno nájsť v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966).

[6] Z tejto stránky charakterizoval číslovky ako osobitný slovný druh P. Ondrus v monografii *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine,* kde konštatuje, že základné číslovky sa spájajú iba so singulatívami, kolektívne v podstate iba s pomnožnými podstatnými menami a zlomkové len s podstatnými menami, ktoré označujú čas, mieru a váhu.

[7] Každá praktická gramatika slovenského jazyka podrobne vyratúva, v úlohe ktorých vetných členov sa používajú slovné druhy.

teda miesto tých slov, ktoré sústavu slovných druhov nevytvárajú? Ako charakterizovať a klasifikovať takéto slová?

Z á m e n á — predovšetkým tzv. typické zámena,[8] ktoré predstavujú od dávnych čias ich jadro — nepomenúvajú predmety a ich príznaky, len sa pýtajú a odkazujú na ne,[9] nemajú všeobecný gramatický význam „zámennosti", jednotlivé skupiny zámen, rozložené naprieč systému slovných druhov, len preberajú zodpovedajúci všeobecný gramatický význam predmetnosti, kvalitatívnosti, kvantitatívnosti a okolnosti od slovného druhu, s ktorým je patričná skupina zámen vo vzťahu,[10] majú — pravda, v ohraničenom množstve — gramatické kategórie,[11] spájajú sa nielen so slov-

---

[8] V historickej dobe sa priradili k „typickým" zámenám substantívnym typu *kto, čo, ja, ty,* adjektívnym typu *aký, taký,* číslovkovým typu *koľko, toľko,* príslovkovým *ako, tak,* ktoré sú neplnovýznamové, ešte zámena „netypické", ktoré sú plnovýznamové, napr. *mnoho/mnohí, dvojaký, trojaký* atď. — K tomuto výkladu porov. c. d. P. Ondrusa o číslovkách 12—19.

[9] Zámena sa delia na opytovacie a odkazovacie (poukazovacie), a tie zasa na substantívne, adjektívne, číslovkové a príslovkové. Za osobitnú skupinu možno pokladať tzv. slovesné zámena typu *ondiať, tentovať,* ktoré preberajú od plnovýznamových slovies všeobecný gramatický význam procesuálnosti: slovesné zámena majú okrem toho gramatickú kategóriu času, spôsobu, osoby, čísla, vidu atď. Dá sa povedať, že poukazujú, odkazujú na neurčitú činnosť, konanie. — K otázke slovesných zámen porov. i stanovisko J. R u ž i č k u v štúdii *Zo základnej problematiky slovných druhov,* Slovenská reč 26, 1961, 76, kde pochybuje o tom, či slovesá *ondiať* a *tentovať* sa môžu považovať za zámenné slová. — Osobitnú úlohu odkazovania majú zámená pri vytyčovaní vetných členov (okrem prísudku). O tom J. R u ž i č k a, *Vytýčený vetný člen,* Slovenská reč 19, 1954, 269—275.

[10] Náhľady na zámena sú veľmi rozdielne. Napr. len v zborníku *Voprosy teorii častej reči* (Leningrad 1968) nájdeme takéto rozdiely: jedni nezaraďujú zámena ani medzi tradičné slovné druhy (str. 211), iní ich pokladajú za samostatný slovný druh (str. 186) a ďalší zasa tvrdia, že sa zámena rozkladajú po troch slovných druhoch (podstatné mená, prídavné mená, príslovky; str. 122) prípadne po štyroch slovných druhoch (podstatné mená, prídavné mená, slovesá, príslovky), pričom v každom z nich tvoria osobitné podskupiny (str. 40).

V schéme vzťah zámen k slovným druhom v slovenčine vyzerá takto:

Systém slovných druhov	Systém zámen	opytovacie	odkazovacie
podstatné mená	substantívne	*kto, čo*	*ja, ty*
prídavné mená	adjektívne	*aký, ktorý* *koľkoraký*	*taký, onaký* *toľkoraký*
číslovky	číslovkové	*koľko/koľkí*	*toľko/toľkí*
príslovky	príslovkové	*ako* *koľkokrát* *kde* *kedy* *prečo*	*tak* *toľkokrát* *tam* *vtedy* *preto*
slovesá	slovesné	—	*ondiať*

[11] Substantívne zámena *ja, ty* nemajú rod, množné číslo sa vyjadruje formou *my, vy;* adjektívne zámena typu *taký* majú rod, číslo, pád a gramatickú kategóriu mužskej osoby v závislosti od substantíva, s ktorým sa spájajú; číslovkové zámena typu *toľko/toľkí* majú rod, číslo, pád a gramatickú kategóriu mužskej osoby; slovesné zá-

nými druhmi,[12] ale aj samotné zámená navzájom, pričom určujúce zámeno stojí za určeným,[13] a plnia i funkciu vetných členov podľa toho, aký všeobecný gramatický význam skupina zámen od slovných druhov prevzala.[14] Opytovacie zámená môžu plniť aj funkciu spojok.[15]

Ani predložky[16] nepomenúvajú predmety a ich príznaky, vyjadrujú však vzájomné vzťahy predmetov,[17] prípadne vzťah medzi príznakom a predmetom,[18] nemajú všeobecný gramatický význam a gramatické kategórie, neplnia funkciu vetných členov, hoci spoločne s plnovýznamovými slovami, konkrétne s podstatnými menami tvoria vetný člen.[19] Ak sa neodlišujú od pomocných morfém-afixov, nazývajú sa „slovami-morfémami".[20] Predložky stoja vždy pred plnovýznamovým slovom.[21] Niektorí lingvisti tvrdia, že gramatická funkcia je ich lexikálnym významom.[22]

Ani spojky[23] nepomenúvajú predmety a ich príznaky, majú však úlohu spájať vo vete nielen slová, ktoré pomenúvajú predmety a ich príznaky,[24] ale i pomocné slová vyjadrujúce gramatické významy plnovýznamových slov,[25] ba i celé vety, nemajú všeobecný gramatický význam a gra-

---

mená typu *ondiať* majú čas, spôsob, osobu atď. a príslovkové zámená typu *tak* nemajú uvedené gramatické kategórie.

[12] Napr. so substantívami *my víťazi, takí víťazi,* s adjektívami *takí pekní,* s príslovkami a slovesami *tak pekne, tak písal* atď.

[13] Napr. *kto iný, niekto iný, niečo iné* atď.

[14] Substantívne *ja* plní funkciu podmetu *(moje ja),* predmetu *(zavolali ma),* adjektívne *taký* má funkciu prívlastku *(taký dom),* prísudku *(otec je taký),* číslovkové *toľkí* plní funkciu prívlastku *(toľkí ľudia),* príslovkové *tak* má úlohu príslovkového určenia *(tak písal)* atď. A tzv. slovesné zámená typu *ondiať* majú úlohu prísudku a takých vetných členov, akú mávajú neurčitky plnovýznamových slovies.

[15] Opytovacie zámená, ako sme uviedli, sú napr. tieto: substantívne *kto, čo,* adjektívne *aký, ktorý, čí, koľkoraký,* číslovkové *koľko, koľkí, koľký,* príslovkové *ako, koľkokrát, kde, kedy, prečo.*

[16] Pravdaže, okrem nových druhotných predložiek typu *vďaka, v rámci* atď. (písal o nich J. Oravec v knihe *Slovenské predložky v praxi,* 1968, 175—220), v ktorých prvotný význam plnovýznamových slov sa ešte zachoval.

[17] Napr. *džbán z hliny, kniha pri stole, lampa nad stolom, chodník pred domom* atď.

[18] *Čierny od sadzí, vyberať z pokladnice, fúkať do vlasov* atď.

[19] Ak sa predložka spája do výrazu s iným slovným druhom ako podstatným menom, má tendenciu meniť sa na časticu. Napr. v spojení s číslovkou *zo päť* (= asi päť), *po dvaja,* so zámenom *po svojom,* s príslovkou *po slovensky* atď.

[20] K histórii tejto otázky porov. aspoň J. Ružička, *Zo základnej problematiky slovných druhov,* Slovenská reč 26, 1961, 72; E. Pauliny, *Systém v jazyku,* zb. O vědeckém poznání soudobých jazyků, 1957, 23; O. P. Sunik, *Obščaja teorija častej reči,* 1966, 46—47.

[21] K tomu J. Mistrík, *Slovosled a vetosled v slovenčine,* Bratislava 1966, 170—171. — Ak sa dve predložky spoja spojkou, napr. vo vete *Stromy sú pred i za školou,* toto spojenie sa hodnotí ako nesprávne. Veta má mať podobu: *Stromy sú pred školou i za ňou.*

[22] Porov. k tomu J. Ružička, c. m., 72, kde je ďalšia literatúra.

[23] Neberieme do úvahy nové spojovacie výrazy typu *úmerne k tomu, ako.* Porov. k tomu L. I. Rojzenzon, *Novyje sojuznyje obrazovanija v slovackom literaturnom jazyke,* Jazykovedný časopis 1960, 32—36.

[24] *Otec a syn, vysoký a štíhly, spieva a tancuje* a pod.

[25] *Začína a prestáva žiť, musí a chce žiť* atď.

matické kategórie, neplnia úlohu vetných členov a na rozdiel od predložiek netvoria s plnovýznamovým slovom vetný člen. Spojky stoja pred priraďovaným plnovýznamovým slovom, komplexom slov, prípadne celou vetou.[26] Aj pri ich rozbore sa stretáme s tvrdením, že gramatická funkcia je ich lexikálnym významom: v tomto sa zhodujú s predložkami.

Ani častice[27] nepomenúvajú predmety a ich príznaky, majú úlohu vyzdvihovať alebo ohraničovať význam nielen jedného plnovýznamového slova, ale aj spojenia niekoľkých plnovýznamových slov, prípadne i celej vety,[28] nemajú všeobecný gramatický význam a gramatické kategórie, samostatne neplnia funkciu vetných členov, vystupujú spoločne s vetným členom, ktorého význam vyzdvihujú alebo ohraničujú. Poloha častice vo vete je menlivá: môže stáť pred hociktorým plnovýznamovým slovom v bezpredložkovom i predložkovom výraze;[29] ak však stojí pred vedľajšou vetou uvádzanou nejakou spojkou alebo spojkovým výrazom, má vždy pevnú polohu, stojí vždy pred touto vedľajšou vetou. Niektoré častice mávajú postavenie na začiatku vety.[30] Aj o nich sa tvrdí, že gramatická funkcia predstavuje ich lexikálny význam.[31]

A ani citoslovcia nepomenúvajú predmety a ich príznaky, pomocou jazykových prostriedkov iba signalizujú, zobrazujú isté ľudské city, pocity, sluchové a iné vnemy atď., nemajú všeobecný gramatický význam a gramatické kategórie, nemôžu mať úlohu vetných členov.[32] Stoja spravidla na začiatku tej vety, v ktorej sa vyskytujú.

A tak o slovách, ktoré netvoria systém slovných druhov, možno povedať:

Medzi slovami, ktoré nepomenúvajú predmety a ich príznaky, osobitné miesto zaujímajú zámená. Sú rozložené naprieč slovných druhov, jednotlivé skupiny zámen preberajú všeobecné gramatické významy od tých slovných druhov, s ktorými sú vo vzťahu podľa svojej povahy, niektoré zasa majú gramatické kategórie a napokon všetky vlastne môžu vystupovať v úlohe vetných členov. Od ostatných slov, t. j. od predložiek, spojok,

---

[26] K tomu J. Mistrík, *Slovosled a vetosled*, 170—171. — Iba odporovacia spojka *však* sa dáva na druhé miesto, napr. *aby však, ak však* a pod.

[27] Častice v úzkom zmysle, napr. *len, iba*, a nie tzv. modálne slová typu *veru, vraj, hádam, naozaj, vari* atď.

[28] Porov. Slovenská reč 21, 1956, kde sú príspevky o časticiach.

[29] Za vyzdvihovaným výrazom býva, napr. vo vete *Vždy sa smeje len*, ak na jeho polohu vplýva aktuálne vetné členenie. K tomu porov. M. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, 1947, 353—359. — Na slovenskom materiáli J. Mistrík, *Slovosled a vetosled*, 175—178.

[30] J. Mistrík, c. m.

[31] Porov. napr. J. Ružička, c. m.

[32] J. Ružička, *O výrazoch, ktoré nie sú gramaticky spojené s vetou*, Slovenská reč 1952—53, 264—267.

častíc a citosloviec, líšia sa zámená i svojou funkciou: majú úlohu pýtať sa i odkazovať na predmety a ich príznaky.

Spomedzi slov, ktoré nepomenúvajú predmety a ich príznaky, nemajú všeobecný gramatický význam ani gramatické kategórie a neplnia funkciu vetných členov, vytvárajú osobitnú skupinu predložky, spojky a častice. Zhodujú sa i v tom, že ich lexikálny význam sa kryje s ich gramatickou funkciou. V podrobnostiach sa však u nich tá gramatická funkcia prejavuje rozdielne: kým úlohou predložiek je vyjadrovať vzťah medzi slovami a úlohou spojok je spájať slová a vety, úlohou častíc je vyzdvihovať alebo ohraničovať význam slov, slovných spojení i viet. Z takéhoto určenia funkcií uvedených troch druhov neplnovýznamových slov však zároveň vyplýva, že vlastnú gramatickú funkciu majú predložky a spojky,[33] zatiaľ čo častice majú úlohu vyzdvihovať, ohraničovať, zaraďovať, porovnávať atď. významy plnovýznamových slov, ich kombinácií a pod.: sú to teda slová s „negramatickým" významom.[34] Preto častice koniec koncov v rámci tých slov, ktoré nepomenúvajú predmety a ich príznaky, nemajú všeobecný gramatický význam a gramatické kategórie, tvoria samostatnú skupinu popri skupine predložiek a spojok, t. j. tzv. gramatických slov.

Napokon samostatnú skupinu slov, ktoré nepomenúvajú predmety a ich príznaky, nemajú všeobecný gramatický význam ani gramatické kategórie a nemôžu plniť funkciu vetného člena, ale majú úlohu signalizovať, zobrazovať ľudské city, sluchové a iné vnemy, predstavujú citoslovcia: tou vlastnosťou, že majú úlohu signalizovať city a vnemy, sa líšia nielen od zámen, ale aj od predložiek, spojok a častíc.

Na záver charakteristiky opisovaných slov sa žiada ešte poznamenať:

Porovnávanie slovných druhov so slovami, ktoré netvoria systém slovných druhov, privádza k dôležitému poznaniu. Kým plnovýznamové slová, predstavujúce vyše deväťdesiat percent[35] slovnej zásoby, sa dajú klasifikovať podľa jednotného a neprotirečivého princípu, na základe všeobecného gramatického významu predmetnosti, kvalitatívnosti, kvantitatívnosti, procesuálnosti a okolnosti, zatiaľ slová, ktoré nevytvárajú systém slovných druhov a predstavujú menej ako desať percent slovnej zásoby, bude treba zadeliť do gramatických tried na základe viacerých, rôznych klasifikačných princípov.

---

[33] Koriguje sa tak u nás prijímaná mienka, že predložky, spojky a častice predstavujú skupinu slov, ktoré sa nazývajú gramatické slová. — Tejto problematiky sa dotýka napr. J. Ružička, *Zo základnej problematiky slovných druhov*, Slovenská reč 26, 1961, 72—73, a J. Mistrík, *Slovosled a vetosled*, 1966, 170.

[34] To uvádza napr. i J. Ružička, c. m., 81.

[35] Zborník *Voprosy teorii častej reči. Na materiale jazykov različnych tipov*, Leningrad 1968, 41.

Jozef Mlacek

POZNÁMKY K VZŤAHU VETY A SYNTAGMY

Na prvý pohľad vyslovene praktická otázka rozlišovania viacnásobného prísudku a súvetia, ktorá je podľa mienky niektorých jazykovedcov celkom okrajová,[1] ukazuje sa v rade posledných príspevkov o tejto téme[2] ako problém, ktorý súvisí so základnými tézami československej syntaktickej teórie. Dotýka sa oblasti rozlišovania dvoch typov syntaktických konštrukcií (veta a syntagma), ich vzájomného vzťahu, dotýka sa ďalej vzťahov medzi jednotlivými typmi syntagmy, hraníc vety, odlíšenia jednoduchej vety od súvetia. Naznačené súvislosti spornej viacnásobnosti prísudku (i vetného základu) podľa našej mienky veľmi presvedčivo dokazujú, že tu nejde o prakticistickú otázku, ktorej riešenie je dané iba konvenciou, ale že za ponúkajúcou sa konvenčnosťou treba vidieť predovšetkým vážny teoretický problém. Pregnantne sa takýto náhľad vyjadril najmä v jednom z posledných príspevkov do diskusie o uvedených problémoch, a to v článku R. Schneka, ktorý vyšiel v Slovenskej reči pod názvom *Syntagma a veta pri prísudkových slovesách.*[3] Hoci na niektoré jeho základné myšlienky reagoval už J. Hrbáček,[4] rozdiely v samých východiskách Schnekovej a nami prijatej koncepcie vyžadujú si ešte niekoľko poznámok.

R. Schnek citovaným príspevkom polemicky nadviazal na predchádzajúce príspevky o viacnásobnosti prísudku a vetného základu. Opierajúc sa o známu tézu J. Ružičku, že „veta a syntagma sú dve veci rozličného radu",[5] dochádza k záveru, že „viacnásobný prísudok a súvetie sú hodnoty dvoch rozličných radov (rovín) a že teda napr. isté druhy prísudkových

---

[1] Porov. J. Bauer — M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny,* Praha 1967, 96. Na okraj sa táto otázka môže dostať až v súvislosti s generatívnou gramatikou, a to hneď z dvoch príčin: 1. Generatívna gramatika nevydeľuje ako osobitnú jednotku syntagmu. 2. Pri rozlišovaní tzv. hĺbkovej a povrchovej štruktúry môže sa koordinácia alebo viacnásobnosť zložiek vety vyskytnúť iba v povrchovej štruktúre, a tak sa naozaj uvedený sporný problém stáva celkom nepodstatným. Vzťah subjektovej a predikátovej časti vety je totiž súčasťou hĺbkovej štruktúry vety (vlastne ju utvára — porov. F. Miko, *K menným jednočlenným vetám,* Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu, Bratislava 1968, 107—117; M. Ivić, *Problem subjekta,* Otázky slovanské syntaxe II, Brno 1968, 319—320).

[2] Ide o príspevky J. Hrbáčka *K otázce několikanásobnosti přísudku* (Naše řeč 43, 1960, 4—18) a *O několikanásobnosti přísudku* (SR 33, 1968, 108—111), ďalej o naše príspevky *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu* (SR 32, 1967, 74—78) a *Poznámky o viacnásobnosti prísudku* (SR 34, 1969, 49—53).

[3] SR 34, 1969, 362—372.

[4] Porov. J. Hrbáček, *Ještě k několikanásobnému přísudku,* SR 35, 1970, 235—239.

[5] J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby,* JŠ IV, Bratislava 1959, 15.

slovies alebo mien môžu predstavovať z jedného (syntagmatického) pohľadu viacnásobný prísudok a tie isté prísudkové slovesá alebo mená (v tom istom jazykovom prejave) predstavujú z iného (vetotvorného) pohľadu súvetie."[6]

Ide tu o osobitné chápanie spornej otázky. Je diktované autorovou snahou o metodologicky čisté vysvetlenie daného problému. Jeho neobvyklosť nás však núti zamýšľať sa nad základnými bodmi jeho argumentácie i nad niektorými vlastnými myšlienkami vyslovenými v tejto súvislosti. V tomto príspevku sa dotkneme niekoľkými poznámkami iba problematiky predikácie, koordinácie a aktualizačných kategórií.

Najprv sa sústredíme na problém, pri ktorom sám autor očakával „možnú námietku". Začnime však citátom z príslušnej časti jeho štúdie: „Ani napr. v tom nie je rozpor — aby sme predišli možnú námietku — že časti viacnásobného prísudku sa takto „ocitnú" vo viacerých vetách (keď sa už musíme, ako to napr. v školskej praxi býva, pozerať na jazykový prejav tradične naraz z obidvoch hľadísk). To je predsa jasné: je to tak preto, že každé prísudkové sloveso (z hľadiska syntagmatického časť viacnásobného prísudku) je súčasne — majúc teraz na zreteli hľadisko vetotvorné — reprezentantom jednej osobitnej aktualizácie, teda vety."[7]

Po takýchto konštatáciách sa vynára otázka, či existuje voľajaký vzájomný vzťah medzi dvoma typmi syntaktických konštrukcií, medzi vetou a syntagmou. Citované myšlienky totiž podávajú tieto jednotky ako absolútne nezávislé veličiny. Nazdávame sa, že argumentovanie citovanou Ružičkovou tézou, že „veta a syntagma sú dve veci rozličného radu", nie je v tomto prípade namieste. J. Ružička ju vyslovil v polemike proti stotožňovaniu predikačnej syntagmy a tzv. holej vety. Správnosť tejto myšlienky netreba opätovne dokazovať. Na druhej strane však treba konštatovať, že medzi týmito dvoma syntaktickými jednotkami — veď sú to jednotky jednej jazykovej roviny — musí existovať určitý vzájomný vzťah. Ak nie iný, tak aspoň taký, že „syntagma je obsiahnutá vo vete".[8] Nejde tu o gramatickú subsumpciu syntagmy vete, ale zároveň nemožno tento vzťah nevidieť. Uvedená myšlienka však implicitne zasahuje prvú Schnekovu citovanú myšlienku. Ak je totiž „syntagma obsiahnutá vo vete", potom hranice vety majú a musia byť aj hranicou syntagmatických vzťahov.[9]

---

[6] Porov. R. Schnek, *c. m.*, 363 (o viacnásobnosti vetného základu analogicky na str. 367).

[7] R. Schnek, *c. m.*, 371.

[8] J. Ružička, *Čo sa vyjadruje syntaktickými jednotkami?*, zb. Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 208.

[9] Porov.: „Syntaktické vztahy nepřesahují větu" (P. Trost, *Subjekt a predikát*, Slavica Pragensia IV, Praha 1962, 267). Aspoň nepriamo vyplýva takéto konštatovanie aj z najnovšej štúdie V. Skaličku *Hyposyntax*, SaS 31, 1970, 1: „...vedle syn-

V tomto zmysle sa potom veta definuje ako pole syntaktických vzťahov.[10] Z toho však vyplýva, že ani predikatívna syntagma, ktorá sa niekedy charakterizuje ako „aktualizovaný" variant determinatívnej syntagmy, nemôže prekračovať hranice vety. Citované stanoviská k tejto otázke pritom nemožno pokladať za prejav nejakého zjednodušovania danej problematiky pre školské potreby, za prístup „naraz z dvoch hľadísk".

Aplikáciu takéhoto chápania vety i vzťahu medzi vetou a syntagmou možno nájsť v niektorých prácach týkajúcich sa problému hraníc vety. Podľa takýchto zistení hranice vety nie sú vždy totožné s prvou konkluzívnou kadenciou.[11] Ide o prípady, v ktorých syntagmatické vzťahy prekračujú intonačné vydelenie výpovede. Porovnajme nasledujúce dva príklady:

Doneste mi pivo. A jedálny lístok.

Doneste mi pivo. A podajte jedálny lístok.

V prvom prípade ide iba o osamostatnený vetný člen patriaci do toho istého „poľa syntaktických vzťahov" ako členy predchádzajúce. V druhom prípade by sme mali podľa Schnekovej koncepcie tiež hovoriť o osamostatnenom vetnom člene, no v skutočnosti tu už ide o nové pole syntaktických vzťahov, a teda o ďalšiu vetu.

Po predchádzajúcich poznámkach dochádzame k záveru, že veta a syntagma — hoci sú konštrukciami odlišnej povahy — sú v určitom vzájomnom vzťahu (nie náhodou rozlišujeme napr. v oblasti determinácie objektovú determináciu, okolnostnú a atributívnu determináciu). Veta potom tvorí rámec svojho syntagmatického stvárnenia i hranice syntagmatických vzťahov. To však znamená, že tie isté prísudky nemôžu byť zároveň súvetím (zložkami rozličných viet) i časťami tej istej vety.

Naša druhá poznámka sa týka oblasti koordinácie (v iných súvislostiach sa jej dotýka aj J. Hrbáček[12]). Koordinácia sa zvyčajne chápe ako tzv.

---

taxe nejběžnější, syntaxe slov, vytvářejících větu (syntagma je tu složkou)...", ako aj zo základnej syntaktickej štúdie Z. Klemensiewicza *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*, zb. Ze studiów nad językiem i stylem, Warszawa 1969, 111. Zo slovenských jazykovedcov možno v tejto súvislosti uviesť J. Ružičku (*Výskum gramatickej stavby po roku 1945*, SR 25, 1960, 214—236), ktorý hovorí: „Veta ako gramatická konštrukcia vyznačuje sa troma vlastnosťami: gramatickým jadrom, syntagmatickým stvárnením a hranicami" (229). Podobne aj J. Holý (*Štylisťika pre pedagogické fakulty*, Bratislava 1967) konštatuje: „Hranica medzi dvoma vetami je tam, kde dochádza k prerušeniu gramatických vzťahov" (10).

[10] Porov. P. Trost, *c. m.*, 267; J. Bauer — M. Grepl, *c. d.*, 12; naposledy J. Popela, *K pojmu predikace*, zb. Otázky slovanské syntaxe II, Brno 1968, 119—122 („Věta je tedy polem syntaktických vztahů jak formálních, tak významových; skutečně podstatné pro vymezení věty jsou ovšem vztahy formální, protože uzavřenost pole vztahů významových je velmi relativní." 119)

[11] Porov. V. Blanár, *Vetné pričlenenie*, JŠ I, Bratislava 1956, 211; M. Darovec, *Príspevok k referátu Jozefa Mistríka*, zb. Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965, 136.

[12] Porov. J. Hrbáček, *c. m.*, 238.

vonkajší syntaktický vzťah,[13] ako vzťah, ktorý fakticky nemožno porovnávať s determináciou ako skutočným syntagmatickým vzťahom.[14] V takomto zmysle pokladá K. Hausenblas koordináciu iba za násobenie istých determinačných závislostí[15] a F. Daneš kritizuje zrovnoprávňovanie priraďovacích a podraďovacích súvetí (za skutočné súvetie ako syntaktické, teda gramatické, spojenie viet pokladá iba podraďovacie súvetie; priraďovacie súvetie hodnotí ako púhe sémantické spojenie viet).[16] Preto niektorí autori ani nehovoria o koordinatívnej syntagme, ale len o koordinatívnom spojení alebo reťazci,[17] prípadne pokladajú koordináciu za veličinu podriadenú syntagme.[18] Podrobnejší rozbor vzťahov medzi priraďovaním a podraďovaním uvádza v článku, ktorý zhodou okolností nasleduje hneď za rozoberanou Schnekovou štúdiou, F. Kočiš.[19] Z tam rozoberaných ďalších náhľadov (A. M. Peškovskij, F. Miko, J. Hrbáček) vyplýva zdôrazňovanie okrajovosti, periférnosti koordinácie v stavbe jednoduchej vety. Hoci sám F. Kočiš sleduje najmä tie vlastnosti priraďovania a podraďovania, ktoré sú pri nich spoločné, aj on konštatuje vlastne druhoradosť koordinácie v štruktúre jednoduchej vety.[20]

Ako vidieť z uvedených názorov, problematická je sama syntaktická podstata koordinácie i jej vzťah k ostatným druhom syntagiem. Z takéhoto dosť jednoznačného a vo väčšine syntaktických prác všeobecne prijímaného chápania koordinácie vyplynulo, že som „sa vážnejšie nepozastavil nad takým odvážnym výsledkom svojich úvah, že zo systému jedného druhu syntagiem“ mi „vypadajú niektoré vetné členy“.[21] Ak má totiž koordinácia — ako to podávajú uvedení autori — naozaj prevažne séman-

---

[13] Porov. J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, JŠ IV, Bratislava 1959, 18; F. Kopečný, *Základní pojmy souvztažnosti syntaktické*, zb. O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 213—224.

[14] Porov.: „S logičeskoj točki zrenija sočiniteľnyje i podčiniteľnyje otnošenija soveršenno nesravnimy. Sočinenije — eto logičeskaja sviazka, a ne otnošenije, a podčinenije dejstviteľno javľajetsja binarnym otnošenijem v samom strogom smysle slova.“ Ju. D. Apresian, *Idei i metody sovremennoj strukturnoj lingvistiki*, Moskva 1966, 175.

[15] K. Hausenblas, *Syntaktické závislosti, způsoby a prostředky jejího vyjadřování*, Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury II, Praha 1958, 31.

[16] Porov. F. Daneš, *K vymezení syntaxe*, JŠ IV, Bratislava 1959, 41.

[17] Porov. A. Erhart, *Základy obecné jazykovědy*, Praha 1965, 130—131.

[18] Porov. F. Mikuš, *Obsuždenije voprosov strukturalizma i sintagmatičeskaja teorija*, Voprosy jazykoznanija 1957, č. 1, str. 29.

[19] Porov. F. Kočiš, *O hierarchizácii základných syntaktických vzťahov*, SR 34, 1969, 372—380.

[20] Porov. F. Kočiš, *c. m.*, 379. Hoci autor sleduje problém syntaktických vzťahov z inej strany v porovnaní s naším výskumom, dochádzame v otázke viacnásobného prísudku k rovnakému záveru. Porov.: „Viacnásobnosť sa nevzťahuje na jeden jediný vetný člen — na prísudok. Viacnásobný prísudok v pravom zmysle slova v skladbe nejestvuje.“ (Tamže, 376.) Zdôrazňujeme, že F. Kočiš pritom vychádza nie z charakteristiky vetotvorného vzťahu, ale práve zo skúmania syntagmatických vzťahov.

[21] R. Schnek, *c. m.*, 368.

tický ráz, potom je uznanie existencie viacnásobného prísudku zasa vlastne otázkou sémantickou, hoci na vyššej úrovni. Tým by sa sémantické hľadisko opätovne povýšilo na kritérium pri rozlišovaní dvoch syntaktických konštrukcií, a to jednoduchej vety a súvetia. A o to išlo vlastne vo všetkých príspevkoch do tejto diskusie: nájsť gramatické kritériá, ktorými by sa spoľahlivo odlišovala jednoduchá veta od súvetia. Okrem toho i pri problematickosti koordinácie platí aj pre túto oblasť vzťahov zásada, ktorú sme uviedli v prvej poznámke, že totiž veta je rámcom syntaktických vzťahov.[22] Na tomto mieste sa ešte žiada dodať k posledným citovaným výhradám R. Schneka spresnenie v tom zmysle, že v našich predchádzajúcich článkoch sa nevylučuje koordinácia prísudkov a koordinácia vetných základov („zo systému jedného druhu syntagmy mu vypadli niektoré vetné členy"), ale pretože prísudok a vetný základ signalizujú vždy ďalšiu vetu, hovoríme o priradení viet, nie o viacnásobných vetných členoch.

Nazdávam sa, že pri riešení uvedených sporných otázok, ktoré sa týkajú syntagmatickej a vetotvornej stránky vety, možno úspešne uplatniť pojem gramatické jadro vety. J. Ružička práve o týchto veciach píše: „... veta ako súčasť gramatickej stavby jazyka je konštrukcia, ktorá je vyznačená aktualizačnými prostriedkami a ktorá má východiskový bod pre svoje gramatické (syntagmatické) stvárnenie. Obidve tieto konštitutívne vlastnosti vety sú umiestnené v tzv. gramatickom jadre vety, alebo — lepšie povedané — uvedené vlastnosti utvárajú gramatické jadro vety."[23]

V gramatickom jadre vety sa teda stretajú aktualizačné a syntagmatické prvky vety (ak chýba syntagmatické členenie jadra, ide o vetný základ). Obidva druhy prvkov nepredstavujú absolútne nezávislé pojmové rady. Ak je gramatické jadro vety nositeľom aktualizačných kategórií a zároveň východiskom syntagmatického stvárnenia vety, potom možno gramatické jadro vety (a tým aj aktualizačné kategórie) pokladať za limitujúceho činiteľa pri tvorení syntagmatických vzťahov. Aktualizačné kategórie — hoci sú len gramatickým prostriedkom, ako správne zdôrazňuje R. Schnek[24] — sa takto zároveň stávajú najvýraznejším ukazovateľom každej vety, a tým aj

---

[22] Porov.: „Stosunek współrzędności, kiedy jeden człon nie zależy od drugiego czy drugich, ale należą one do siebie i odnoszą dzięki temu, że przypada im ta sama funkcja syntaktyczna, tzn. na tle zdania, z którego badane skupienie wyjęto stanowia te wospółrzędne człony — jednorodne części zdania (oczywiśce inne niż orzeczenie słowne)." Z. Klemensiewicz, *c. m.*, 111 (podč. mnou — J. M.).

[23] J. Ružička, *Veta a sloveso*, zb. Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 145.

[24] R. Schnek, *c. m.*, 369. Jeho výčitka, že som precenil rozdiely medzi aktualizačnými kategóriami príbuzných prísudkov a vetných základov (tamže, 369), je oprávnená, pravda, treba uviesť, že moja formulácia vyplynula v polemike z toho, že J. Hrbáček v predchádzajúcich príspevkoch staval naopak zhodu aktualizačných kategórií ako dôkaz existencie viacnásobného prísudku.

spoľahlivým kritériom na rozlišovanie jednoduchej vety a súvetia.[25] A iba o to išlo v našich predchádzajúcich príspevkoch a aj v týchto poznámkach o tejto problematike.

Július Rybák

EŠTE RAZ O ČASOVOM VÝZNAME TVAROV SLOVENSKÉHO KONDICIONÁLU

Použitie kondicionálu prézenta namiesto kondicionálu préterita (bez zmeny významu) sa v normatívnych príručkách a v slovenskej jazykovednej literatúre vôbec považuje za chybné, odporujúce norme spisovnej slovenčiny. V *Morfológii slovenského jazyka* (Bratislava, 1966) sa konštatuje, že „kde-tu badať nenáležité nahrádzanie minulého kondicionálu prítomným kondicionálom. No kondicionál minulý má taký časový význam, ktorý nemožno zahrnúť do významu prítomného kondicionálu." (545)

V rečových prejavoch používateľov slovenčiny sa táto „nepríjemná" chyba úporne udržuje, čo vidieť (okrem veľkého počtu možných dokladov) aj z toho, že lingvisti pokladajú za potrebné z času na čas vytiahnuť do boja proti tejto „neresti". Naposledy tak urobil Š. Peciar v *Poznámkach k jazykovej stránke* prekladu románu Večná Ambra.[1] Píše sa tam, že „najviac nás v preklade Ursínyovej prekvapilo zanedbávanie podmieňovacieho spôsobu minulého času. Prekladateľka takmer nepoužíva túto živú gramatickú formu a nahrádza ju podmieňovacím spôsobom prí-

---

[25] Podobný názor vyslovuje v poslednom príspevku aj J. Hrbáček (*c. m.*, 236), pravda, zdôrazňuje obidve stránky funkcie aktualizačných kategórií: niektoré slovesá vyjadrujú samostatné aktualizácie, kým iné slovesá (expresívna synonymnosť) vyjadrujú nerozčlenenú aktualizáciu, a tak netvoria podľa neho osobitné vety, ale viacnásobný predikát. Na okraj nerozčlenenosti, komplexnosti aktualizácie v type *Vítr skučí a fičí* možno poznamenať, že je to iba relatívna nerozčlenenosť. Veď v prípade takýchto slovies možno ich osobitne determinovať, rozlíšiť kategóriou času *(Vítr skučel celou noc a fičí pořád)*, možno ich od seba oddeliť podmetom *(Skučí ten vítr a fičí)*. Ani v jednom z týchto prípadov už nemožno hovoriť o jednom aktualizačnom procese. Z toho vyplýva, že ak by sme chceli udržať termín viacnásobný prísudok, museli by sme uviesť popri rovnakých aktualizačných kategóriách, nerozvitosti, významovej príbuznosti, expresívnosti, aj ďalší príznak, a to ustálené poradie obidvoch prísudkových slovies tesne za sebou. Tým by sa však stal viacnásobný prísudok (najmä v porovnaní s viacnásobnosťou ostatných vetných členov) čímsi naozaj celkom okrajovým a z hľadiska praxe, ktorej sa všetky doterajšie príspevky do tejto diskusie nejako dovolávali, vlastne zanedbateľným.

[1] Kultúra slova 4, 1970, 183–186.

tomného času, a to aj pri evidentne minulých dejoch, kde je to proti duchu slovenčiny." (185) Príkladov na chybné použitie kondicionálu prítomného namiesto minulého narátal Š. Peciar v tomto preklade (ktorý má ináč slušnú jazykovú úroveň) „vyše dvadsať".

Častý výskyt použitia kondicionálu prítomného namiesto minulého v krásnej literatúre, v publicistike a v hovorenej reči, vlastné jazykové povedomie a isté štruktúrne dôvody nás nútia pochybovať, že dané pravidlo adekvátne vystihuje jazykovú skutočnosť. Preto oproti tvrdeniu, že kondicionál minulý a kondicionál prítomný predstavujú v spisovnej slovenčine ekvipolentnú opozíciu s navzájom sa vylučujúcimi významami („minulosť" — „prítomnosť"), predkladáme na posúdenie slovenskej jazykovednej verejnosti túto tézu:

Kondicionál minulý a kondicionál prítomný nie sú vo vzťahu ekvipolentnej, ale privatívnej opozície typu „A — nič o A". Príznakovým členom opozície je kondicionál minulý, ktorý vždy a nezávisle na kontexte vyjadruje príznak „zaradenie k minulosti vyjadrené". Kondicionál prítomný ako nepríznakový člen „nič nehovorí" o tomto príznaku, a preto v závislosti od kontextu vyjadruje alebo „prítomnosť" (= negácia „minulosti", non A), alebo — ak kontext jednoznačne signalizuje význam „minulosť", t. j. v neutralizačnej polohe — vyjadruje význam príznakového kondicionálu minulého a môže byť použitý namiesto neho. Vo vhodnom kontexte teda použitie kondicionálu prítomného namiesto minulého neprotirečí duchu slovenčiny, ale je systémovo podmienené.

Z povedaného vyplýva, že opozíciu kondicionál minulý — kondicionál prítomný navrhujeme aj v spisovnej slovenčine hodnotiť tak isto, ako ju hodnotil pre spisovnú češtinu M. Dokulil už v práci *K pojetí morfologických protikladů* (Slovo a slovesnost 19, 1958, 81—103) i v štúdii *K pojetí morfologických kategorií* (Jazykovedný časopis 18, 1967, 13—36).

Jozef Štolc

POZNÁMKA O GEN. SG. MASK. NA *-a/-u*

J. Oravec v príspevku *Rozhraničenie prípon* -a/-u *v gen. sg. vzoru* dub (Slovenská reč 35, 1970, 161—169) na rozsiahlom materiáli dôvodí, že o tom, či v gen. sg. podstatných mien mužského rodu vzoru *dub* je náležitá prípona *-a* alebo *-u,* rozhodujú sémantické činitele. Pred vyše 15 rokmi

zhromaždil som aj ja viactisícový lístkový materiál a vec sa mi javila v zásade tak, ako ju predstavuje J. Oravec.

Podstatné mená mužského rodu sa rozdeľujú na životné a neživotné. Ale toto rozdelenie z hľadiska flexie nerozhoduje do všetkých dôsledkov, pretože i osoby možno pomenovať kolektívnym názvom (napr. *ľud, národ*), ktorý má pri skloňovaní tvary neživotných substantív, podobne ako zvieracie podstatné mená, napr.: *ľudu, v ľude; v národe, národy; medvede, jelene, vrabce, kone, voly, koníky, volky* atď. Ak sa o tomto jave uvažuje v širších súvislostiach, ukazuje sa, že to nie je „výnimka", ale jav podložený významom. Významový rozdiel medzi osobnostnými alebo individuálnymi a neosobnostnými alebo neindividuálnymi čiže hromadnými podstatnými menami vystupuje ako dôležitý činiteľ pri grupovaní flektívnych typov podstatných mien mužského rodu. Teda je to kategória, ktorá má záväzný formálny gramatický výraz nezávislý nielen od povahy predchádzajúcej spoluhlásky čiže od zakončenia slova, ale ani od toho, či ide o životné alebo neživotné podstatné meno. Sémantické kritérium zdôrazňuje aj J. Oravec: význam rozhoduje o forme, nie forma o význame.

Pripomeňme si, ako o veci písal E. Pauliny (Slovo a tvar 3, 1949, 41—43). On prvý odfonetizoval tento problém a upozornil na sémantický princíp. Napísal, že príponu *-a* majú podstatné mená, „ktoré javia nejakú súvislosť so životnými substantívami". Ďalej píše: „Čím je podstatné meno konkrétnejšie a čím javí väčšiu súvislosť so životnými podstatnými menami, tým skôr má koncovkovú morfému *-a* . . . Čím je meno menej konkrétne, tým má skôr koncovkovú morfému *-u*." V závere svojej úvahy napísal, že „výber koncovkovej morfémy je daný významovým grupovaním . . . Spôsobila to okolnosť, že mužské substantíva sa rozčlenili na životné a neživotné. V niektorých pádoch (akuz., dat. a lok. sg., nom. a akuz. pl.) je toto rozčlenenie jasné a skončené. V genitíve sg. je toto rozčlenenie ešte dnes živé (podčiarkol J. Š.). Avšak už dnes platia preň isté jednoduché zásady (podčiarkol J. Š.), ktoré jestvujú v povedomí hovoriacich, ale ktoré možno dosť ťažko vyjadriť jednoduchými pravidlami, lebo sa opierajú o komplexné hodnotenie významovo-syntaktické . . . Hláskový výklad tu nie je rozhodujúci." Takto uvažoval E. Pauliny.

V *Slovenskej gramatike* počnúc od jej prvého vydania (1953) štylizoval však E. Pauliny (nie J. Štolc, ako uvádza J. Oravec) poučku o prípone *-a/-u* značne široko, ba v V. vydaní (1968) po taxatívnom vymenovaní podstatných mien s príponou *-a* a s príponou *-u* hovorí: „Presné a prehľadné pravidlá tu nie je možné určiť. Najlepším vodidlom je jazykový cit. Pádovú príponu *-a* majú najmä domáce konkrétne mená, a to hlavne také, ktoré existujú ako jednotliviny (podčiarkol J. Š.). Pádovú

príponu *-u* majú abstraktné podstatné, ďalej látkové konkrétne mená, ktoré neexistujú ako samostatné jednotliviny." (Slovenská gramatika, V. vyd., 178—179.)

E. Pauliny doviedol vec na samý okraj, keď postavil do protikladu jednotliviny s príponou *-a* a nie jednotliviny s príponou *-u*. Nehovorí však o tomto protiklade ako o kategórii, ktorá je vlastne gramatikalizovaná.

Pomenovanie „jednotlivina — nie jednotlivina" nie je hádam dosť názorné. Vhodnejšie by mohlo byť pomenovanie „indivíduum — nie indivíduum", teda „jednotlivec — nie jednotlivec". Pomenovanie „osoba — nie osoba" nevyhovuje preto, že vyvoláva predstavu živej bytosti v protiklade k bytosti neživej. „Indivíduum — jednotlivec" v tomto prípade by znamenalo samostatne existujúcu bytosť bez ohľadu na to, či ide o bytosť živú alebo neživú, teda o osobu alebo vec. Z hľadiska kvantitatívneho ide tu na jednej strane o osoby a veci, ktoré existujú ako jednotky (porov. jednotliviny u E. Paulinyho), ktorých množstvo možno aritmetickým radom rátať a vyjadriť prostým súčtom, na druhej strane o „nie indivíduá", ktoré neexistujú ako jednotky, ale ako pomenovania hromadných, látkových, abstraktných vecí, vlastností a pod, ktoré nemožno rátať na kusy. Ich plurál má význam druhu.

Možno postaviť teda gramtické pravidlo: podstatné mená mužského rodu s významom „indivídua" majú v gen. sg. príponu *-a*. Podstatné mená muž. rodu s významom „nie indivídua" (hromadné, látkové, abstraktné, vlastnostné atď.) majú v gen. sg. príponu *-u*.

Pretože podstatné mená mužské životné majú vždy povahu indivídua, majú takmer pravidelne príponu *-a*. Ale podstatné meno *národ* má v gen. sg. formu na *-a* alebo na *-u* v závislosti od toho, či ide o „národ" ako o jednotku v zmysle historicko-etnickom (napr. *žiadosti slovenského národa, veľký syn nášho národa, historický zástoj nášho národa* ap.), a či ide o „národ" ako kolektívum (napr. *bolo tam veľa národu*, t. j. masa ľudí). Podstatné meno *ľud* má ako kolektívum v gen. sg. dôsledne formu na *-u: ľudu*.

Aj pri neživotných podstatných menách mužského rodu vyskytujú sa podobné prípady. Hovorí sa: *do roka* (t. j. do jedného roka ako časove vydelenej jednotky, čiže akéhosi „indivídua"), ale pravidelne je *roku dvadsiateho prvého* (t. j. vo funkcii príslovkového určenia času, teda vo význame „nie indivídua"). Pri neživotných podstatných menách nie zriedka je kolísanie: *pondelok — pondelka/pondelku, utorok — utorka/utorku, štvrtok — štvrtka/štvrtku, Pezinok — Pezinka/Pezinku, Ružomberok — Ružomberka/Ružomberku.* V niektorých takýchto prípadoch je ustálená forma na *-u: piatok — piatku, Kežmarok — Kežmarku.* V spisovnom jazyku podstatné meno *strom* má síce normovaný genitívny tvar *stromu*, ale nie zried-

ka v spisovnom kontexte a najmä v hovorenej a ľudovej reči možno sa stretnúť aj s tvarom *stroma* (napr. v ľudovej piesni sa hovorí: „. . . *zroň mi jabĺčko zo stroma*). Podstatné meno *dom* má v gen. sg. tvar *domu*. Je to archaický *u*-kmeňový tvar. Forma *doma* má význam príslovky miesta.

Kolísanie pri neživotných podstatných menách je značné. Motivácia tohto kolísania je zaiste veľmi zložitá a zastretá. V nejednom prípade bude vychádzať z významu, v inom to môže byť archaizmus a zas v inom môže sa opierať o miestny úzus alebo aj o inojazyčný vzor. (V tomto ohľade by bola užitočná konfrontácia stavu v slovenčine a v češtine, kde frekvencia prípon *-a/-u* je podložená inými okolnosťami ako v slovenčine.) Vec možno sledovať podľa slov patriacich do rôznych štylistických rovín. V každom prípade by bolo treba vziať do ohľadu aj stav v nárečiach. Takto by sa zistili okolnosti, ktoré v tomto prípade pôsobili a ešte pôsobia.

Len jeden takýto príklad. O novostavbe bratislavského *mosta* sa veľa píše i hovorí. V tom istom článku alebo v tom istom ústnom prejave v televízii alebo v rozhlase sa popri forme *mosta* vyskytuje aj forma *mostu*. V slovenčine nárečovej i spisovnej (kodifikovaná v Pravidlách slovenského pravopisu) je forma *mosta*, a to celkom zákonite, lebo podstatné meno *most* patrí do kategórie mien označujúcich „indivíduum". — Na železnici sprievodcovia nie zriedka vyzývajú cestujúcich, aby nastúpili *do vozu*, hoci v slovenčine je zákonitý a kodifikovaný tvar *do voza*. V hovorenej i spisovnej češtine však sú zákonité tvary *mostu, vozu*.

Rodová kategória podstatných mien mužského rodu je teda prekrížená druhotnou kategóriou individuálnosti a neindividuálnosti a kategóriou životnosti a neživotnosti. Prvšia je kategória individuálnosti a neindividuálnosti. Kategória životnosti a neživotnosti je druhotná, lebo na indivíduu zvýrazňuje príznak životnosti a neživotnosti alebo ináč príznak osobnosti a neosobnosti čiže veci. Indivíduum totiž môže byť životné (osoba) i neživotné (vec). Nie naopak.

Tomuto rozkladu veci, tak sa vidí, nič neodporuje. Aspoň principiálne nie. Kolísanie medzi príponami *-a* a *-u* v mnohých prípadoch je podmienené aktuálnym zaradením podstatného mena do príslušnej významovej kategórie. Potom by to neboli dvojtvary ad libitum, ale zákonité tvary akoby homonymného podstatného mena označujúce dve rozličné veci.

Treba oceniť, že J. Oravec na bohatom materiáli vec preskúmal a dospel k pozitívnemu výsledku. Teoretická neujasnenosť a nedostatok hlbokej analýzy materiálu zapríčinili mnoho neistoty, kolísania a z toho plynúcich nedostatkov vo formuláciách gramatických pravidiel v normatívnych príručkách.

František Kočiš

O TVAROCH A VÝZNAME PODSTATNÉHO MENA *korále*

Priamy podnet na uvažovanie o správnosti tvarov tohto podstatného mena, ktoré sa v normatívnych príručkách uvádza iba v množnom čísle, nám dal list Archeologického ústavu SAV v Nitre. Pracovníci tohto ústavu už dlhšie pozorujú neustálenosť deminutív k tomuto substantívu. Pretože odborná terminológia má pracovať s presnými pojmami a pomenovaniami, obrátili sa na nás s otázkou, ktoré deminutívum je najvhodnejšie a najsprávnejšie: *korálok, korálek, korálik, korálček?*

Odpovedať na túto otázku možno až po zistení základného, východiskového tvaru, od ktorého sa tvorí príslušné deminutívum. Hneď na začiatku treba ešte uviesť, že pod slovom *korále* naše normatívne príručky rozumejú náhrdelník, skladajúci sa z jednotlivých čiastok v podobe guliek, valčekov, hranolčekov z rozličného materiálu nastýkaných na niti.[1] Z otázky archeologických pracovníkov však vyplýva aj to, že ich zaujíma tvar nom. sg. ku *korále,* lebo chcú správne pomenovať jednu časť z náhrdelníka, i keď v deminutívnom tvare. Riešenie tu nie je jednoduché, lebo po prvé nemáme dosiaľ nikde zachytený názov pre jednu časť náhrdelníka (guľku, valček a pod.) a po druhé uvedený význam slova *korále* zdanlivo nedovoľuje pri hľadaní základného tvaru vychádzať z formy *korále.*

Tvar sg. ostáva preto nejasný a napokon aj celá paradigma plurálovej formy *korále* nemá presne určené tvary. *Slovník slovenského jazyka* uvádza tieto tvary a gramatické údaje: *korále,* -ľov m. mn. č. *Praktická príručka slovenského pravopisu* v hesle *koral* (!) k príslušným tvarom tohto podstatného mena pripája tvar mn. č. *korále,* gen. *korálov* a inštr. *korálmi;* okrem toho je tu uvedený deminutívny tvar *korálky* s príslušnými pádmi: *korálkov, korálkami.* Ten istý deminutívny tvar je aj v Slovníku slovenského jazyka. Zhodne s Zaunerovou príručkou uvádza tvary aj slovníková časť Pravidiel slovenského pravopisu: *korále, -lov.* Zaznamenané tvary gen. pl. *koráľov, korálov* poukazujú teda na nejednotnosť morfologického zaradenia. Uvedené príručky vykazujú však nezhodu aj čo do čísla. Slovník slovenského jazyka pokladá tvar *korále* za množné číslo, Zauner sa o čísle výslovne nezmieňuje a Pravidlá slovenského pravopisu hodnotia tvar *korále* ako pomnožný.

V tejto situácii je zaiste zbytočné hľadať nejakú oporu v beletrii alebo v odbornej literatúre, lebo autori sa držia daktorej platnej kodifikácie. Napr. v literatúre pre deti je známa básnička Prvá rozprávka od F. Hrubí-

[1] *Slovník slovenského jazyka* I, Bratislava 1959, 745; A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu,* 3. vyd., Bratislava 1966, 266.

na, ktorá v poslovenčenej forme je vytlačená aj v Čítanke pre 2. roč. ZDŠ. V nej môžeme čítať: *Princeznička na bále potratila korále* ... Autorka čítanky L. Dedinská aj v Zbierke úloh z čítania pre 2. roč. ZDŠ (str. 5) predkladá žiakom otázku obsahujúcu tvar *korálov: Čo Kubo doniesol namiesto* korálov?

Z prehľadu tvarov zo spomínaných prameňov môžeme konštatovať, že iba tvar *korále* je ustálený a vari jedine z neho je možné vychádzať pri určovaní tvarov celej paradigmy. Podľa koncovky *-e* v nom. pl. možno totiž podstatné meno *korále* zaradiť medzi podstatné mená mužského rodu skloňujúce sa podľa vzoru *stroj*. Základný tvar nom. sg. podľa vzoru *stroj* má mať mäkké zakončenie, teda príslušný tvar nom. sg. ku *korále* by podľa toho mal podobu *koráľ*. Týmto zakončením by sa toto podstatné meno organicky zaraďovalo medzi také substantíva ako *ciageľ, cumeľ, vrúbeľ, zreteľ, uhoľ, peň, prameň, prsteň, lakeť, dážď, zubále* atď. Gen. pl. by mal mať tvar *koráľov* (tak ako ho uvádza Slovník slovenského jazyka), nie „korálov". Celá paradigma podstatného mena *koráľ* by potom vyzerala takto:

	sg.	pl.
N	koráľ	korále
G	koráľa	koráľov
D	koráľu	koráľom
A	koráľ	korále
L	koráli	koráľoch
I	koráľom	koráľmi

Podstatné meno *koráľ* by označovalo jeden diel, jednu časť náhrdelníka skladajúceho sa z guliek, valčekov a podobných tvarov, čiže to, čo sa v hovorovej reči volá *granátka*.[2] Na to, že slovo *koráľ* označuje iba jednu časť náhrdelníka, poukazuje aj Hrubínova báseň Prvá rozprávka. Sloveso *potratiť* značí „postupne (všetko) stratiť, postrácať, postupne prísť o niečo (o všetko)", čiže sa tu predpokladá väčší počet istých predmetov, v našom prípade väčší počet *koráľov*. To isté potvrdzujú aj ďalšie verše: Kubo ten sa nezľakol, / naryl v poli zemiakov. / Vysypal ich po sále: / „Tu máte tie *korále*."

Množné číslo *korále* sa v doterajších výkladoch chápe ako pomenovanie ženskej ozdoby na hrdlo, ako synonymum pomenovania *náhrdelník* zvyčajne z guliek (porov. Slovník slovenského jazyka), alebo ako ozdoba (na krk z *koralu* (porov. Pravidlá slovenského pravopisu a Praktická príručka slovenského pravopisu). Pravidlá pritom tvar *korále* vo význame náhrdel-

[2] Pracovníci Archeologického ústavu SAV z Nitry poznajú aj tento výraz, ale nepozdáva sa im preto, že sčasti už naznačuje, z akého materiálu sú jednotlivé časti náhrdelníka vyrobené (*granát*). Z toho dôvodu sa im výraz *granátka* nehodí najmä na označenie častí náhrdelníkov pochádzajúcich z dávneho veku.

ník označujú nie ako nom. pl., ale ako pomnožný tvar. Slovník slovenského jazyka na tento význam neprináša nijaký doklad. Ak napriek tomu vezmeme do úvahy aj tento význam, vychádza nám, že tu pôjde o dva významy, dokonca o dve osobitné slová. Slovo *koráľ* by teda označovalo jednu časť z náhrdelníka. Tvar nom. pl. *korále* podľa doterajšej kodifikácie označuje ženskú ozdobu na hrdlo, *náhrdelník*, hovor. *granátky*. V tomto druhom význame by bolo možné tvar *korále* morfologicky kvalifikovať ako pomnožné podstatné meno. Takéto prípady nie sú v morfológii neznáme; napr. dvojice *hodina — hodiny, novina — noviny, nohavica — nohavice.*

A aby sme odpovedali aj na otázku archeológov z Nitry, naznačíme nakrátko možnosť tvorenia deminutíva. Deminutívum od nom. sg. *koráľ* sa najvhodnejšie utvorí príponou *-ík (-ik)* — ako je to pri podobných podstatných menách. Príslušný tvar bude teda znieť *korálik* (podobne ako *ciaglik, cumlík, vrúblik, uhlík, pník* atď.). Tvar mn. č. *„korálky“* nepokladáme za ústrojný, ani slovotvorný postup pri tomto tvare nie je jasný. Deminutívum k pomnožnému podstatnému menu *korále* bude tiež pomnožné podstatné meno *koráliky.*

Nakoniec ešte krátku informáciu o pôvode slova *koráľ*. V Pravidlách slovenského pravopisu i v Zaunerovej Praktickej príručke slovenského pravopisu je k slovu *korále* pripojený výklad: ozdoba z koralu. To značí, že slovo *koráľ, korále* sa dáva do priameho súvisu s *koralom* (s kríčkovitým útvarom v mori, ktorý vylučujú zo seba morské živočíchy koraly). Aj z tejto hmoty sa totiž vyrábajú šperky. Nazdávame sa, že táto súvislosť je nepravdepodobná, hoci je vo vedomí mnohých ľudí. *Etymologický slovník jazyka českého* J. Holuba a Fr. Kopečného i *Etymologický slovník jazyka českého* V. Machka české slovo *koral (korál)* odvodzujú z hebrejského slova *gōrāl* cez grécku podobu *korallion* a latinskú *corallum (corallium).* V hebrejčine výraz *gōrāl* značí kamienok. Mäkké zakončenie na *ľ* okrem slovenčiny je aj v srbochorvátčine a pôvodne bolo aj v češtine.

Treba ešte upozorniť, že slovo *koral* ako názov živočícha a morského útvaru sa v slovenčine na rozdiel od češtiny (V. Machek však uvádza aj variant s krátkym *a*) píše s krátkym *a*. Táto odlišnosť v kvantite poukazuje do istej miery aj na odlišnosť proveniencie slov *koráľ* a *koral.*

Pokúsili sme sa načrtnúť celú paradigmu podstatného mena *koráľ* na základe doterajších neucelených i nejednotných údajov v normatívnych príručkách. Okrem morfologického určenia pokúsili sme sa naznačiť významovú odlišnosť dvojice *koráľ — korále.* V príspevku sme sa nedotýkali zvukovej stránky slov *koráľ, korále, korálik.* Dosť často totiž počuť aj výslovnosť s *g*: *gorále, gorálky.* A tak k načrtnutému riešeniu môžeme len uvítať ďalšie konštruktívne pripomienky.

SPRÁVY A POSUDKY

Za Jozefom Vavrom

Pri šesťdesiatke univ. doc. PhDr. Jozefa Vavru, keď sme uverejňovali v Slovenskej reči (35, 1970, 185–6) jubilejný príspevok od J. Furdíka, vedeli sme o nedobrom zdravotnom stave jubilanta, ale neverili sme, že by sa jeho cesta životom už končila. Žiaľ, bolo to tak. Jozef Vavro zomrel dňa 15. septembra 1970 v 61. roku svojho života.

Jozef Vavro začínal v slovakistike pracovať ako mnohí slovenskí stredoškolskí profesori: opisoval a skúmal svoje rodné nárečie. Od nárečia prešiel k niektorým zaujímavým javom slovenského spisovného jazyka, ba i ostatných slovanských jazykov. Ako rusista venoval sa i prekladateľskej práci. Keď sa na slovenskom východe začala organizovať pobočka Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Prešove, Jozef Vavro dostal sa na jej čelo ako presvedčený socialista a vážny pedagogický a jazykovedný pracovník, prispievateľ nášho jazykovedného časopisu Slovenská reč. Zdravotný stav mu nedovoľoval naplno rozvinúť vedeckú činnosť, hoci mal dobré predpoklady pre porovnávacie slavistické štúdie z východoslovanských a západoslovanských jazykov.

Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove stratila v Jozefovi Vavrovi — po nebohom profesorovi Š. Tóbikovi — už druhého staršieho, skúseného a pokrokového vysokoškolského učiteľa, ktorého ťažko možno nahradiť. Nášmu časopisu a slovenskej jazykovede Jozef Vavro pomohol v chudobných vojnových a povojnových rokoch svojimi príspevkami podloženými bohatým materiálom z oblasti spisovného jazyka; slovenskej dialektológii prispel spoľahlivou charakteristikou rodného prievidzského nárečia. Česť jeho pamiatke!

E. Jóna

Za profesorom B. Hálom

Dňa 18. 8. 1970 odišiel spomedzi nás náhle, hoci v pokročilom veku (nar. 1894) významný český fonetik, univerzitný profesor PhDr. Bohuslav Hála, DrSc.

Význam diela prof. B. Hálu hodnotil sa už nie raz pri jeho životných jubileách, a to aj na stránkach tohto časopisu. Okolnosť, že bol prezidentom VI. medzinárodného kongresu fonetických vied, je výrazným ocenením jeho celoživotného diela. Za najvýznamnejšie práce B. Hálu sa pokladajú jeho priekopnícke diela v odbore experimentálnej fonetiky, ako sú *Artikulace českých zvu-*

ků v roentgenových obrazech (spracovaná spolu s doc. Pollandom, 1926) a *Akustická podstata samohlásek* (1941). Ďalšie jeho významné práce sú *Slabika, její podstata a vývoj* (1958) a *Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě (1962).* Táto kniha je učebnicou fonetiky a zároveň aj súhrnom Hálových vedeckých názorov z tohto odboru. Na sprostredkovanie spojenia fonetiky s inými odbormi sú zamerané knihy, ako napr. *Hlas, řeč, sluch,* napísaná spolu s prof. M. Sovákom (4. vyd. vyšlo r. 1962), *Řeč v obrazech* (1942), *Mluva ve zvukovém filmu* (1947), *Technika mluveného projevu s hlediska fonetiky* (1958) a i. Okrem toho uverejnil aj množstvo závažných vedeckých štúdií, zväčša v zahraničných časopisoch.

Práce, ktoré B. Hála venoval slovenčine, nie sú početné. Je to predovšetkým jedna z jeho prvých experimentálnych prác *Základy spisovné výslovnosti slovenské* (1929), ktorá sa svojou štruktúrou ponáša na prvú Hálovu prácu *K popisu pražské výslovnosti* (1923). Materiál o slovenčine bol spracovaný vtedy bežne používanými fonetickými výskumnými metódami, ako sú palatografia, farbiaca metóda, labiografia na začadenom papieri. Používajú sa tu aj kymografické zápisy (napr. na porovnanie dlhého a krátkeho *r*). Melódia reči sa tu skúma vtedy bežne používanou a časove veľmi náročnou metódou vymeriavania hodnôt pre grafy z kymografického zápisu pod mikroskopom. Okrem toho kniha obsahuje aj nové prvky, totiž použitie röntgenových snímok (stacionárnych) na zistenie polohy artikulačných orgánov pri artikulácii niektorých hlások *(a, o, h).* Použitím tejto metódy stal sa prof. B. Hála priekopníkom jej používania vo fonetickom výskume. Ináč nájdeme v Základoch spisovnej výslovnosti slovenskej aj niektoré dnes už zastarané metódy, ako je použitie Atkinsonovho merača, Grandgentovho drôtu na meranie čeľusťového uhla, ojedinelý pokus o dynamický záznam zmien čeľusťového uhla a i. Táto experimentálna fonetická práca vzhľadom na malý počet použitých pokusných osôb je vcelku sondačného charakteru. Je vypracovaná so svedomitosťou a erudíciou pracovníka dobre oboznámeného s experimentálnymi metódami. Stala sa tak podkladom pre slovenské práce (napr. *Slovenskú výslovnosť* prof. J. Stanislava a iné). Svojimi jednotlivými postrehmi naznačovala istú odlišnosť slovenskej výslovnosti od českej, ale v celkových záveroch k nim dostatočne neprihliada. A tak závery tejto práce nemohla slovenská jazykoveda prijímať bez výhrad. So zreteľom na blízku príbuznosť slovenčiny a češtiny v rámci západoslovanských jazykov môže zodpovedné hodnotenie vzťahu ich zvukovej stránky vyplynúť nielen zo starostlivého fonetického výskumu, ale aj z hľadania širších jazykových zákonitostí, ktoré prekračujú rámec experimentálneho výskumu.

Význam prof. B. Hálu pre slovenskú fonetiku spočíva ďalej v tom, že v pražskom ústave, kde bol dlhé roky riaditeľom, vychoval rad slovenských vedeckých pracovníkov, jazykovedcov aj logopédov, ktorí si tam spracúvali materiál pre niektoré svoje práce. Preto sa aj ďalší záujem prof. Hálu o slovenčinu obmedzil len na jednotlivé štúdie. Stručnú charakteristiku slovenčiny popri charakteristike zvukovej stránky iných jazykov podal v popularizačnej knižke *Fonetické obrazy hlásek* (1960).

Prof. B. Hála mal k Slovensku veľmi srdečný vzťah a mal na Slovensku aj veľa priateľov a známych, ktorí si vysoko cenili jeho vedeckú prácu.

J. Dvončová

Úvod do fonetiky slovenčiny

Svojou knižkou *Úvod do fonetiky slovenčiny*, ktorú r. 1970 vydalo v Knižnici odbornej literatúry Slovenské pedagogické nakladateľstvo (cena Kčs 12,– viaz.), chcela Oľga Kajanová-Schulzová zaplniť medzeru vo fonetických príručkách slovenského jazyka. Autorka sa pri koncipovaní svojho Úvodu opierala o existujúce podobné príručky iných jazykov. Najmä čerpala z viacerých kníh nedávno zosnulého českého fonetika B. Hálu. (Uvádza ich v Zozname použitej literatúry.)

Knižku rozčlenila do siedmich kapitol. V prvej hovorí o fonetike, o jej podstate a vývoji. Vo svojej trochu zjednodušenej úvahe o vzťahu fonetiky a fonológie sa tu autorka nie dosť oprávnene odvoláva na Paulinyho *Fonológiu spisovnej slovenčiny*. Pauliny formuluje výklad o vzťahu týchto dvoch disciplín oveľa výstižnejšie. Do historického prehľadu rozvoja fonetiky sotva patrí kuriozita o Kempelenovom Turkovi. Neprimerane pôsobí, keď autorka označuje niektorých známych českých fonetikov (napr. Skaličkovú, Janotu, Ondráčkovú, Borovičkovú a i.) ako „mladých, nadaných fonetických vedcov" (akoby to boli adepti).

V druhej kapitole sa dosť podrobne opisujú rečové orgány a ich činnosť pri hovorení a artikulácii. V týchto ináč vyhovujúcich opisoch (a aj inde v celej knižke) rušivo pôsobí, keď autorka popri správnych termínoch typu *ústna dutina, hrtanová dutina, prstencová chrupka, štítna chrupka, nosová spoluhláska* a pod. často používa neživé termíny s inverziou typu „dutina hrudná", „dutina ústna", „dutina nosová a nosohltanová", „dutina bubienková", „kosť jazylková", „chrupka prstencová", „chrupka štítna", „spoluhlásky perné" a pod. Neodôvodnenú inverziu nájdeme u Schulzovej aj v neterminologických spojeniach, ako napr.: „vlákna, ktoré sú uložené priečne, smerom zvislým i vodorovným" (24), „majú aj úlohu ochrannú" (27) a i.

Najväčší rozsah (str. 30—73) má tretia kapitola *Hlásky*. Najprv sa v nej podáva všeobecný výklad o hláskach s (Hálovou) definíciou hlásky, potom sa preberá triedenie hlások podľa rozličných kritérií, ďalej nasleduje výklad o fonetickej transkripcii a o transkripčných systémoch. Podstatnú časť tejto kapitoly tvoria oddiely D (Samohlásky) a F (Spoluhlásky). Oddiel o samohláskach obsahuje podrobné triedenie samohlások podľa artikulácie i podľa auditívno-akustických znakov, ďalej všeobecný výklad o kvantite samohlások a napokon systematický opis slovenských samohlások. Osobitný krátky oddiel (E) autorka venovala opisu slovenských dvojhlások. Mala ho organicky zaradiť do oddielu o samohláskach. V oddiele o spoluhláskach sa podáva všeobecná charakteristika spoluhlások a ich triedenie podľa artikulácie i z auditívno-akustického hľadiska, ďalej sa stručne hovorí o priebehu artikulácie spoluhlások, o kvantite spoluhlások a napokon sa podáva systematický opis slovenských spoluhlások a ich variantov.

Vo všeobecných poznámkach o hláske autorka dosť jednoznačne nerozlišuje hlásku ako fonetický pojem a fonému ako fonologický pojem. Tvrdí napríklad, že „v rámci slova má hláska vždy významovú, význam slova meniacu schopnosť" (to je funkcia fonémy). S tým súvisí aj autorkino fonologické chápanie variantu hlásky (napr. *m̩* chápe ako pozičný variant spoluhlásky *m*, *n̩* ako pozičný variant spoluhlásky *n*, *u̯* ako pozičný variant spoluhlásky *v*). Iné chápanie variantu hlásky nachodíme u Á. Kráľa v *Atlase slovenských hlások*

(str. 47—52). Pravda, fonologické chápanie pojmu variantu je plne odôvodnené. Ale autorka recenzovaného *Úvodu* nie je v tejto veci dôsledná. Sotva obstojí napr. tvrdenie, že „spoluhláska *s* má čiastočne inú akustickú štruktúru vedľa spoluhlásky než vedľa samohlásky, aj podľa toho, či stojí na začiatku, v strede, alebo na konci slova" (31).

V schéme samohlások (36) sú nevhodne umiestené dvojhlásky *ie* (pri samohláske *e*) a *uo* (pod samohláskou *u*) a zo schémy celkom vypadla dvojhláska *iu* (nikde sa neuvádza, či zámerne pre jej bifonematický charakter). Ale z druhej schémy (37) vypadla aj dvojhláska *uo*, kým dvojhláska *ie* je umiestená pri samohláske *e* a dvojhláska *ia* pri samohláske *ä*. Táto druhá schéma nie je z technickej stránky riešená šťastlivo, lebo označuje ako úzke len zadné samohlásky *u, ú*, ako vysoké len predné samohlásky *i, í* (oboje sú úzke a vysoké, ako autorka sama správne uvádza v ich charakteristike), ako široké len *a, á* a ako nízke len *ä, ia* (pritom dvojhláska *ia* je heterogénna). Pri triedení samohlások podľa auditívno-akustických znakov sa uvádza vokalita ako spoločná vlastnosť všetkých samohlások. Aký slovenský termín zodpovedá tomuto označeniu? V charakteristikách jednotlivých slovenských samohlások by sme pri *a* a *ä* doplnili vlastnosť *široká;* pri *e* a *i* by bolo výstižnejšie hovoriť „pery sú menej (resp. najmenej) otvorené" namiesto „pery sú zatvorenejšie". Krátke *a* sa omylom charakterizuje ako „zadná samohláska". Vo všetkých doterajších fonetických prácach i v *Atlase slovenských hlások* sa *a* charakterizuje ako stredná samohláska. Ostatne aj v recenzovanom *Úvode* sa píše, že pri artikulácii samohlásky *a* je jazyk „bez náznaku posunu dopredu alebo dozadu". Schulzová prevzala od niektorých autorov tvrdenie o zadnejšom odtienku *a* vo výslovnosti príslušníkov tých nárečí, v ktorých sa vyslovuje samohláska *ä* (v knižke sa chybne uvádza *a*). Tento dohad však nebol experimentálne overený. Skôr by mohlo ísť o individuálnu odchýlku. V prehľadnej tabuľke slovenských samohlások (50) je pri samohláskach *o, ó, u, ú* nevhodná formulácia „konček jazyka skrútený (namiesto ohnutý) trochu nadol".

Spoluhláska *ɱ* sa hodnotí rozporne: na str. 54 a 58 sa zaraďuje medzi úžinové spoluhlásky, na str. 57 medzi nosové explozívy a na str. 62 sa označuje ako „úžinová výbuchová". Na str. 62 sa správne píše, že spoluhláska *ɱ* sa vyslovuje namiesto *m* v postavení pred spoluhláskami *v, f*, ale na str. 71 sa nesprávne uvádza aj príklad *gaɱba* namiesto *gamba*. Ani velárne *ŋ* nemožno zaradiť medzi explozívy (57), t. j. medzi výbuchové (71), keďže pri tejto hláske sa záver neruší explóziou, lebo jazyk voľne prechádza do polohy pri nasledujúcom *k*, resp. *g* (p. *Atlas slovenských hlások*, 98). — Namiesto „dá sa zbadať, že všetky spoluhlásky netrvajú rovnako dlho" (59) by bolo správnejšie hovoriť „dá sa zistiť" (prístrojmi). — Medzi charakteristické slovenské spoluhlásky patria nielen *ľ, ĺ, ŕ* (60), ale azda aj *ǯ*. — Pri nepárových znelých spoluhláskach mala autorka popri medzinárodnom termíne *sonóra* použiť aj slovenský termín *zvučná spoluhláska*.

Napriek uvedeným jednotlivým chybám a omylom je táto základná kapitola knižky pri všetkej stručnosti spracovaná vyčerpávajúco a na primeranej úrovni.

Vo štvrtej kapitole *Zoskupovanie hlások do väčších celkov* (str. 74—90) nájdeme stručné poučenie o slabike, o takte a taktových skupinách a trochu podrobnejší výklad o modifikáciách hlások pri zoskupovaní. Výklady o rozličných typoch asimilácie by sa však žiadalo prehĺbiť a doplniť; viaceré formu-

lácie treba spresniť. Táto partia obsahuje veľa nepresných i nesprávnych formulácií, ktoré vznikli — čo je paradoxné — z autorkinej snahy spresniť známe poučky o asimilácii hlások. Pri asimilácii nie je vhodné hovoriť o pôsobení „zadnej hlásky na prednú a prednej hlásky na zadnú" (79), pretože termíny predná a zadná hláska majú vo fonetike iný obsah. Nemožno všeobecne tvrdiť, že „znelá spoluhláska sa vždy (!) mení na neznelú . . ., neznelá sa vždy (!) mení na znelú" (80), veď sama autorka ďalej uvádza obmedzujúce podmienky znelostnej asimilácie. Ďalej sa píše o spodobovaní „na hranici dvoch plnovýznamových slov". Ale rovnaká znelostná asimilácia nastáva aj na hranici gramatických slov (napr. *keť príďem, ag nájďem* ap.). Ak sa spoluhlásky *f, v* pokladajú za párové, neobstojí formulácia, že sa na hranici plnovýznamových slov spodobujú „všetky párové znelé i neznelé spoluhlásky" (80), lebo spoluhláska *v* sa v tejto polohe nemení na *f* (napr. *krv strieka, spev koscov* ap.). Autorka sa zbytočne usiluje o presný výpočet konkrétnych spoluhlások aj v takých prípadoch, kde je znelostná asimilácia fyziologicky podmienená a výskyt či nevýskyt tej alebo inej jednotlivej spoluhlásky je viac-menej náhodný. V takýchto prípadoch autorka často neodôvodnene zovšeobecňuje alebo naopak obmedzuje. Napr. poučka o asimilácii na hranici základu a prípony alebo na švíku zloženiny (81) je neúnosne zložitá a pritom vo viacerých bodoch nesprávna: Spoluhláska *z* sa asimiluje nielen pred *k*, ako tvrdí Schulzová, ale aj pred inými neznelými spoluhláskami (napr. v slovách ako *dovozca, reťazce, lezci* ap.). Celkom nesprávne je tvrdenie, že neznelé spoluhlásky *t, č, ť* (prečo práve len tie?) sa asimilujú na hranici odvodzovacieho základu nielen pred znelými párovými, ale aj pred jedinečnými spoluhláskami a pred všetkými samohláskami (81), lebo skutočnosť je opačná (napr. *platný, vďačný, šatňa, pltník, žlčník; dechtáreň, fajčiar, prútik, bičík* ap.). Pritom autorka nevhodne rozširuje pojem odvodzovacieho základu, keď ho vidí aj v tvaroch *skúsme, leťme* a v neodvodených slovách *vták, kde, zo, sme*. Naproti tomu chýba zmienka o tom, že pred ohýbacími koncovkami asimilácia neznelých spoluhlások nenastáva (napr. *chlapmi, plotmi, košmi)* okrem tvarov *nášmu, vášmu* a tvaru 1. os. pl. rozk. spôsobu (hoci sa uvádza výslovnosť tvarov *skúzme, ľeďme*). Autorka vôbec nepoužíva vžitý termín *morfémový švík*.

Podobné nepresnosti a omyly obsahujú aj výklady o asimilácii artikulácie. Namiesto o spoluhláskovej skupine sa omylom hovorí o „hlasovej skupine" (82). Nevhodná je napr. formulácia, že sa prispôsobenie realizuje pri stretaní „sykavých spoluhlások *(s, š, z, ž + s, š, z, ž)*" (83), akoby asimilácia artikulácie nastávala pri akejkoľvek kombinácii sykaviek. Z ortoepického hľadiska treba rozlišovať kombinácie tupých sykaviek a polosykaviek *(š, ž, č, ǯ)* s ostrými *(s, z, c, ʒ)* a opačné kombinácie ostrých s tupými. V prvom prípade, napr. v slovách ako *spišský, mužský, strážca, dedičstvo*, skupiny *šs, čs* ostávajú v ortoepickej výslovnosti nezmenené a v skupinách *žs, žc* nastáva iba znelostná asimilácia, nie však asimilácia artikulácie (asimilovaná výslovnosť typu *spiskí, muskí, strásca, ďeďictvo* nie je ortoepická, p. *Pravidlá slovenského pravopisu*, § 23, i). V druhom prípade, t. j. v skupinách *zš, zž, zč, sč*, sa pokladá za ortoepická asimilovaná výslovnosť typu *roššíriť, rožžehnať sa, roščertiť sa, ščítať* popri neasimilovanej výslovnosti typu *rozžehnať sa, rosčerťiť sa* (len so znelostnou asimiláciou skupiny *zč*), *sčítať*. Nosové spoluhlásky *n, ň* (nie však *m*) sa v slovenčine asimilujú nielen pred *b, c, č, f, v, k, g*, ako uvádza Schulzová, ale aj pred sykavkami *s, š, z, ž* a inými úžinovými spoluhláskami, a to tak, že

sa namiesto alveodentálneho *n* i namiesto palatálneho *ň* vyslovuje úžinové *N*. Asimiláciu nosovej spoluhlásky v niektorých slovách Schulzová zaznamenáva chybne *(vence, končiť, kleṇba, konfeta)*. Nenáležitá (čo do rozsahu) je aj formulácia o asimilácii artikulácie tvrdých a mäkkých spoluhlások, pričom autorka bez dôvodu zaraďuje medzi tvrdé spoluhlásky aj *c*, *dz* (83, bod e). Zavádzajúca je formulácia „zdvojené spoluhlásky tiež často splývajú v jednu hlásku" (83, bod f). Ani formuláciu o asimilácii trojčlenných spoluhláskových skupín (84) nemožno uznať za vyhovujúcu. Nestačí konštatovať tendenciu k asimilácii spoluhlások, ale treba presne rozlíšiť spisovnú výslovnosť od nespisovnej. Medzi tzv. mäkčiace samohlásky sa dostalo omylom aj dlhé *é* (84). Slovo *flauta* je dvojslabičné, nie trojslabičné, ako ho hodnotí autorka.

Ako vidieť z našich poznámok, kapitola o asimiláciách v *Úvode* Schulzovej je spracovaná povrchne a s mnohými chybami. Je to najslabšia partia recenzovanej knižky.

O kvantite v slovenčine by sa žiadalo povedať oveľa viac, konkrétnejšie a podrobnejšie, ako to urobila autorka.

Posledné tri kapitoly (V. *Prozodické prostriedky slova a vety*, VI. *Metódy fonetického výskumu* a VII. *Význam fonetiky a jej praktické využitie*) sú stručné, ale primerané. Vetná melódia (96—97) nie je zachytená technicky najvhodnejšie; mýli priveľký spád, resp. prudké stúpanie.

Knižku vhodne dopĺňa stručný *Slovník fonetických termínov* s vysvetlením príslušných pojmov. Nenáležite sa však v ňom stotožňujú znelé a zvučné spoluhlásky (126).

V Zozname použitej literatúry nemali vypadnúť *Pravidlá slovenského pravopisu* (použitím príslušných poučiek z *Pravidiel* sa mohla autorka vyhnúť niektorým chybám najmä v IV. kapitole). Prekvapuje, že sa neuvádza ani jedna Rompertlova práca.

Ku kladom knižky patrí technická úprava a veľmi pekné a názorné obrazce. Pod obrazcom č. 78 (str. 102) je však chybná legenda: Je to tvar perného otvoru pri výslovnosti samohlásky *á* (nie *í*!). Kladne treba hodnotiť jednoduchý, ľahko prístupný a zrozumiteľný spôsob podania, i keď sa sem-tam nájdu aj kostrbaté alebo nevhodné formulácie, ako napr.: „Prispôsobenie sa v každom jazyku realizuje medzi inými hláskami" (82).

Vyššie sme sa kriticky zmienili o neživých termínoch typu „dutina ústna". Z oblasti terminológie pripomíname ešte, že autorka dôsledne používa termín *čeľustný uhol*, kým v *Atlase slovenských hlások* sa dôsledne používa podoba *čeľusťový uhol* (tomuto zneniu by sme dali prednosť). Autorka píše „expiračný", „expirometer" namiesto *exsp-*. Píše dôsledne „zaokruhľovať" podľa staršej normy. Súčasná kodifikácia žiada znenie *zaokrúhľovať* s dlhým *ú*. V termínoch *paroxytonon*, *proparoxytonon* nie je odôvodnené písať v poslednej slabike dlhé *ó* (93). Medzi príkladmi na dvojhlásky (52) sa uvádzajú aj dva neživé výrazy: *dievčiu* a *rôzniť sa*.

Knižka O. Schulzovej má svoje miesto v sérii príručiek spisovnej slovenčiny. Poslúži záujemcom o fonetiku najmä z radov mladších adeptov. Po dôkladnejšom prepracovaní štvrtej kapitoly, po odstránení jednotlivých chybných formulácií a po zrevidovaní terminológie mohla by slúžiť aj ako jedna z učebných pomôcok pri štúdiu fonetiky slovenčiny.

Š. Peciar

J. Mistrík, *Štylistika slovenského jazyka*. SPN, Bratislava 1969, 415 strán

Súčasná slovenská štylistika je na solídnej vedeckej úrovni. O jej kvalitatívny aj kvantitatívny rozvoj sa v posledných rokoch v nemalej miere zaslúžil okrem iných aj J. Mistrík. V priebehu desiatich rokov vychádza už štvrté vydanie jeho štylistiky. Predchádzajúce vydania Mistríkových štylistík (*Praktická slovenská štylistika*, 1. vyd. Bratislava 1961, 2. vydanie Bratislava 1963; *Slovenská štylistika*, Bratislava 1965) znamenali v slovenskej štylistike novú lingvistickú iniciatívu i orientáciu, boli syntézou jeho vlastných výskumov s doterajšou domácou tradíciou. J. Mistrík sa v nich sústredil na podrobnú jazykovú a žánrovú charakteristiku jednotlivých štýlov, na opis štylistických prostriedkov podľa jazykových plánov a na opis výstavby textu. Najnovšia Mistríkova *Štylistika slovenského jazyka* má odlišnú koncepciu. Autor v nej uplatňuje najmodernejšie postupy — exaktné metódy s využívaním matematicko-štatistických údajov, metódu transformácie a iné postupy novej štrukturálnej lingvistiky. Tento netradičný postup preveril a aj korigoval alebo potvrdil niektoré staršie teórie.

Kniha má prevažne analytický charakter, javy sa skúmajú a vysvetľujú vo vzájomnej súvislosti a vždy so zreteľom na štruktúry, do ktorých patria. J. Mistrík ju rozdelil na dve časti. Prvá z nich (*Všeobecná problematika*) obsahuje nové kapitoly prevažne teoretického rázu, druhá (*Štylistické prostriedky*) analyzuje štylistické prostriedky podľa jazykových rovín. Jej súčasťou je i výťah najzákladnejších informácií o kompozícii z autorovej knihy *Kompozícia jazykového prejavu* (Bratislava 1968).

Mohlo by sa namietať, že úvodná kapitola prvej časti knihy (*Z dejín štylistiky*) organicky nesúvisí s problematikou súčasnej slovenskej štylistiky, ba vyznieva netradične v porovnaní so súčasnými analytickými prácami o jednotlivých rovinách súčasnej spisovnej slovenčiny. J. Mistrík v nej chronologicky vychádza z autorov starovekého Grécka (Aristoteles, Platón, Sokrates), ktorí kládli základy štylistiky (Aristotelova Rétorika a Poetika). Aristotelove štylistické názory sú metafyzické. Klasifikácia výrazových prostriedkov je postavená na princípe autonómnosti formálno-jazykových prvkov „pripočítaných" k obsahu výpovede: slová už samy osebe, od prírody majú isté kvality. V kapitole sa ďalej dozvedáme, že už u antických autorov sú isté príznaky funkčného chápania jazykových štýlov (Cicero). Takto sa chápe v gréckej, v rímskej rétorike, ďalej cez stredovek a až dodnes podoba nielen rečníckych, ale aj vecných, neumeleckých prejavov vôbec. Jednako však až do romantizmu sa nemohlo výslovne hovoriť o funkčných štýloch, pretože termín a dnešný pojem štýl bol až do tých čias neznámy. Cez stredovek (latinčinu) prichádza J. Mistrík k novoveku (formovanie sa nových národných jazykov) a k súčasnému stavu. V kapitole venovanej dejinám štylistiky vidieť, že spoľahlivých prameňov o tejto problematike je málo, pričom sa pramene rozchádzajú v uplatňovaní štylistických aspektov. Ide však o kapitolu novú, ktorá v predchádzajúcich Mistríkových príručkách chýbala.

V kapitole *Základné pojmy* zavádza J. Mistrík nový termín i n v e n t á r š t y l é m. Štylistiku treba podľa neho chápať ako svojráznu jazykovednú disciplínu preto, že jediná spomedzi jazykovedných disciplín nemá samostatný inventár jazykových prvkov. Má síce inventár (neobmedzený inventár) štylém, teda prvkov, ktorými sa konštituujú štylistické javy, ale štylémy sú také

prvky, ktoré môžu existovať iba ako vlastnosti, vzťahy alebo stavy entít iných jazykových plánov. Čím viacej sa pri výskume umeleckého jazyka využívajú exaktné metódy, tým viacej sa potvrdzuje príslušnosť štylistiky k jazykovede (str. 33). Nazdávame sa, že Mistríkov inventár štylém adekvátne vystihuje podstatu štylistiky, jej začlenenie do lingvistiky i jej zákonitý a nevyhnutný vzťah a spätosť s ostatnými jazykovými plánmi. Definíciu jazykového štýlu v porovnaní s predchádzajúcimi prácami J. Mistrík nemení. Jazykový štýl je „spôsob cieľavedomého výberu, zákonitého usporiadania a využitia jazykových prostriedkov so zreteľom na situáciu, funkciu, zámer autora a na obsahové zložky prejavu. Štýl je teda selekcia (výber) a kompozícia (usporiadanie)." (Str. 31) V súvislosti s hranicami štylistiky J. Mistrík poukazuje na priamu súvislosť štylistiky ako jazykovednej disciplíny s literárnou vedou (tam s poetikou). Presvedčivý je i jeho argument o vzťahu hovorového štýlu (konverzačnej reči) k fyzickým javom reči (zvuk, pohyb), publicistického štýlu k psychológii a sociológii a súvislosť písomného prejavu s optickými, najmä grafickými prostriedkami.

V tretej kapitole *(Metódy štylistického výskumu a štylistických rozborov)* autor rozoznáva tradičné a moderné metódy. Zatiaľ čo tradičné metódy výskumu majú empirický charakter, moderné metódy sa opierajú o transformačné postupy a matematické (častejšie matematicko-štatistické) údaje. Princípom transformácie je experiment. Pre postup pri matematicko-štatistickom výskume je dôležité podľa J. Mistríka zachovať poradie: človek — číslo — človek. Z toho vyplýva, že číslo je len prostriedkom, nie cieľom. Pojem chyby pri veľkých číslach treba preto chápať ako pojem odchýlky. Najmä ak sa štatistika využíva na „meranie" jazykového prejavu, nedajú sa očakávať presné dáta v tom zmysle, ako ich chápeme v matematike. J. Mistrík v tejto kapitole ukazuje niekoľko typov štylistickej analýzy pomocou matematicko-štatistických metód. Napríklad index opakovania slova (Ii) sa zistí z pomeru zisteného z počtu lexikálnych jednotiek v texte (N) a počtu slov, ktoré sa v texte vyskytli aspoň raz (L):

$$Ii = \frac{N}{L}$$

Keď sa pri korelovaní údajov berie do úvahy index opakovania slova, musí sa prizerať na to, že čím je N vyššie, tým sa Ii relatívne znižuje. Údaj o opakovaní slova sa dá použiť len pri porovnávaní približne rovnako dlhých textov.

Na konkrétnom materiáli (str. 45) prichádza J. Mistrík k uzáveru, že meraním dĺžky slova možno zistiť príslušnosť používaných slov k istej štýlovej vrstve. Slová hovorového a konverzačného štýlu majú v priemere malú slabikovú dĺžku. Jednou z ďalších možných metód skúmajúcich kvalitu textu je aj meranie jeho zrozumiteľnosti. V knihe autor naznačil niekoľko metód štylistického výskumu a štylistickej analýzy, pričom mu ide hlavne o náčrt, ako sa s textom môže pracovať. Jazykový materiál sa, pravdaže, nebráni žiadnej metóde. Preto aj J. Mistrík veľmi správne prichádza k záveru, že ani interpret nemôže zavrhnúť nijaký postup, ktorý ho pri výskume a analýze mohol usmerniť. Na základe takejto analýzy sme preto oprávnení konštatovať, že aj matematicko-štatistická metóda je len jedným z prostriedkov moderného výskumu, nie je konečným cieľom ani pre J. Mistríka. Napokon čím viacej aspektov sa uplatňuje, tým presnejší a hodnovernejší je i výsledok vedeckého bádania.

Jednako však Mistríkova matematicko-štatistická metóda štylistickej analýzy obohacuje poznatky o spisovnej slovenčine.

V kapitole *Štýlotvorné činitele* vychádza J. Mistrík jednak z Trávníčkovej, no najmä Hausenblasovej koncepcie subjektívnych a objektívnych štýlotvorných činiteľov. Toto vymedzenie uplatnil i v predchádzajúcich prácach a ani v tejto práci sa od pôvodného chápania tohto pojmu neodchyľuje. Uplatňuje však trocha odlišnú klasifikáciu, ktorá je v súlade s klasifikáciou paralelných logických pojmov, zároveň so zreteľom na poslanie práce rozširuje i teoretický výklad pri jednotlivých činiteľoch.

Pri klasifikácii štýlov autor vychádza z Paulinyho základnej klasifikácie a uplatňuje tento systém interindividuálnych (objektívnych) štýlov súčasnej spisovnej slovenčiny i v tejto práci. Treba poznamenať, že v tejto kapitole veľmi precízne, so širokým pohľadom a prehľadom i množstvom cenného dokladového materiálu analyzuje jednotlivé štýly súčasnej spisovnej slovenčiny. Ide o kapitolu teoretickú. Je síce pravda, že pri sledovaní žánrov a útvarov umeleckého štýlu i niektorých čisto dorozumievacích štýlov už sám predmet zvádza k normovaniu, preto i použitý postup má istý príznak normatívnosti, no v uvedenej situácii sa tomu ťažko vyhnúť. Autor chcel ukázať niekoľko možných spôsobov členenia, charakterizácie i teoretickej analýzy istých žánrov a útvarov.

Najvýraznejšou črtou hovorového štýlu je podľa Mistríka ústnosť; charakteristickými vlastnosťami náučného štýlu sú písomnosť, monologickosť, verejnosť, pojmovosť, presnosť, zreteľnosť a odbornosť; špecifickými vlastnosťami publicistického štýlu sú informačnosť, variabilnosť, koncíznosť a aktualizovanosť; základnou vlastnosťou administratívneho štýlu je knižnosť; v umeleckom štýle sa kladie dôraz na jeho estetické kvality, vyvolávané premenlivosťou formálnych prostriedkov, ich pôvodnosťou, novosťou, mnohotvárnosťou a jedinečnosťou. Vedecká hodnota tejto kapitoly sa znásobuje množstvom dokladového materiálu charakteristického pre jednotlivé štýly. I tu sa v značnej miere používa matematicko-štatistická analýza.

V druhej časti knihy *(Štylistické prostriedky)* člení J. Mistrík štylistické prostriedky na lexikálne, morfologické, syntaktické a zvukové. Z mimojazykových prostriedkov venuje pozornosť iba kompozícii, pokiaľ sa vyjadruje jazykovo, resp. je s jazykom tesnejšie spätá.

Slovo je základným a najvýraznejším štylistickým prostriedkom. Jeho štylistická sila je taká veľká, že neraz strhuje na seba celý text a zatláča do pozadia vplyv gramatických a iných prostriedkov. Jeho výber pri výstavbe jazykového prejavu je podľa autora jedným z najdôležitejších momentov. Zaujímavá je Mistríkova štatistika rozsahu slovnej zásoby a frekvencie slov jednoročného, poldruharočného, štvorročného, šesťročného dieťaťa, priemerne vzdelaného človeka, rozsah slov v Slovníku slovenského jazyka i v iných svetových slovníkoch.

V otázkach slangu, žargónu a argotu dochádza J. Mistrík k záveru, že pojmy slang, žargón a argot sa používajú ako čiastočné synonymá a dnes už ťažko možno povedať, či dané slovo zaradiť do okruhu žargónových slov, ako slovo istej sociálnej skupiny, alebo do slangu ako familiárne slovo. Odlišovať argot ako samostatný pojem sa stále ukazuje i podľa Mistríka ako potrebné, lebo kým slang (žargón) má slovník všeobecne známy, zatiaľ slovník argotu je tajný, pred nezasväteným človekom skrývaný (str. 199). V tejto súvislosti autor veľmi

správne analyzuje i problém, o ktorom sa dnes často diskutuje, či pri slangu ide o slovník, resp. o osobitný jazyk. Podľa našich poznatkov prax potvrdzuje Mistríkovo ponímanie slangu, ktorý sa realizuje na gramatickej a zvukovej podobe živej hovorovej reči, nemá však osobitnú gramatiku a fonetiku. Je to iba osobitný slovník hovorového štýlu.

Pri štylistickom hodnotení časti slova by bolo možné J. Mistríkovi vyčítať, že namiesto odvodzovacej prípony -č činiteľských substantív typu *zberač, krájač, počítač, nakladač* ... (str. 211) hovorí o odvodzovacej prípone *-ač*. Pri štylistickej klasifikácii slovnej zásoby vo väčšine prípadov uplatňuje binárny systém. Binaritu vo vyčlenení skupín uplatňuje tak, že súčasne hovorí o protikladných typoch slov spisovné — nespisovné, autosémantické — synsémantické, domáce — cudzie, historicky príznakové — bezpríznakové a nocionálne — expresívne. Okrem toho ako samostatné skupiny s typickým slohovým zafarbením vyčleňuje hovorové slová, knižné slová, poetizmy, biblicizmy, odborné termíny, kancelarizmy a žurnalizmy. Pri analýze lexikálnych prostriedkov zavádza nový termín — *sociológia slov v kontexte*. Pod sociológiou slov v kontexte rozumie dotyky slov uskutočňujúce sa so zámerom štylizovať, o utvorenie novej kvality ponad text (slovo + slovo). Slovo totiž „štylizuje" aj utváraním rozličných vzťahov s iným slovom, vzájomnou korešpondenciou, t. j. uplatňovaním synonymie, homonymie, antonymie, rozličných druhov metafory, prirovnania a opakovania.

Pri hodnotení gramatických prostriedkov sa J. Mistrík najsamprv zaoberá prostriedkami morfologickými, pričom jednotlivé slovné druhy charakterizuje zo štylistického aspektu, preto v niektorých prípadoch sa jeho definície a vymedzenia odlišujú od Morfológie slovenského jazyka. Napríklad z hľadiska štylistického člení číslovky na číslovky označujúce nízke čísla a číslovky označujúce vyššie alebo vysoké čísla. Tie druhé člení ďalej na číslovky približné a presné. K číslovkám, ktoré označujú nízke hodnoty, patria 1—5. To sú číslovky s veľmi vysokou frekvenciou vo všetkých štýloch. Čím vyššiu číselnú hodnotu číslovka označuje, tým je jej výskyt menší.

Bohatý je i dokladový materiál na štylistické využívanie syntaktických prostriedkov. Obdobne ako v lexike, aj v syntaxi hovorí autor o sociológii vety v kontexte. Pod týmto termínom rozumie zmenu syntaktickej konštrukcie vplyvom jazykového prostredia. Aj celkom neutrálna konštrukcia môže v istom prostredí nadobudnúť výrazné zafarbenie a zasa naopak, aj silno expresívna alebo akokoľvek ináč štylisticky príznaková veta sa v istom kontexte môže stať „neviditeľnou".

V porovnaní s predchádzajúcimi štylistickými prácami rozšíril J. Mistrík i kapitolu o zvukových štylistických prostriedkoch. Delí ich na fonematické a intonačné, pričom vynecháva tie časti, ktoré sú predmetom čisto fonetického, resp. fonologického bádania (napríklad fonéma *n* a kombinatórny variant *ŋ*, neutralizácia protikladu znelosť — neznelosť, svetlosť — temnosť a sykavosť — nesykavosť a pod.). Tu možno poznamenať, že by bolo treba precíznejšie rozlišovať pojmy fonéma a hláska. Napríklad na str. 329 sa hovorí: „V konkrétnom použití foném sa môže artikulovať veľmi starostlivo i nedbalo." Lepšie by bolo v tejto vete hovoriť o konkrétnom použití hlások. Vyčerpávajúco a exaktnou metódou sú spracované intonačné štylistické prostriedky (melódia, dôraz, prestávka, rytmus, tempo) vo funkcii štylém. Štylémou sa môže stať každá zložka intonácie, keď sa použije neočakávane, nepredikabilne, keď poslucháča

prekvapí. Ale rovnako ňou môže byť aj stereotypné opakovanie toho istého prvku za sebou, napríklad opakovanie pauzy, prízvuku a pod. Teda všetko, čo „vysunie" prejav mimo základnej, neutrálnej roviny (str. 345).

Rozsiahlou Mistríkovou Štylistikou slovenského jazyka sa spracúva jedna z rovín súčasnej spisovnej slovenčiny — rovina štýlová. J. Mistrík vydaním tejto publikácie vykonal záslužnú prácu. Predkladá knihu s uceleným pohľadom na štylistickú problematiku (všeobecná štylistická problematika, štylistické prostriedky a kompozičné prostriedky). Práca má prevažne teoretický charakter. Hodnotu knihy zvyšuje i zoznam odporúčanej domácej, ale i zahraničnej literatúry systematicky zaradený po každej kapitole knihy.

J. Jacko

F. Miko, *Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie*, Smena, Bratislava 1970, 190 strán

Hneď na úvod treba povedať, že kniha F. Mika *Text a štýl* vo viacerých smeroch prekračuje hranice tej oblasti, ktorej sa venuje pozornosť v tomto časopise. Ak sa predsa chceme pozastaviť pri nej, je to pre závažnosť tých myšlienok, ktoré prináša aj pre slovenskú jazykovedu. Z toho však vyplýva, že v týchto poznámkach nemôže ísť o charakteristiku celej práce. Budeme v nich sledovať iba tie jej časti, v ktorých sa autor dotýka problémov gramatiky a štylistiky. Takýto postup nesie so sebou, pravdaže, isté riziko vytrhávania častí z celku, jednotlivostí z kontextu, nebezpečenstvo nepresnej interpretácie autorových myšlienok. Pri rešpektovaní pevných metodologických východísk práce možno sa však tohto nedostatku vyvarovať.

Autor začína svoj výklad teóriou textu. Pri určovaní miesta jazyka a teórie jazyka vychádza z konštatovania, že jazykový prejav je nielen sledom viet, ale aj sledom motívov, že prehovor je nielen jazyková veličina, ale aj tematická jednotka (15). Jednotkou, v ktorej sa jazykový a tematický plán stretajú, je veta. „Veta je vyjadrením motívu, elementárnej jednotky témy. ... Veta teda tiež nie je čisto jazykovou jednotkou." (15—16) Veta je podľa autora východiskom budovania textu. Preto 3. kapitolu nadpísal *Od vety k textu*. Tu si treba povšimnúť najmä metodologickú stránku jeho riešenia a jej dôsledky v ďalších častiach práce.

Autor si zvolil metódu generatívnej gramatiky. Možno povedať, že v tejto kapitole sa stretáme (pokiaľ ešte nevyšla autorova v odkazoch citovaná práca *The Generative Structure of the Slovak Sentence*) s prvým až do dôsledkov domýšľaným a dovádzaným pokusom o generovanie slovenskej vety. Hoci autor označuje svoje rozvedenie frázového ukazovateľa za krajne zjednodušené, zaznamenávame v ňom niekoľko nových prvkov.

Generovanie vety chápe Miko ako „odhaľovanie jej štruktúry" (25). Prvky vety sa pritom odvodzujú podľa princípu tzv. bezprostredných zložiek. V porovnaní s Chomského frázovým ukazovateľom má Miko odlišný už prvý krok analýzy: $S = lim^{\frown} S^{\circ}$, pričom symbolom *lim* rozumie kategóriu vetnej hranice

a S° znamená vetu bez kategórie *lim*. Na ďalších stupňoch analýzy bližšie špecifikuje kategóriu *lim*. No nielen v tom je novosť Mikovej interpretácie. Autor aj samotný symbol S° (teda vetu) rozčleňuje na *Sb* (kategória subjektu) a *Pd* (kategória predikátu). Symboly *VP* a *NP* známe z Chomského sa objavujú až na ďalších stupňoch (porov. str. 27—29). Pokiaľ ide o tzv. hĺbkovú štruktúru a povrchovú štruktúru vety, autor konštatuje, že táto dvojica nie je totožná s opozíciou langue a parole, lebo do langue patrí aj povrchová štruktúra vety (25).

Východiskom vlastnej výrazovej koncepcie štýlu je chápanie jazykovej funkcie. Miko hovorí o jedinej jazykovej funkcii, a to komunikatívnej. Všetko, čo sa niekedy uvádzalo ako ďalšie funkcie jazyka, chápe ako špecifikáciu alebo modifikáciu základnej funkcie. Táto špecifikácia či diferenciácia má podľa neho už štýlovú povahu: „Štýl sa ukázal ako diferenciácia jazykovej funkcie" (53). S diferenciáciou súvisí aj ďalší dôležitý pojem Mikovej koncepcie štýlu, a to výrazová sústava alebo sústava výrazových kategórií. Miko hovorí, že doterajšie koncepcie štýlu sledovali štylistické javy iba na syntagmatickej osi (výber, usporiadanie prvkov a pod.). Chýbala im však paradigmatická zložka. Ňou je práve sústava výrazových vlastností alebo kategórií.

Aj výrazovú sústavu buduje Miko podľa princípu bezprostredných zložiek. Od všeobecnejších, širších výrazových vlastností odvodzuje špecifickejšie, užšie výrazové vlastnosti. Takýto dôsledný postup robí z výrazovej sústavy východisko mnohých nových a závažných konštatovaní v štylistike.

Na základe štyroch najvšeobecnejších výrazových kategórií, a to ikonickosti, operatívnosti, pojmovosti a zážitkovosti, autor vydeľuje štyri štýly: hovorový, rokovací, vedecký a umelecký. Každý z nich je určený dvojicou uvedených výrazových vlastností: hovorový — operatívnosťou a zážitkovosťou, rokovací — operatívnosťou a pojmovosťou, vedecký — ikonickosťou a pojmovosťou, umelecký — ikonickosťou a zážitkovosťou. Pokiaľ ide o vnútorné členenie v umeleckom štýle, lyriku pokladá za derivát epiky (96). Uvedenú sústavu štýlov nepokladá Miko za univerzálnu. Univerzálna je podľa neho len sústava výrazových kategórií: „Sústava výrazových kategórií je výrazovou ‚logikou' štýlu i textu. Ako taká má univerzálny charakter. Ako súhrn všetkých výrazových možností je platná i mimo rámca daného jazyka. Jednotlivé jazyky sa líšia len v spôsobe a miere využitia výrazových možností, teda v počte a charaktere štýlov, tieto možnosti samy sú však všeľudské" (109). Výrazové kategórie preto autor ďalej charakterizuje aj ako výrazové univerzálie.

Vnútorná línia výrazovej diferenciácie (o nej na str. 82) zasahuje zasa do oblasti slohových alebo kompozičných postupov. Umožňuje presnejšie charakterizovať doteraz uznávané postupy i nájsť ďalšie. Opis označuje autor za primárnejší postup, ako je vyprávanie (91). Úvahu pokladá za nadstavbový kompozičný postup, „ktorý sa môže zapojiť na hociktorý zo základných postupov. Ňou sa realizuje jeden z pragmatických aspektov komunikácie, hodnotenie" (19). Okrem nich uvádza druhú skupinu slohových postupov, a to oznam (Mistríkov informatívny postup), hodnotenie (alebo posudok) a výzvu (105). Všetky kompozičné postupy potom rozdeľuje na ikonické a operatívne.

Až po analýze výrazových kategórií a vzájomných vzťahov medzi nimi prichádza autor s vlastnou definíciou štýlu. Pretože ju v porovnaní so staršou verziou (v *Estetike výrazu*, Bratislava 1969, 12) doplnil a precizoval, uvádzame ju: „Štýl je jedinečná alebo štandardizovaná dynamická konfigurácia istých

výrazových vlastností v texte, reprezentovaných jazykovými a tematickými prostriedkami. Táto konfigurácia zodpovedá komunikačnému postoju a jej cieľom je diferencovaná komunikácia" (107). Na jej pozadí stručne charakterizuje viaceré predchádzajúce koncepcie štýlu: iracionalistickú, individualistickú, kontextovú, výstavbovú, výberovú, systémovú (107—108) i koncepciu tzv. štýlových vrstiev (36).

Svoju koncepciu štýlu buduje Miko generatívne. Ako pri generovaní vety podrobnejšie rozpracoval frázový ukazovateľ *(PM — Phrase Marker)*, tak pri generovaní štýlu zasa uplatnil výrazový ukazovateľ *(EM — Expression Marker)*. Konštatuje však, že „EM predstavuje len štruktúrne možnosti štýlu, prienik všetkých štýlov, no nie určitý konkrétny štýl", a to aj preto, že „štýl sa nerodí naraz, ale v diskrétnych aktoch, v jednotlivých vetách" (115). Generovanie štýlu takto nadväzuje na generovanie vety. Autor zdôrazňuje, že týmto spôsobom sa adekvátnejšie vysvetľuje tzv. štýlotvorný proces, ako to umožňujú štýlotvorné činitele. Na ich okraj v tejto súvislosti poznamenáva: „Výklady o štýlotvorných činiteľoch však postihujú len vonkajšiu stránku veci. Vlastnou záležitosťou štýlu je funkčný odraz štýlotvorných činiteľov v texte, t. j. v jazyku a téme. Štýlotvorné činitele sú mimo striktnej teórie štýlu" (112).

Autor sám na viacerých miestach upozorňuje, že jeho výklad niektorých javov sa viac alebo menej odlišuje od takmer kánonizovaných jazykovedných a ešte viacej literárnovedných štrukturalistických postupov, že sa niekde viacej opiera o empíriu. Za takýmito odchýlkami však treba vidieť nie samoúčelné novátorstvo, ale vážnu teoretickú snahu o prekonanie slabých miest štrukturalistickej koncepcie. Nejde teda o negovanie výsledkov predchádzajúcich koncepcií, ale o tvorivé nadväzovanie na ne.

Recenzovaná kniha doteraz najúplnejšie predstavuje Mikovu výrazovú teóriu štýlu. Prejavujú sa tu jednak jej vonkajšie dimenzie a súvislosti, jednak jej konkretizovanie vo výklade vnútorných štylistických javov. Prináša mnohé celkom nové poznatky, kým viaceré už známe javy odhaľuje v nových súvislostiach. Hoci sme tu odhliadli od mimojazykových a mimoštýlových problémov, ktoré sa v práci rozoberajú (teória textu, typológia umení a pod.), môžeme konštatovať, že pre slovenskú jazykovedu a štylistiku je toto dielo veľkým prínosom a zároveň podnetom pre hlbšie a fundovanejšie bádanie v tejto oblasti.

J. Mlacek

VI. letný seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry v Ľubľane (29. 6. — 11. 7. 1970)

Pre účastníkov letnej školy slovinského jazyka, literatúry a kultúry v roku 1970 pripravila ľubľanská filozofická fakulta (oddelenie slovanských jazykov a literatúr) bohatý a dobre organizovaný program. Veď za dva týždne mal kurz splniť tú istú úlohu, akú si v iných krajinách vytyčujú na štyri týždne.

Treba povedať, že sa načrtnutý program podarilo zvládnuť, pretože celý priebeh vyučovacieho procesu bol mimoriadne dobre premyslený, pripravený, sústreďoval sa na podanie komplexného obrazu o jazyku, o súčasnej slovinskej literatúre, vede, kultúre, o histórii slovinského národa i o súčasných aktuálnych problémoch národného života atď. Okrem lektorátov slovinského jazyka boli do programu zaradené prednášky o sociálnych a územných presunoch Slovincov, o modernej slovinskej opere, o korutanskom plebiscite (Koroški plebiscit), o slovinskej ľudovej piesni, o archeologických vykopávkach na slovinskom území atď.

Pravda, najväčšia pozornosť sa venovala otázkam jazyka a literatúry. Počas celého seminára mal prednášky o historickom vývine slovinčiny prof. F. Bezlaj a o vývine slovinských nárečí veľmi zaujímavý systematický výklad prof. T. Logar. Tento všeobecný prehľad dobre dopĺňali prednášky univerzitných profesorov a vedeckých pracovníkov zo Slovinskej akadémie vied a umení s vyberanou a aktuálnou problematikou. Napr. o slovnej zásobe súčasného slovinského jazyka (najmä s ohľadom na spracovanie v starších slovníkoch spisovnej reči a v najnovšom slovníku spisovného jazyka, ktorého prvý diel práve vyšiel) referoval S. Suhadolnik; historický prehľad slovinskej jazykovednej literatúry a jej zhodnotenie na porovnávacom základe podala M. Oroženová; o regionálnych jazykových prostriedkoch v umeleckej literatúre referovala B. Pogorelcová; systémy príd. mien (z viacerých aspektov) v slovinskom a chorvátsko-srbskom jazyku porovnal V. Kalenić, prehľad rozvoja slovinskej lexikografie podal F. Novak atď. Literárnovedné prednášky sa sústreďovali na prehodnocovanie starších literárnych prameňov (J. Kos) a novým spôsobom sa usilovali vysvetliť posledné obdobia slovinskej literatúry, jej kontakty s literárnym dianím v slovanských i neslovanských (európskych) umeleckých centrách (F. Zadravec, B. Paternu, M. Kmecl).

Z celého programu vidieť snahu usporiadateľov letného slavistického seminára podať zahraničným účastníkom (spolu asi 80 z rozličných štátov Európy, Ameriky a jeden účastník z Japonska) živý obraz o vysokej kultúre jedného z najmenších slovanských národov, o jeho jazyku so vzácnymi archaickými prvkami. Z našej republiky sa na tomto seminári zúčastnili iba traja pracovníci: V. Hečko (za FFUK), B. Choma (za ÚSJaL SAV) a M. Ivanová-Šalingová (za JÚĽŠ SAV).

Nezabudnuteľným dojmom pôsobilo aj srdečné a podmanivé privítanie, ktorým všetkých účastníkov seminára poctil spisovateľ C. Kosmač.

V záujme lepšieho a hlbšieho poznania našich blízkych jazykov i národov žiadalo by sa kontakty s ľubľanskými slavistami nielen udržať, ale aj všestranne rozšíriť.

M. Ivanová-Šalingová

Očierniť — očierňovať. — *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1940 (str. 284) uvádzajú pri stavovom slovese *očernieť* nedokonavú formu *očerňovať*, kým pri faktitívnom slovese *očierniť* nezaznamenávajú nedokonavú formu. Priradenie nedokonavého slovesa *očerňovať* k dokonavému *očernieť* je zrejmá chyba. K slovesám typu *očernieť, obelieť, očervenieť* sa tvoria nedokonavé vidové formy *očernievať, obelievať, očervenievať* s príponou *-va-*. Nedokonavá vidová forma *očerňovať* nepatrí teda k dokonavému slovesu *očernieť*, ale k faktitívu *očierniť* (porov. analogické vidové dvojice *vysiliť — vysiľovať, vypariť (sa) — vyparovať (sa)* a pod.).

Spomenutú chybu sčasti korigovali novšie vydania Pravidiel od r. 1953 tým, že nedokonavé sloveso *očerňovať* uvádzajú pri slovese *očierniť*. *Slovník slovenského jazyka* tiež zaznamenáva nedok. *očerňovať, -uje, -ujú* pri slovese *očierniť* („ohovoriť, oklebetiť, nespravodlivo obviniť"), kým pri slovese *očernieť* („stať sa čiernym, sčernieť") uvádza náležitú nedok. formu *očernievať, -a, -ajú*.

Ale v kodifikácii nedokonavého slovesa *očerňovať* je ešte iná chyba. Pri podrobnom výskume kvantity slovies vzoru *pracovať — pracujem — pracujú* sa zistilo, že v imperfektívach na *-ovať* utvorených od perfektív na *-iť* „sa zachováva kvantita substantíva alebo adjektíva, ktoré je slovotvorným základom danej vidovej dvojice predponových slovies" (Š. Peciar, *Kvantita slovies na* -ovať, SR 35, 1970, 142—152, najmä 148), napr.: *krídlo — okrídliť — okrídľovať, sídlo — osídliť — osídľovať, brázda — rozbrázdiť — rozbrázďovať; riedky — zriediť — zrieďovať, mŕtvy — umŕtviť — umŕtvovať, svieži — osviežiť — osvieżovať, rýchly — urýchliť — urýchľovať* a pod. Táto tendencia sa uplatňuje v súčasnej spisovnej slovenčine čoraz dôslednejšie a stala sa súčasťou spisovnej normy. Skracovanie dĺžky v koreňovej morféme substantívneho alebo adjektívneho pôvodu pred príponou *-ova-/-uj-* sa pociťuje ako odchýlka od normy. Potvrdzuje to vývin kodifikácie pri jednotlivých slovesách tohto typu. Napr. staršie vydania Pravidiel a podľa nich *Morfológia slovenského jazyka* (str. 418) zaznamenávajú sloveso *zaokruhľovať* s krátkym *u*, ale novšie vydania Pravidiel i *Slovník slovenského jazyka* už uvádzajú podobu *zaokrúhľovať* s dlhým *ú* (v zhode s kvantitou adjektíva *okrúhly* a odvodeného dokonavého slovesa *zaokrúhliť*). Podobný stav je pri slovesách *naklíčiť — nakličovať* (v starších vydaniach Pravidiel a podľa nich aj v SSJ), resp. *naklíčovať* (v novších vydaniach Pravidiel), ale *predklíčiť — predklíčovať* (Pravidlá od r. 1953 i SSJ), *okrášliť (sa) — okrašľovať (sa)* (Pravidlá i SSJ), *prikrášliť — prikrašľovať* (SSJ), ale *skrášliť — skrášľovať* (SSJ), *očierniť — očerňovať* (Pravidlá i SSJ), ale *začierniť — začierňovať* (Pravidlá od r. 1940 i SSJ). Pevne ustálené je skrátenie koreňovej morfémy v slovese *ohlupovať* (proti *hlúpy — ohlúpiť*).

V súčasnom spisovnom úze sa uplatňuje spomenutá tendencia zachovávať dĺžku pred príponou *-ova-/-uj-* (v zhode so základovým substantívom alebo adjektívom a s dokonavým slovesom na *-iť*) aj v tých prípadoch, kde súčasná

kodifikácia vyžaduje skracovať koreňovú morfému. Tak popri podobách *okrašľovať, prikrašľovať* sú pomerne dosť doložené aj podoby *okrášľovať, prikrášľovať,* popri podobe *obhospodarovať* (podľa Pravidiel i SSJ) je dosť dokladov aj na podobu *obhospodárovať* (pozri c. p., 149, pozn. 12) a v slovníkovej kartotéke JÚĽŠ je takmer dva razy toľko dokladov na podobu *očierňovať* ako na podobu *očerňovať* (presne 14:8). V súčasnej publicistike, kde sa sloveso *očierňovať* často vyskytuje v súvislosti s postojmi pravicových oportunistov a antisocialistických živlov, používa sa len podoba *očierňovať* s dĺžkou v koreňovej morféme. Z toho vyplýva, že podobu „očerňovať" pociťujeme už ako neorganickú a že v súčasnej kodifikácii treba uprednostniť podobu *očierňovať.*

Podľa našej mienky uplatní sa tá istá tendencia (zachovanie dĺžky v koreňovej morféme) prv alebo neskôr aj v slovesách *obhospodárovať, ožobráčovať* a *rozsobášovať (sa),* v ktorých súčasná kodifikácia vyžaduje ešte podoby *obhospodarovať, ožobračovať, rozsobašovať (sa)* so skrátenou koreňovou morfémou.

Š. Peciar

Čo s výrazom „bronzový medailista"? — Denník Smena 3. 8. 1970 priniesol reportáž z majstrovstiev sveta vo vodnom športe s týmto nadpisom: *Čtvrtečka bronzový medailista.* Z reportáže je zrejmé, o čo ide: náš športovec Čtvrtečka v jednej disciplíne obsadil tretie miesto a získal tak bronzovú medailu. Fakt, že sa Čtvrtečka stal držiteľom bronzovej medaily, vyjadril redaktor športovej rubriky denníka Smena citovaným nadpisom.

Na označenie držiteľa bronzovej medaily autor použil výraz „bronzový medailista". Naše slovníky slovo *medailista* neuvádzajú. Preto je na mieste otázka, či je toto slovo správne. Podstatné meno *medailista* je utvorené príponou *-ista* od podstatného mena *medaila.* Prípona *-ista,* hoci je cudzieho pôvodu, patrí v súčasnej spisovnej slovenčine medzi živé a produktívne slovotvorné prípony. Tvoria sa ňou najmä mená osôb podľa príslušnosti typu *darwinista, marxista, internacionalista, pacifista, autonomista, realista, impresionista, štrukturalista* a pod. a tzv. konateľské mená[1] typu *esejista, fejtonista, legendista* (mená osôb podľa toho, čo vytvárajú, skladajú, píšu a pod.), *propagandista, terorista, futbalista, hokejista* (mená osôb podľa ich činnosti), *humorista, karierista, šachista, filatelista* (mená osôb podľa ich záľuby), *germanista, folklorista, dentista, internista* (mená osôb podľa odboru, v ktorom pracujú), *huslista, klavirista, pianista, sopranista, altista, tenorista, sólista* (mená hudobníkov podľa nástroja, na ktorom hrajú, spevákov podľa druhu ich hlasu a pod.), *bicyklista, motorista, traktorista, tankista, telefonista, telegrafista* (mená osôb podľa vozidla, stroja, ktorý vedú, podľa zariadenia, ktoré obsluhujú a pod.), *kapitalista, penzista, štipendista* (mená osôb podľa toho, čo vlastnia, poberajú a pod.) a i.[2]

[1] Termín a pojem konateľské mená na rozlíšenie od činiteľských mien preberáme z českého kolektívneho diela *Tvoření slov v češtině 2,* Praha 1967, 125n.

[2] Naša klasifikácia konateľských mien sa opiera o klasifikáciu v cit. kolektívnom diele *Tvoření slov* (str. 161—167).

Do poslednej skupiny (mená držiteľov niečoho) by sme zaradili aj nový výraz *medailista*, hoci je skôr utvorený podľa známych športových termínov *finalista*, *semifinalista*. Výraz *medailista* je teda zo slovotvorného hľadiska náležitý a možno ho použiť aj v spisovnom jazyku. Známy je aj s významom „zberateľ medailí".

Za nenáležité pokladáme však spojenie „bronzový medailista", použité v citovanom nadpise. Rovnako nenáležité by boli analogické spojenia „zlatý medailista" a „strieborný medailista". Prečo? Prídavné mená *zlatý*, *strieborný*, *bronzový* majú základné významy „zo zlata", „zo striebra", „z bronzu". Tento význam je evidentný napríklad v spojeniach *zlatá*, *strieborná*, *bronzová medaila*, i keď v skutočnosti môže ísť napríklad o „pozlátenú medailu". Avšak človek, ktorý je držiteľom zlatej, striebornej alebo bronzovej medaily, nie je zo zlata, zo striebra, resp. z bronzu. Preto k spojeniam *zlatá*, *strieborná*, *bronzová medaila* nemožno mechanicky utvoriť spojenia tých istých prídavných mien s pomenovaním osoby *medailista*. Spojenie typu „bronzový medailista" je nespisovné skratkové pomenovanie nositeľa, držiteľa bronzovej medaily. Možno ho použiť nanajvýš žartovne, posmešne a pod. Ale v tom prípade ho treba písať s úvodzovkami.

V športovom slangu sa vyskytujú metaforické spojenia typu „zlatí chlapci", „Romanovci (sú) zlatí", „Raška zlatý", „naši futbalisti strieborní" a pod. Spojenia tohto typu majú v športovom slangu svoje oprávnenie. Vyjadrujú nadneseným spôsobom skutočnosť, že istý náš športovec, športovkyňa alebo kolektív získal zlatú, resp. striebornú medailu. Existencia takýchto metaforických spojení v športovom slangu nás však neoprávňuje tolerovať skratkové pomenovanie typu „bronzový medailista" v spisovnom prejave.

Citovaný nadpis nie je celkom bezchybný ani zo syntaktickej stránky. Menný prísudok, ktorým sa vyjadruje nadobudnutá, prechodná, nie stála vlastnosť, býva v slovenčine v 7. páde, nie v 1. páde.[3] Citovaný nadpis by teda mal správne znieť: *Štvrtečka medailistom*, resp. *Štvrtečka držiteľom bronzovej medaily*.

Š. Peciar

O príd. mene divúci a jeho použití. — Nedávno sme sa stretli s takýmto použitím príd. mena *divúci*: „Pre toto všetko Baalbek-Heliopolis nie je iba zhromaždením *divúcich monumentov*, vzrušujúcej vznešenosti, ale aj miestom, kde sa intímne stretá Orient so Západom, je križovatkou rôznych vplyvov, ktoré zblížil a harmonizoval." (Pravda na víkend z 11. sept. 1970, článok Za krásou a poznaním od J. Lapšanského.)

V texte máme nezvyčajné slovné spojenie „divúci monument", hoci v našom jazykovom vedomí máme príd. meno *divúci* zakotvené iba v spojení *div divúci*. Z týchto príčin SSJ I (na str. 270—271) uvádza v hesle *divúci* takúto charakteristiku: „*divúci* príd. len v spojení *div divúci*" a toto slovné spojenie vysvetľu-

[3] Pozri *Pravidlá slovenského pravopisu*, § 147.

je slovami „veľký div". Príklady na toto príd. meno — vlastne ustálené slovné spojenie — uvádza SSJ z Tatarku a z Timravy.

Príd. meno *divoucí* uvádza aj *Slovník spisovného jazyka českého* (I, 329), charakterizuje ho ako slovo básnické a člení ho na významy: „*divoucí* příd. bás. 1. podivuhodný: jaké d. hrdélko (Ner.); běžné jen expr. ve spoj. *div d.* velký div 2. divící se, udivený: d. zrak (Zey.)".

Porovnanie hesiel príd. mena *divúci* v oboch slovníkoch svedčí o tom, že v češtine sa príd. meno *divoucí* používa častejšie, že sú možné (hoci nie bežné, veď ide o básnické slovo!) aj iné spojenia, nielen *div divoucí*. Podoba príd. mena *divúci* naznačuje, že ide pravdepodobne o prevzatie z češtiny, pretože slovenčina má popri slove *div* ešte dobre známe a všeobecne používané podst. meno *čudo* (a príslušné odvodeniny *čudesá, čudák, čudácky, čudný, čudotvorný, čudovať sa* atď.). Slovník spisovného jazyka českého heslo *čudo* (ani nijaké odvodeniny) neuvádza, to znamená, že sa toto slovo v češtine nevyskytuje.

Spojenie „divúci monument" v slovenčine zaráža. Nie je dobre možné použiť príd. meno *divúci* v kontexte vo voľnom slovnom spojení, ale žiada sa nahradiť ho vhodným výrazom.

Možno by sa príd. meno *divúci* dalo v spomenutom prípade nahradiť takto: *udivujúci monument, očarujúci monument, divotvorný monument, zázračný monument, obdivuhodný monument, prečudesný monument, čudesný monument* a pod.

Ak máme teda v spisovnej slovenčine rezervované príd. meno *divúci* iba pre spojenie *div divúci*, nemožno ho použiť kedykoľvek a kdekoľvek. Protirečilo by to zásadám platným v slovnej zásobe spisovnej reči. Je síce pravda, že aj ustálené slovné spojenia možno obmieňať, aktualizovať, no len v takých prípadoch, ktoré takúto aktualizáciu znesú, pri ktorých aktualizácia nepôsobí rušivo, ale naopak osviežujúco, oživujúco. A v danom príklade o takýto prípad nejde.

M. Ivanová-Šalingová

Džudo, džudista (džudistka), džudistický. — O výslovnosti a pravopise slova *judo* písal na stránkach Slovenskej reči E. Jóna (*Judo*, SR 26, 1961, 181—182). Spomína japonský pôvod tohto slova a jeho prechod do slovenčiny prostredníctvom angličtiny. *Slovník slovenského jazyka I* (Bratislava 1959) síce slovo *judo* zaznamenáva, ale bez „naznačenia výslovnosti". Podľa toho slovník, ako konštatuje E. Jóna, predpokladá výslovnosť slova *judo* s *j;* takáto výslovnosť sa v jazykovej praxi, ako ďalej píše E. Jóna, skutočne aj vyskytuje. Sám autor však po uvedení stavu v češtine (kde sa píše *džudo*) a v ruštine a po zistení, že popri výslovnosti s *j* sa uplatňuje ako jeden z variantov aj výslovnosť s *dž-(džudo)*, sa prikláňa k mienke, že „pri najbližšej úprave našich normatívnych príručiek bude treba prispôsobiť výslovnosti aj písanie a zmeniť *judo* na *džudo* podobne, ako sa zmenilo písanie *jam* na *džem, jazz* na *džez*" (str. 182).

Súhlasíme s návrhom E. Jónu najmä preto, lebo príklon k pravopisu podľa výslovnosti pozorujeme nielen pri slovách *jam — džem, jazz — džez*, ale v prevažnej väčšine aj pri iných slovách, ktoré sme prevzali z angličtiny (pokiaľ

ohľad na pôvodnú výslovnosť v angličtine nie je prekážkou pri zaradení prevzatého slova do morfologického systému nášho jazyka, porov. napr. angl. *hockey* s výslovnosťou *hoki;* v slovenčine sa tu uplatnila podoba *hokej,* lebo podoba *hoki* by sa nedala skloňovať a ťažko by sa aj tvorili príslušné odvodeniny). Akýmsi „urýchľovačom" pri uplatnení podoby *džudo* namiesto *judo* sa stáva prax, s ktorou sa stretávame najnovšie na stránkach denníka Pravda. Tu sa v ostatnom čase slovo *džudo,* resp. príslušné odvodeniny začínajú dôsledne písať podľa výslovnosti s *dž-*. Napr. *Džudistky* o tituly (Pravda, 7. 11. 1970, str. 8). — V bratislavskej telocvični BSP Vinohrady na Sokolskej ul. 3 otvoria dnes o 14. hod. majstrovstvá Slovenska v *džude* žien a dorasteniek (tamže). — Turnaj družby v *džude* (Pravda, 12. 11. 1970, str. 6).

Je pozoruhodné, že ani 6. diel Slovníka slovenského jazyka (Bratislava 1968; v časti *Dodatky*) neprináša podobu *džudo,* oprávnene požadovanú E. Jónom už r. 1961, hoci napr. zaznamenáva ako spisovnú podobu *džús* namiesto *juice* podľa návrhu Š. Vragaša z r. 1963 (*Ako písať a vyslovovať cudzie meno* juice?, SR 28, 1963, 372—373). V tomto prípade sa nedostatočne využili výsledky najnovšieho výskumu.

Poznamenávame ďalej, že A. Zauner vo svojej *Praktickej príručke slovenského pravopisu* (3., zrevid. a upravené vyd., Martin 1966) má síce pravopisnú podobu *judo,* ale v pripojenej poznámke v zátvorkách žiada ho vyslovovať so začiatočným *dž-* ako *džudo;* podobne je to aj pri deriváte *judista* (kým pri ženskej forme *judistka* sa výslovnosť nespomína, je však zrejmé, že tu má byť podľa príručky takisto výslovnosť s *dž*). Ale slovo *džús,* resp. *juice* sa ani v tejto príručke neuvádza, čo so zreteľom na frekvenciu tohto slova v súčasnej spisovnej slovenčine pokladáme za nedostatok.

Podobu *džudo* (podobne aj *džudista*) má iba *Slovník cudzích slov* od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra (2. vyd., Bratislava 1966, 279). Je nanajvýš potrebné, aby aj iné príručky zaznamenali túto podobu, čím sa upevní správna výslovnosť slova *džudo* so začiatočným *dž-*.

Odporúčame, aby sa naša denná tlač, ale aj ostatné časopisy a knižné publikácie, odborné aj neodborné, pridržiavali podôb *džudo, džudista (džudistka), džudistický,* uplatňovaných najnovšie dôsledne v športovej rubrike denníka Pravda.

L. Dvonč